

Naturvejledning i Norden

En bog om oplevelser, læring,
refleksion og deltagelse i mødet
mellem natur og mennesker

Naturvejledning i Norden

Naturvejledning i Norden

En bog om oplevelser, læring, refleksion og deltagelse
i mødet mellem natur og mennesker

Nord 2019:032

ISBN 978-92-893-6223-8 (PRINT)

ISBN 978-92-893-6224-5 (PDF)

ISBN 978-92-893-6225-2 (EPUB)

<http://dx.doi.org/10.6027/Nord2019-032>

© Nordisk Ministerråd 2019

Denne publikation er finansieret af Nordisk Ministerråd. Indholdet afspejler ikke nødvendigvis holdninger, meninger eller anbefalinger fra Nordisk Ministerråd.

Redaktør og projektleder: Eva Sandberg

Redaktion: Mette Aaskov Knudsen, Torfinn Rohde, Anna Kettunen

Forfattere: Se side 16-23

Layout: Studio Bjørn Ortmann

Omslagsfoto: Mette Aaskov Knudsen

Tryk: Rosendahls

Printed in Denmark

Det nordiske samarbejde

Det nordiske samarbejde er en af verdens mest omfattende regionale samarbejdsformer. Samarbejdet omfatter Danmark, Finland, Island, Norge og Sverige samt Færøerne, Grønland og Åland.

Det nordiske samarbejde er både politisk, økonomisk og kulturelt forankret, og er en vigtig medspiller i det europæiske og internationale samarbejde. Det nordiske fællesskab arbejder for et stærkt Norden i et stærkt Europa.

Det nordiske samarbejde ønsker at styrke nordiske og regionale interesser og værdier i en global omverden. Fælles værdier landene imellem er med til at styrke Nordens position som en af verdens mest innovative og konkurrencedygtige regioner.

Nordisk Ministerråd

Nordens Hus

Ved Stranden 18

1061 København K

www.norden.org

Download eller bestil nordiske publikationer: www.norden.org/nordpub

Nordisk
Ministerråd

Naturvejledning i Norden

En bog om oplevelser, læring,
refleksion og deltagelse i mødet
mellem natur og mennesker

INDHOLDSFORTEGNELSE

6	Indledning
10	Læseanvisning
16	Præsentation af forfatterne

KAPITEL 1

24	NATURVEJLEDNINGENS ROLLE OG VÆRDIGRUNDLAG AF TORFINN ROHDE
----	---

36	Naturvejledning som del af naturbeskyttelse <i>Riitta Nykänen</i>
43	Alting omkring os er resultat af sin egen historie <i>Niklas Cserhalmi</i>
46	Vildrenen som vejleder <i>Brita Homleid Lohne</i>
54	Hvad sker der i os derude? <i>Live Solbrækken Danielsen</i>

KAPITEL 2

64	NATURVEJLEDNINGENS SAMMENHÆNG OG METODER AF EVA SANDBERG
----	---

82	Landskabsrelationer og pædagogiske muligheder <i>Klas Sandell</i>
98	Direkte naturoplevelser <i>Lasse Edlev</i>

111	Naturvejlederen og gode læringsprocesser <i>Benny Sætermo</i>
119	Mundtlig fortælling – en naturvejledningsmetode <i>Tomas Carlsson</i>
124	Naturvejledning og kulturhistorie <i>Ole Sørensen</i>
128	Lær livet i vandet at kende <i>Kjersti Hanssen</i>
132	Vloggen, et innovativt kommunikations- og forvaltningsværktøj <i>Lena Fagerwing</i>
137	Kulturhistorisk vejledning med runer <i>Thomas Larsen Schmidt</i>

KAPITEL 3

142	NATURVEJLEDERSKAB AF METTE AASKOV KNUDSEN
-----	--

153	Naturvejledning som socialt samspil <i>Lars Hallgren</i>
167	Dybere mening og indsigt gennem refleksion <i>Poul Hjulmann Seidler</i>
181	Mine naturvejlederroller <i>Johnny Skjoldborg Krog</i>
185	Vand som fælles ressource <i>Live Solbrækken Danielsen</i>

- 188 Bioblitz – at engagere
deltagere i artsregistrering
Marianne Graversen
- 193 De fem store – naturvejledning
om følsomme emner
Linda Thelin
- 196 Indre og ydre rum i
naturvejledning
Tine Nord Raahauge

KAPITEL 4

- 202 **DEN STRATEGISKE
NATURVEJLEDER**
AF EVA SANDBERG OG
METTE AASKOV KNUDSEN
- 217 "Den rejsende
konsulentgruppe"
Mette Aaskov Knudsen
- 222 Planlægning af interpersonel
kommunikation
Lars Hallgren
- 242 Naturvejledning i en geopark –
strategi og partnerskab
Jakob Walløe Hansen
- 247 Vildmandskursus og
naturterapi
Simon Hægmark
- 252 Naturvejledning over
kulturgrænser
Adil Sadiku
- 256 Naturvejledning og integration
Kajsa Grebäck

KAPITEL 5

- 260 **MEDBORGERSKAB FOR
BÆREDYGTIGHED**
AF ANNA KETTUNEN OG
SILJA SARKKINEN
- 272 Naturvejledning, som
støtter deltagelse og
miljømedborgerskab
Sanna Koskinen
- 281 Naturvejledning ved Haltia
Maria Aroluoma

FOTO: EVA SANDBERG

INDLEDNING

"Med naturvejledning menes formidling af følelser for og viden om naturen. Hensigten med naturvejledning er at øge forståelsen for de grundlæggende økologiske og kulturelle sammenhænge og for menneskets rolle i naturen. Derigennem forbedres mulighederne for positive oplevelser i naturen og for forøget miljøbevidsthed hos den enkelte og i samfundet."

Naturvejledning blev defineret (ifølge ovenstående) i fællesskab i Norden i 1990 med et projekt, der var finansieret af det Nordiske Ministerråd. I 2007 blev et nyt samarbejde sat i gang mellem de ansvarlige for Naturvejlederuddannelsen ved Københavns Universitet og Centrum för naturvägledning ved Sveriges lantbruksuniversitet samt de ansvarlige for naturvejledning ved Forststyrelsen i Finland og Statens Naturoppsyn i Norge. Kontaktpersonerne var på forskellige måder engagerede i udvikling af naturvejledning. Med et bidrag

fra Nordisk Ministerråd i 2012 gennemførte gruppen et projekt, der resulterede i TEMAnord-rapporten *Naturvejledning for børn og unge i Norden*. Der blev sat fokus på en række principper inden for naturvejledning med potentiale til at bidrage til læring om bæredygtig udvikling.

På en workshop på Skovskolen i Danmark i april 2016 samledes en snes naturvejledere fra hele Norden for at videreføre konklusionerne fra *Naturvejledning for børn og unge i Norden* og drøfte, hvad det centrale indhold i en nordisk lærebog i naturvejledning skulle være. Gruppen identificerede vigtig viden og holdninger, og resultatet blev en synopsis til denne bog. Bidrag fra Nordisk Ministerråds arbejdsgruppe for biologisk mangfoldighed (tidligere TEG, den Terrestiske Økosystemgruppe) har muliggjort produktionen af bogen.

Naturvejledere fra hele Norden mødtes i 2016 i Danmark til en workshop om arbejdet med denne bog.

Foto: Mette Aaskov Knudsen

Læren om bæredygtig udvikling tager udgangspunkt i et fælles engagement og ansvar for verden omkring os – i spørgsmål om biologisk mangfoldighed, klima og demokrati. Naturvejledning vil og kan skabe arenaer til netop det.

Forfatterne til bogens artikler er, udover den nordiske redaktionsgruppe, aktive naturvejledere og forskere, som deltog i synopsis-arbejdet, eller som vi har bedt om at bidrage med viden inden for deres respektive felter. Desuden har naturvejledere fra hele Norden bidraget med konkrete eksempler fra egen praksis med refleksioner over naturvejledning og naturvejlederens kompetencer.

Bogen henvender sig til dig, der er aktiv som naturvejleder og interesseret i at udvikle dig og bidrage til at udvikle professionen. Men også til studerende på professionshøjskoler og universiteter, lærere og øvrige formidlere, ansatte i offentlig natur- og kulturmiljøforvaltning og organisationer inden for natur- og miljøbeskyttelse og friluftsliv samt erhvervsdrivende, der arbejder med naturvejledning og naturturisme. Vi henvender os også til alle andre, der er interesserede i at arbejde med oplevelser og kommunikation om natur i naturen eller i samarbejde med naturvejledere, for eksempel i skoler og inden for folkesundhed, sundheds- og omsorgssektoren.

De nordiske landes arbejde med naturvejledning har som grundlæggende mål at bidrage til større viden og forståelse af relationen mellem menneske, natur og landskab. At bidrage til naturbeskyttelse, engagement i natur- og kulturarv samt miljøspørgsmål. For at kunne dette, kræves både evner for tydeligt lederskab og til i tale, tekst og billeder at kunne inspirere og sætte fokus på landskabets værdi og dets beretninger. Det kræver også evnen til dialog og at kunne bidrage til deltagernes deltagelse og ejerskab. Idéen om miljømedborgerskab og demokratisk forvaltning af vores landskaber er en vigtig forudsætning. Læren om bæredygtig udvikling tager udgangspunkt i et fælles engagement og ansvar for verden omkring os – i spørgsmål om biologisk mangfoldighed, klima og demokrati. Naturvejledning vil og kan skabe arenaer til netop det.

LÆSEANVISNING

Naturvejledning i Norden kan læses på forskellige måder – som en lærebog til dig, der vil udbygge din viden og fordybe dig i naturvejledning, og de udøvende inden for dette felt i Norden. Den kan også læses som en samling eksempler og beskrivelser af den aktuelle status for naturvejledning med rødder i 1900-tallets naturbeskyttelse og på tærsklen til fremtiden med alle dens muligheder og udfordringer. Vi håber også, at den kan tages ned fra reolen og læses som en antologi, der inspirerer og giver nye perspektiver og metoder for naturvejledning. Vi giver ikke én model for, hvordan naturvejledning skal planlægges og gennemføres, men vi formidler flere holdninger, der kan inspirere. Vi har samlet tekster med eksempler, modeller og refleksioner fra aktive naturvejledere, undervisere inden for naturvejledning og forskere. Rammen er fem kapitler, der tager vigtige aspekter i naturvejledning op.

Hvert kapitel indledes med sammenfattende tekster fra redaktionsgruppens medlemmer og går i dybden ved hjælp af artikler med teoretisk fordybelse og praktiske eksempler. Vi henviser også til anden litteratur og kilder til den, der vil fordybe sig mere i teorierne.

I kapitel 1 beskriver vi naturvejledningens udvikling i Norden gennem tiderne samt relationen til naturbeskyttelse og friluftsliv. Hvilken betydning naturvejledningen har haft, har i dag og kan få i fremtiden. Naturvejledningen er en vigtig brik i arbejdet med formidling af natur og kulturlandskabet. Det sker gennem folkeoplysning, opinionsdannelse, demokratiforståelse og deltagelse i forvaltning og beskyttelse af vores miljø og vores landskaber. Naturvejledning udpeges også som værdiskabende i turist- og oplevelsesøkonomien. Flere og flere interesserer sig for naturvejledningens potentiale inden for folkesundhed, omsorg og sundhedspleje. Begreber som værdiskabelse, friluftsliv, folkeoplysning og bæredygtig udvikling i relation til naturvejledning i Norden diskuteres.

Derefter følger refleksioner over samme tema fra Riitta Nykänen fra Forststyrelsen i Finland. Hun skriver om menneskets relation til naturen, betydningen af beskyttede naturområder og naturvejledningens grundlæggende sammenhæng med naturbeskyttelse og bevarelse af biologisk mangfoldighed. Niklas Cserhalmi, agrarhisto-

Oplevelsessteder i Abisko hjælper gæsterne til at opdage spændende fænomener i naturen.

Foto: Per Sonnvik

riker og chef for Arbetets museum i Norrköping, skriver om, hvordan menneskets historie og kulturlandskab altid er formet i naturlandskaber, og hvordan landskabet altid er et resultat af både natur- og kulturhistorie.

I bogens første konkrete eksempel begiver vi os ud på naturvejledning med Brita Homleid Lohne og en skoleklasse. På en vandring i tid og rum til vildrenernes land på Hardangarvidda kommer vi meget tæt på renerne – uden reelt at møde dem. Live Solbrækken Danielson reflekterer over sammenhængen mellem natur og sundhed, om naturens "urter", og interviewer sine venner om, hvad det egentlig er, der sker med os derude i kontakt med naturen.

I kapitel 2 skriver vi om naturvejledningens sammenhæng, formål, særegenhed og metoder. Vi beskriver naturvejledningens bidrag til viden, påskønnelse og engagement samt betydningen af, hvordan naturvejlederen selv ser på sit arbejde og sine deltagere. Hvordan al mening, der opstår, er unik. Samt om betydningen af læring via direkte oplevelser med alle sanser i de landskaber, vi bevæger os i. Klas Sandell skriver om begreberne natur og landskab samt den betydning, det har, at en naturvejleder kan hjælpe sine deltagere med at "læse" og være i samspil med forskellige typer landskaber. Han lægger vægt på det pædagogiske potentiale i de landskaber med mange brugere, der er tilgængelige på grund af allemandsretten i Sverige, Finland og Norge. Lasse Edlev og Benny Sätermo skriver om og konkretiserer i hver sin artikel, hvorfor den direkte oplevelse af natur er så vigtig for at lære. Tomas Carlsson skriver om den traditionelle beretning, og Lena Fagerwing om, hvordan naturvejledning med podcasts gør hverdagslivet på en af Vegaerne, som er på UNESCOs verdensarvliste, levende for et bredere publikum. Vi følger med Ole Sørensen på havørnebesigtigelse, som også er en guide til et kulturlandskab. Kjersti Hanssen fisker i en bæk med en skoleklasse, og til sidst samles vi rundt om bålet, brænder runer og reflekterer over kropslig viden med Thomas Larsen Schmidt.

I kapitel 3 fordyber vi os i naturvejlederskab. En naturvejleder kan vælge at træde ind i forskellige roller i mødet med deltagerne, og vi skriver om de kompetencer, der kræves for fuldt at beherske disse

roller. **Lars Hallgren** beskriver, hvad der egentlig sker, og hvordan det går til, når meninger dannes i samspil mellem naturvejledere og deltagere, og de fænomener – et nåletræ, spor efter brand i skoven eller et helt landskab – vi fokuserer på i det kommunikative møde. Naturvejledning handler om at bane vej for andres læring og oplevelser. At kunne træde et skridt tilbage som vejleder og bane vej for dialog og fælles læring i en gruppe kræver øvelse, men er vigtigt – især når de spørgsmål, der behandles, er kontroversielle og følsomme. Rollen som facilitator og betydningen af refleksion er et af de temaer, som **Poul Hjulmann Seidler** udvikler i sin artikel. Den stigende digitalisering øger muligheden for, at mennesker kan deltage aktivt og blive medforskere ved for eksempel overvågning af biologisk mangfoldighed. **Marianne Graversen** fra Naturhistorisk Museum i Århus fortæller om naturvejlederens rolle i arbejdet med "bioblitzer", koncentrerede artsregistreringer, der engagerer mange, også uden forudgående viden. **Linda Thelin** fra rovdyrscenteret De 5 Stora i Järvsö i Sverige skriver om, hvordan naturvejledning i forbindelse med en udstilling om rovdyr kan synliggøre forskellige perspektiver for et konfliktfyldt fænomen. **Johnny Skjoldborg Krog** og **Tine Nord Raahauge** reflekterer over naturvejlederens roller og naturvejlederens ydre og indre rum ud fra deres respektive aktiviteter.

Kapitel 4 tager op, hvordan naturvejlederen arbejder med at planlægge i et område eller på et sted. Vi beskriver, hvad der anses for at være "interpretive planning" – i nordisk sammenhæng. **Lars Hallgren** beskriver en planlægningsmetode, der tager udgangspunkt i spørgsmål som formål, besøgende, sted samt mødets og planlægningsprocessens forudsætninger. **Mette Aaskov Knudsen** skriver om en metode til kollegial planlægning, der bruges i netværk omkring den danske naturvejlederuddannelse. Her ræsonnerer vi også over andre eksempler på metoder for planlægning og udvikling af for eksempel verdensarvområder og andre turistdestinationer. Tværgående samarbejde og bidrag til andres udvikling i netværk af naturvejledere og samarbejdet med andre professioner er redskaber, der driver udviklingen fremad både for den enkelte naturvejleder og for professionen i samfundet. **Simon Hægemark** fortæller om et naturvejledningsprojekt for mennesker i krise (stress, depression, hjerteproblemer m.m.)

og reflekterer over naturvejlederens rolle i fremtidens sundhedsvæsen. **Jakob Walløe Hansen** skriver om et bredt strategisk samarbejde i forbindelse med planlægning og gennemførelse af naturvejledning i Unesco Geopark Odsherred. I et interview beskriver **Kajsa Grebäck** og **Adil Sadiku** fra Örebro en virksomhed, hvor nyankomne er engageret som guider i flerkulturelle møder med naturen.

Kapitel 5 handler om læring med henblik på bæredygtig udvikling. Om værktøj til at "gøre forskel" og et bredere miljøpædagogisk koncept, hvor naturvejledning indgår i bestræbelserne på at styrke relationer mellem menneske, natur og miljø for at bidrage til naturbeskyttelse, bæredygtig udvikling og udvikling af demokrati. Selvstændiggørelse, ejerskab og deltagelse er afgørende ingredienser i al læring om bæredygtig udvikling. **Sanna Koskinen** skriver om naturvejledning ud fra dette perspektiv og om, hvordan naturrelationer kan bidrage til ansvar for miljøet. Hun skriver også om miljømedborgerskab som begreb og et muligt resultat af naturvejledning. Hvad skal der til, for at naturvejledning skal involvere mennesker og få dem til at deltage i planlægning og forvaltning af landskaber? **Maria Aroluoma** tager os med til Finlands naturcentrum Haltia og fortæller om, hvordan arbejdet kan forløbe i praksis.

BOGENS KAPITLER

Kapitel 1 Naturvejledningens rolle og værdigrundlag handler om naturvejledningens historie, hvad der forener os, der arbejder med naturvejledning i Norden, og hvad naturvejledning kan bidrage med i dag.

Kapitel 2 Naturvejledningens sammenhæng og metoder beskriver, hvad der gør naturvejledning og direkte oplevelser i landskabet

unikke i forhold til anden kommunikation.

Kapitel 3 Naturvejlederskab tager op, hvad der kendetegner godt naturvejlederskab – det vil sige naturvejledning, der skaber mulighed for positive oplevelser, læring, refleksion og dialog.

Kapitel 4 Den strategiske naturvejleder handler om, hvad det betyder at plan-

lægge for at arbejde strategisk med naturvejledning i samarbejde med andre aktører i samfundet.

Kapitel 5 Medborgerskab for bæredygtighed behandler til slut, hvordan naturvejledning kan bidrage til læring om bæredygtig udvikling og miljømedborgerskab.

PRÆSENTATION AF FORFATTERNE

Adil Sadiku er naturguide ved Örebro naturskole. Siden 2015 har han sat sig ind i svensk natur og naturens betydning i det svenske samfund. Adil guider på tre sprog: svensk, engelsk og albansk. Han fortæller nyankomne børn, familier og studerende om den svenske natur i Örebro kommunes natur- og kulturresevat. Han uddanner også nye naturguider i Örebro len.

Anna Kettunen arbejder som uddannelseschef i SYKLI Environmental School of Finland. Hun afholder kurser for lærere, pædagoger og naturvejledere med fokus på bæredygtig udvikling og udepædagogik. Anna skriver her om aktivt medborgerskab og deltagelse som værktøj til en bæredygtig livsstil. Hun er engageret i det nordiske samarbejde og har været medlem af bogens redaktionsgruppe.

Benny Sætermo har ti års erfaring som naturvejleder og arbejder som leder ved Besökscenter Nationalpark Nordland. Benny er interesseret i at identificere de pædagogiske muligheder, der findes i forskellige temaer inden for natur- og friluftsliv. Her skriver han om, hvordan man skaber læring og motivation ved at stimulere kognitive processer hos børn.

Brita Homleid Lohne har arbejdet som naturvejleder ved Statens naturopsyn i Norge på vildrencenter i Skinnarbu på Hardangervidda. Brita har været en central aktør, når det gælder produktion af materiale og metoder til naturvejledning om vildrener i Norge. Brita har været deltager i den nordiske arbejdsgruppe for naturvejledning.

Eva Sandberg er biogeoeokspert, naturvejleder og leder af Centrum för naturvågledning ved Sveriges lantbruksuniversitet. Eva arbejder med udvikling og uddannelse inden for naturvejledning og er især interesseret i, hvordan naturvejledning kan bidrage til dybere viden og engagement i naturbeskyttelse og bæredygtig udvikling. Hun er en del af det nordiske samarbejde, samt redaktør og projektleder af denne bog.

Jakob Walløe Hansen er geolog og naturvejleder i *Unesco Global Geopark* Odsherred. Jakob er interesseret i, hvordan naturvejledning kan fungere som redskab til at skabe lokal identitet og forståelse for landskabets betydning for menneskets muligheder for udvikling gennem tiderne. Jakob fortæller om sit strategiske arbejde med at integrere naturvejledning i arbejdet med geoparken.

Johnny Skjoldborg Krog arbejder som naturvejleder og leder af Skolelandbruget i Farum og projektet *Haver til Maver*, en kommunal institution i Furesø kommune, der støtter skolen og aktiviteter i dagtimerne. Johnny har været naturvejleder siden 1999. Han er især interesseret i at bruge haver og landbrug til at beskrive, hvordan vores daglige liv har påvirket klimaet og naturen globalt.

Kajsa Grebäck arbejder som projektudvikler på naturbeskyttelsesforeningens regionale sekretariat i Örebro og Värmland. Hun er kunstner, naturguide og har arbejdet med det landsomfattende undervisningsprojekt *Närnaturguiderna*. Kajsa uddanner guider og har i de seneste år uddannet naturvejledere med forskellige modersmål, i projektet *Språka mellan tallarna* og *Naturvejledning på forskellige sprog*, i samarbejde med Örebro kommune.

Kjersti Hanssen er uddannet ferskvandsøkolog og pædagog. Hun har i syv år arbejdet som naturvejleder for statens naturopsyn i Namsos. Programmet handlede om vildlaks og livet i elven Namsen samt om biologisk mangfoldighed, økologi og menneskets påvirkning. Kjersti tog klasser med ud i den nære natur og videreuddannede lærere. I dag er Kjersti ansat i Miljødirektoratets fiskeriafdeling.

Klas Sandell er seniorprofessor i kulturgeografi ved Karlstads universitet. Klas har forsket i friluftsliv, naturturisme og friluftspædagogik i 25 år samt været friluftslivsunderviser ved folkehøjskoler. Han er interesseret i natursyn, humanøkologi og landskabsrelationer – for eksempel allemandsrettens pædagogiske muligheder for at bidrage til en bæredygtig udvikling.

Lars Hallgren er universitetslektor i miljøkommunikation ved Sveriges lantbruksuniversitet. Han forsker i konflikt, samarbejde og dialog i naturressourcehåndtering og er især interesseret i samtaleformer, der gør det nemt for samtalepartnerne at være uenige sammen. Han har også beskæftiget sig med kritisk analyse af naturvejledningens kommunikationsproces og planlægning.

Lasse Thomas Edlev har arbejdet som naturvejleder i utallige sammenhænge siden 1986. Han er interesseret i naturpædagogik, naturbevidsthed og naturterapi. Lasse har arbejdet som underviser på naturvejlederuddannelsen og har blandt andet skrevet bøgerne *Natur og miljø i pædagogisk arbejde* (2015) og *Naturterapi – Oplev Naturen – Styrk Livet* (2019).

Lena Fagerwing er marinbiolog med speciale i international fiskeforvaltning fra Universitetet i Tromsø med fokus på undervisning som redskab til at minimere økologisk påvirkning fra maritim turisme. Hun har også arbejdet i mange år for den maritime turistindustri. De seneste seks år har hun været projektleder af stiftelsen Vegaøernes verdensarvområde (Unesco).

Linda Thelin er naturvejleder ved rovdyrscenteret De 5 Stora i Järvsö. Hun brænder for at vække interesse og engagement for naturen. Linda har erfaring i både praktisk og strategisk arbejde med kommunikation om dyr og natur. I sin artikel beskriver hun, hvordan man kan nærme sig naturvejledning i konfliktfyldte spørgsmål, og hvilke roller en naturvejleder kan have i den sammenhæng.

Live Solbrækken Danielsen har arbejdet som naturvejleder i statens naturopsyn. Hun er især engageret i mødet mellem menneske og natur, og hvordan det kan bidrage til en bæredygtig udvikling. Hun skriver blandt andet om fredsskabende pædagogik, der går ud på at arbejde med deltagernes erfaring om vand som ressource i stedet for en argumentation om rigtigt og forkert valg af model til forvaltning.

Maria Aroluoma arbejder som naturpædagog på Finlands naturcenter Haltias naturskole i Esbo. Marias drivkraft er at skabe muligheder for at give unge mennesker et tæt forhold til naturen, at forstå, hvordan naturen fungerer, og at trives udendørs. Her giver hun konkrete eksempler på, hvordan naturvejledningens målsætninger opnås ved Haltias naturskole.

Marianne Graversen er naturvejleder på Molslaboratoriet for Naturhistorisk Museum i Aarhus. Marianne er interesseret i kommunikation om biologisk mangfoldighed med børn og voksne i store grupper. Hun afholder kurser for lærere, pædagoger og naturvejledere. I sin artikel beskriver hun, hvordan en *Bioblitz* kan bruges som værktøj til formidling af biologisk mangfoldighed.

Mette Aaskov Knudsen arbejder som leder af Videncenter for Friluftsliv og Naturformidling ved Københavns Universitet. Hun har desuden arbejdet med uddannelse af naturvejledere i Danmark i 20 år. Hun arbejder især med kursusledelse og voksenpædagogik. Mette er engageret i det nordiske samarbejde og har været medlem af bogens redaktionsgruppe.

Niklas Cserhalmi er museumschef på Arbetets museum, som blandt andet støtter Sveriges godt 1.400 arbejdere museer. Niklas har arbejdet som landskabspædagog i Sveriges hembygdsförbund og har rejst land og rige rundt for at afholde feltvandring med fokus på landbrugshistorie. Han har skrevet bogen *Fårad mark*, som giver vejledning i, hvordan historiske kort kan bruges til at tolke landskabet i dag.

Ole Sørensen er uddannet lærer og naturvejleder på Odder Museum (del af Moesgård Museum) og koordinator af det kulturhistoriske netværk for naturvejledere i Danmark. Ole har sammen med Thomas Larsen Schmidt (se nedenfor) ansvaret for videreuddannelse af netværkets medlemmer. Ole er amatørornitolog og har været interesseret i kulturhistorie hele livet. Han brænder for vejledning i kulturmiljøer.

Poul Hjulmann Seidler er projektleder ved Videncenter for Friluftsliv og Naturformidling ved Københavns Universitet og arbejder blandt andet som kursusleder og underviser på naturvejlederuddannelsen. Han arbejder med metodeudvikling, undervisning og vejledning samt med specialpædagogik og terapi med naturen som arena.

Riitta Nykänen arbejder som specialplanlægger på Forststyrelsen i Kainuu i Finland. Hun lægger vægt på betydningen af, at biologisk mangfoldighed er grundlaget for alt liv. Et vigtigt mål for al natur- og miljøuddannelse er, ifølge Riitta, at mennesker er bekendt med og sætter pris på mangfoldigheden. Hun skriver om de beskyttede områders betydning for naturvejledning og menneskers velbefindende.

Sanna Koskinen arbejder som ekspert i miljøpædagogik hos Verdensnaturfonden (WWF) i Finland. Sanne er oprindeligt børnehavelærer, uddannet i miljøbeskyttelse og har en Phd i miljøpædagogik med afhandlingen *Children and Young People as Environmental Citizens*. Hun har over 20 års erfaring som underviser inden for miljøpædagogik og er ekspert i delagtighed og selvstændiggørelse (handlingskompetence).

Silja Sarkinen arbejder som underviser i SYKLI Environmental School of Finland. Silja er biolog med en mangesidet baggrund inden for natur- og miljøområdet. Hun afholder kurser for lærere, pædagoger og naturvejledere med fokus på læring for bæredygtig udvikling. Silja skriver her om aktivt medborgerskab og deltagelse som værktøj til en bæredygtig livsstil.

Simon Høegmark arbejder som leder af naturvejledning og didaktisk udvikling i *Naturama* i Svendborg. Han er uddannet lærer og naturvejleder med eksamen i naturvidenskab samt idræt og sundhed. Simon har udviklet *vildmandskurser*, som tilbyder rehabilitering med anvendelse af naturterapi med naturen som medbehandler. Målgruppen er mænd, der for eksempel lider af stress, angst og depression.

Thomas Larsen Schmidt har siden 2018 arbejdet som national programansvarlig for DGI Outdoor, hvor han arbejder for øget adgang til naturen for idrætten. Inden da arbejdede han som ansvarlig for naturvejledning, projekter og fondsansøgninger i Åmosens naturpark. Sammen med Ole Sørensen (se ovenfor) koordinerede han det kulturhistoriske netværk for naturvejledere i Danmark.

Tine Nord Raahauge arbejder som naturskoleleder ved Slagelse Naturskole. Tine er især interesseret i, hvordan naturen og naturvejledningen kan bidrage til at skabe "fortællerum" for deltagerne. Hun skriver om betydningen af, at naturvejledere støtter deres deltagere i selv at skabe og reflektere over fortællingen om dem selv og naturen.

Tomas Carlsson er projektleder, producent, formidler og naturfortæller hos fortællelevirksomheden Fabula Storytelling. Han har været aktiv som fugleguide i mange år og er fortæller for interpretation som kommunikationsmetode i natur- og kulturarv i Sverige. Thomas har en fortid som projektleder, pædagog og folkeoplysning på Riksställningar.

Torfinn Rohde er verdensarvkoordinator for *Verdensarven Röros Bergstad* og *Circumferensen*. Torfinn har arbejdet med miljøforvaltning i mange år og var chef for afdelingen for naturvejledning hos statens naturopsyn 2010-2017. Torfinn er især interesseret i natur- og kulturvejledning som værktøj til at gennemføre miljøpolitikken, er engageret i det nordiske samarbejde og er medlem af bogens redaktionsgruppe.

1 NATURVEJLEDNINGENS ROLLE OG VÆRDIGRUNDLAG

TORFINN ROHDE

Naturvejledningens værdigrundlag og rolle i samfundet hænger sammen med den voksende interesse for behovet for beskyttelse af naturområder, fauna, flora og naturminde­mærker, men har også stærke rødder i arven efter Lin­nés systematisering af arterne, romantikkens længsel tilba­ge til naturen og friluftslivets krav om aktiviteter i naturen.

Fra den tidlige middelalder handler beskyttelse af natur om ressourceforvaltning i forbindelse med jagt, fiskeri og skovbrug. Forbud mod fangstmetoder som gruber og fiskeri med net i elve med gydepladser hører vi om allerede i 1200- og 1300-tallet. Reguleringer af skovfældning blev indført i 1500-tallet både i Norge og Sverige, som en reaktion på rovdrift knyttet til tømmereksport og minedrift. Ikke mindst i Danmark blev større og større dele af landet opdyrket og forvandlet til græsningsareal, så skovene forsvandt. Da *Fredsskovforordningen* blev indført i 1805, var kun nogle få procent af landet dækket af skov.

I 1700-tallet slog filosofen Jean-Jacques Rousseaus (1712–1778) idéer igennem i Europa og Norden, og den uberørte natur blev en vigtig del af indholdet i den romantiske tidsepoke. At tage vare på noget af det skønne og uberørte for dets egen skyld og for at tilfredsstille menneskets længsel efter oplevelser, blev en ny indgang til tanken om beskyttelse. I slutningen af 1700-tallet og i begyndelsen af 1800-tallet, blev der også udviklet et friluftsliv blandt overklassen og for gæster fra andre lande. Den norske turistforening blev stiftet i 1878 og den svenske turistforening i 1885 – begge med det formål, at mennesker skulle synes om at færdes i naturen, især fjeldområderne.

Med industrialismens vækst fulgte et mere rationelt syn på naturen. Naturen skulle tages i brug til udviklingsformål. Udnyttelsen og presset på naturens ressourcer blev forøget yderligere, og især forskere inden for naturvidenskaben var bekymrede over ødelæggelsen af naturen. Geologen A.E. Nordenskiöld i Sverige, fysikeren H.C. Ørsted i Danmark og botanikeren F.C. Schübeler i Norge er eksempler på fremtrædende videnskabsmænd, der engagerede sig i spørgsmål om naturbeskyttelse.

Sverige fik sin første naturbeskyttelseslov i 1909. Norge fik tilsvarende lov i 1910, Danmark i 1917 og Finland i 1923. På samme tid grundlagdes frivillige foreninger, der arbejdede for naturbeskyttelse. Svenskernes naturbeskyt-

Den svenske naturbeskyttelsesforenings formand Rutger Sernander på besøg hos Värnamo Hembygdsförening 1934.
Foto: Naturskyddsföreningen

telsesforeningen kom i 1909. Herefter fulgte Danmark i 1911, Norge i 1913 og Finland i 1938.

Både naturbeskyttelses- og turistforeningerne havde formidling af viden om natur og landskaber som vigtige formuleringer i deres formålsparagraffer. Den europæiske oplysningstradition med troen på menneskets rationelle indstilling og evne til at lære og forstå velbegrundede beslutninger forenedes i organisationernes vedtægter med længslen tilbage til naturen.

Fra USA og Tyskland kom idéerne om etableringen af nationalparker. Verdens første nationalpark, Yellowstone, blev etableret i USA i 1872. Henry David Thoreau (1817–1862) med sin bog *Walden* og John Muir (1838–1914), som var den, der omsatte idéerne til faktisk beskyttelse, var de store inspiratorer. I Norden og Europa slog disse idéer først igennem i Sverige, hvor ni nationalparker blev etableret allerede i 1909, heriblandt Sarek og Abisko.

Andre former for naturbeskyttelsesarbejde dominerede i nabolandene: Først i 1938 fik Finland sin første nationalpark, Norge i 1962 og Danmark i 2007.

Naturvejledningens værdigrundlag og udvikling

Den moderne naturbeskyttelse er baseret på fire grundpiller. I naturforvaltning betragtes naturvejledning som et redskab til at formidle viden, forståelse og engagement til befolkningen.

Naturen har en egen værdi

Naturen har ukrænkelige rettigheder, hvilket vil sige en beskyttelse mod at blive krænket. Alle livsformer har en indlysende ret til at eksistere. Mennesket har ikke ret til at udrydde arter eller økosystemer. Det er en værdi at vide, at en art eksisterer. Naturens egen værdi bunder i en respekt for livet i sig selv på religiøst eller andet grundlag.

Naturens nytteværdi

Naturen har en nytteværdi for mennesket. Vi er afhængige af naturen for at få mad, for at kunne ånde, for at få materialer, for at få vand, for klimaet osv. At beskytte naturen handler i sidste ende

I forbindelse med etableringen af de første nationalparker opstod der et behov for at skabe forståelse for grundlæggende principper for naturbeskyttelse hos alle, der besøgte områderne.

også om at passe på grundlaget for menneskers liv og overlevelsesmuligheder på jorden.

Naturen som kilde til oplevelser, tilhørsforhold og læring

Det nære tilhørsforhold til naturen, som præger menneskets forhistorie, har sat dybe spor i vores følelsesliv. Vi føler længsel efter at være i naturen, og naturen er til stede i vores kulturelle udtryksformer som billedkunst, musik, eventyr og sagn. Allemandsrettens stærke position i de nordiske lande har rødder i den betydning, som naturoplevelser har i folks daglige liv. Både natur og kulturlandskab betyder meget for menneskers tilhørsforhold og identitet. Naturen er altid blevet anset som en skueplads for læring.

Naturens økologiske værdi

Naturens økologiske værdi handler om samspillet i økosystemet og er et udtryk for såvel arternes mangfoldighed som samspillet arterne imellem og de økologiske processer, som også omfatter abiotiske faktorer. Den økologiske værdi har stor betydning for mennesket, fordi den bidrager til at opretholde naturens produktion af varer og tjenester (økosystemtjenester). Det omfatter både naturlige økosystemer og menneskeskabte økosystemer (kulturlandskaber).

Naturvejledningens betydning for naturbeskyttelsen

I forbindelse med etableringen af de første nationalparker opstod der et behov for at skabe forståelse for grundlæggende principper for naturbeskyttelse hos alle, der besøgte områderne. I USA blev begrebet "interpretation" (tolkning) etableret for denne type kommunikation.

Interpretation bruges både om natur- og kulturvejledning. En moderne definition lyder således: "Interpretation er en holdning til strategisk kommunikation med henblik på at udfordre deltagerne til at skabe deres egen opfattelser og deres egne relationer til steder, mennesker og aktiviteter." (Sam Ham 2013)

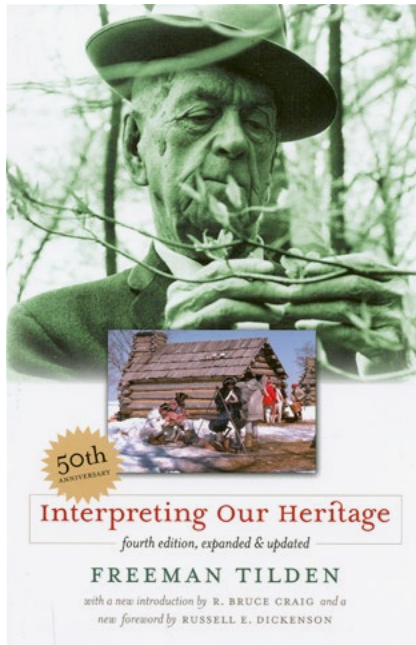
I bogen *Interpreting Our Heritage* formulerede forfatteren og journalisten Freeman Tilden (1883–1980) i 1957 den grundlæggende idé bag interpretation som: "*through interpretation, understanding, through understanding appreciation, through appreciation, protection.*" Bogen er blevet grundlæggende litteratur inden for interpretation og naturvejledning.

I Norden blev naturvejledningen aktuel i begyndelsen af 1980'erne som en foranstaltning til at kompensere for den urbane befolknings reducerede kontakt med og kendskab til natur og miljø, samt til at lære folk at opføre sig hensynsfuldt i sårbare naturområder og til at forebygge konflikter mellem udøvere af friluftsliv, jordejere og erhvervsdrivende i udnyttet natur. Allemandsretten har en stærk position i de nordiske lande, og kendskab til både rettigheder og pligter under besøg i naturen var en vigtig del af motivationen for, at offentlige aktører skulle engagere sig i naturvejledning.

Nordisk Ministerråds projektgruppe for friluftsliv fremlagde rapporten "Naturvejledning i Norden" i 1990. Rapporten indeholdt syv delmål for naturvejledning. Disse mål er stadig en vigtig del af værdigrundlaget for naturvejledning i de nordiske lande.

Naturvejledning skal ifølge definitionen:

- Opmuntre til et enkelt friluftsliv på naturens egne vilkår i overensstemmelse med de nordiske traditioner.
- Modvirke ødelæggelser og skader på sårbar natur.
- Øge forståelsen for nødvendigheden af naturbeskyttelse og miljøbeskyttelse.
- Medvirke til en gensidig forståelse mellem dem, der bruger natur- og kulturlandskaber erhvervsmæssigt, og offentligheden, der udøver udendørsaktiviteter.
- Øge forståelsen af, hvordan mennesker har brugt naturen i et kulturhistorisk perspektiv.
- Spredte viden om, hvordan menneskelig aktivitet påvirker det økologiske samspil.
- Fremme en samfundsudvikling i større harmoni med naturen og naturens ressourcer.

Freeman Tilden formulerende tilbage i 1957 nogle grundprincipper for formidling i bogen *Interpreting our Heritage*.

Brundtlandkommissionens rapport *Our common future* fra 1987 definerer begrebet bæredygtig udvikling. Det har siden da været et vigtigt udgangspunkt for Naturvejledning i Norden.

I 1987 kom Brundtlandskommissionens rapport *Our Common Future*, hvor begrebet bæredygtig udvikling er et centralt emne: "En bæredygtig udvikling er en udvikling, der tilfredsstiller dagens behov uden at sætte kommende generationers muligheder for at tilfredsstille deres behov på spil."

Handlingsprogrammet fra Rio-konferencen i 1992, Agenda 21, kobler beskyttelse af natur og miljø sammen med økonomisk og social udvikling i udviklingslandene, samtidig med at udviklingslandene må holde igen på deres traditionelle vækstambitioner og omlægge væksten i en økologisk bæredygtig retning.

At fremme bæredygtig udvikling blev hurtigt en del af naturvejledningens værdigrundlag, som dermed blev udvidet fra beskyttelse af natur- og kulturværdierne til et mere fyldestgørende samfundsperspektiv.

Som en opfølgning af Rio-konferencen i 1992 ratificerede de nordiske lande blandt andet konventionen om biologisk mangfoldighed,

klimakonventionen og Århus-konventionen. Ifølge disse konventioner har landene en pligt til at involvere befolkningen i forvaltningen af natur og miljø med udarbejdelse af informationer om miljøets tilstand og med processer, der muliggør deltagelse i planlægningen.

Retten til miljøinformationer er blandt andet nedfældet i den norske grundlovs § 112

"Alle har ret til et miljø, der sikrer sundheden, og til en natur, hvor produktionskapacitet og mangfoldighed opretholdes. Disponering over naturens ressourcer sker ud fra et langsigtet og alsidigt perspektiv, som tilgodeser denne ret også for kommende generationer. Befolkningen har ret til viden om naturmiljøets tilstand og om virkningen af planlagte og påbegyndte indgreb i naturen, så de kan udnytte den ret, de har i henhold til foregående afsnit. Statens myndigheder skal iværksætte foranstaltninger, der gennemfører disse principper."

Samme rettigheder er nedskrevet i den finske grundlovs § 20:

"Alle bærer ansvaret for naturen og dens mangfoldighed samt for miljøet og kulturarven. Det offentlige skal arbejde for, at alle sikres et sundt miljø, og at alle har en mulighed for at påvirke beslutninger i spørgsmål, som omhandler det miljø, de lever i."

Retten gentages i den svenske regeringsform: "Det offentlige skal fremme en bæredygtig udvikling, som medfører et godt miljø for nuværende og kommende generationer."

Som en del af de nordiske landes gennemførelse af en moderne miljøpolitik er helhedssynet i samfundsperspektivet, generationsperspektivet og befolkningens rettigheder til medbestemmelse i miljøforvaltningen også blevet en del af naturvejledningens værdigrundlag.

Dette afspejles udmærket i den danske handlingsplan *Naturvejledning i det 21. århundrede* fra 2005, hvor målet for naturvejledning defineres som:

- At styrke befolkningens forståelse af natur og biologisk mangfoldighed samt miljø og kulturmiljø.
- At styrke befolkningens muligheder for rekreation og uden-dørsaktiviteter.
- At fremme befolkningens direkte deltagelse i og indflydelse på natur- og miljøforvaltning.
- At inspirere til en sundere og mere bæredygtig livsstil.

Naturvejledningen i dag

Naturvejledningen i Norden var fra begyndelsen først og fremmest tilknyttet naturbeskyttelsesforvaltningernes behov for at skabe forståelse for naturbeskyttelse, at bidrage til folks viden om natur og give muligheder for gode naturoplevelser. Naturvejledningen har stadig denne rolle, blandt andet i kraft af de centre for naturinformation og natur, som ofte findes i tilknytning til nationalparker eller andre beskyttede områder i alle de nordiske lande.

I udepædagogik har naturvejledningen også en vigtig rolle, når det gælder om at stimulere befolkningen til at søge viden om og oplevelser i naturen. Børn og unge i skolerne er en vigtig målgruppe for naturvejledning og naturvejledere i alle de nordiske lande. Både non-profitorganisationer og det offentlige henvender sig ofte direkte til skoleelever og lærere. I Danmark satser man nu for eksempel meget på "udeskoler", og naturvejledere har rollen som vejledere for lærere ved skoler, som er med i dette projekt.

De nordiske naturvejledere arrangerer hvert år i tusindvis af naturarrangementer, ofte i form af vandreture og aktiviteter, der indeholder fysisk aktivitet. Naturvejledningen bidrager dermed også til både fysisk og psykisk folkesundhed. Mange arrangementer og aktiviteter henvender sig til personer med bevægelseshandicap eller med andre funktionsnedsættelser (syn, hørelse eller neuropsykiatriske).

Alle de nordiske lande har målsætninger om at bruge naturvejledning og friluftsliv som vigtige ele-

En bæredygtig udvikling er en udvikling, der tilfredsstiller dagens behov uden at sætte kommende generationers muligheder for at tilfredsstille deres behov på spil.

menter i integrationspolitikken. Både de offentligt ansatte naturvejledere i for eksempel naturum og nonprofitorganisationer gennemfører aktiviteter med indvandrergrupper, som giver både viden om natur, kendskab til allemandsretten og indblik i den nordiske friluftslivskultur – samtidig med at naturvejlederne får kendskab til forholdene i andre lande.

Naturvejlederen har i de senere år også fået en funktion inden for nye områder, f.eks. omsorgsarbejde med ældre eller personer med psykiske handicap. Forskning og erfaring viser, at ophold i naturen ofte giver positiv stimulans, virker beroligende og giver energi. Med kombinationen af viden om natur og pædagogisk indsigt kan naturvejlederen både arbejde direkte med disse målgrupper og være vejleder for plejepersonale, så de kan bruge naturen og naturvejledning i deres daglige arbejde.

Natur- og kulturbaseret turisme er en voksende branche i hele Norden. Her tilbydes natur- og kulturoplevelser gerne som en del af en pakke, hvor der også indgår overnatning og forplejning. Visse aktører hyrer personer med kompetence i naturvejledning til at stå for ture og arrangementer. Andre indhenter selv viden om naturvejledning gennem kurser, uddannelse og udnyttelse af erfaringer.

At synliggøre eller drøfte tunge eller følsomme emner som udryddelse af arter og klimaforandringer eller spørgsmål, der relaterer sig til forskelligt syn på naturen, mål for anvendelse af naturen og dilemmaer hvad angår forvaltning, er vigtigt for mange naturvejledere. Et eksempel kan være de senere års rovdysforvaltning, hvor naturvejlederens funktion kan være at synliggøre viden og problemstillinger knyttet til begge sider af konflikten. Vejledning om jagt og jagtens betydning for vildtforvaltningen er et andet felt, hvor naturvejlederen kan afbalancere forskellige synspunkter og bidrage til forståelse mellem parterne. I balancegangen mellem udøvere af allemandsretten og hensyntagen til græsning på uopdyrkede områder, slitage og vedligeholdelse af stier, regler for brug af åben ild osv. har naturvejlederen en vigtig funktion både som formidler af fakta og regelsæt og som rådgiver.

Den europæiske landskabskonvention (2004) fremhæver landskabets sociale betydning og understreger vigtigheden af, at mennesker kan deltage aktivt i vurdering og forvaltning af landskabet.

Den europæiske landskabskonvention (2004) fremhæver landskabets sociale betydning og understreger vigtigheden af, at mennesker kan deltage aktivt i vurdering og forvaltning af landskabet.

De nordiske lande står bag konventionen og påtager sig blandt andet at:

- øge bevidstheden om landskabets værdi og betydning i det civile samfund, i private organisationer og hos offentlige myndigheder;
- fremme deltagelse i beslutninger og processer, der handler om landskabet lokalt og regionalt;
- udvikle et helhedssyn på landskabets værdi og bæredygtig forvaltning af denne;
- udveksle viden og deltage i det europæiske samarbejde om spørgsmål vedrørende landskabet.

Naturvejledning kan bidrage til disse mål med samtaler om landskabets værdi, om bæredygtig husholdning med ressourcer og om, hvordan natur- og kulturarv i vores nordiske landskaber kan forvaltes i fremtiden. En af naturvejledningens vigtigste opgaver er i konventionens ånd at bidrage til deltagelse og dialog, demokrati og selvstændiggørelse af dem, der vil være en del af en sådan udvikling.

LÆS MERE

Berntsen, B. (2011) *Grønne linjer – natur og miljøvernets historie i Norge*. Unipub.

Centrum för naturvågledning. (2009) *Naturvågledning i Sverige – en översikt*. Institutionen för stad och land, Sveriges lantbruksuniversitet.

Europarådet. (2004) *Den europeiska landskapskonventionen* <https://www.coe.int/en/web/landscape/home>

Louv, R. (2008) *The nature principle*, Algonquin books.

Nordisk Ministerråd. (1991) *Naturvågledning i Norden*.

Olsen, S. (2015) *Kampen om Danmarks natur*. Gads Forlag.

Tilden, F. (1957) *Interpreting our Heritage* Chapel hill: The University of North Carolina Press.

World Commission on Environment and Development. (1988) *Our Common Future*.

NATURVEJLEDNING SOM EN DEL AF NATURBESKYTTELSE

RIITTA NYKÄNEN

Menneskets relation til natur udvikles i vekselvirkning med naturen. Naturoplevelser kan åbne sanserne for naturens værdi og betydning som livgivende miljø. Riita Nykänen skriver her om de beskyttede naturområder som en arena for naturvejledning og muligheden for at skabe varige relationer til naturen.

Mennesket er helt afhængigt af naturen. Jordkloden med alle dens processer stiller livets forudsætninger til rådighed: Luft, vand og næring, råvarer til industrien, energien, vi har brug for, og grundlaget for vores kulturelle liv. At værne om naturen og dens funktioner er vigtigere end noget som helst andet.

At beskytte vores natur bliver endnu vigtigere i takt med, at truslen mod den øges. At værne om naturens mangfoldighed, dens arter og naturlige habitater er grundlæggende for en verden i balance. For at vi skal kunne beskytte naturen med alle dens elementer, skal den opfattes som vigtig. Vi har også brug for viden om, hvordan vi kan leve enklere og bruge mindre energi og færre ressourcer. Det er en forudsætning for at kunne beskytte naturens mangfoldighed.

**"Naturen er
jo alting!"**

Jussi Huovinen,
landmand, folkesanger,
instrumentbygger

For at kunne beskytte naturen, må vi kunne betragte den som værende vigtig.
Foto: Unsplash

Menneskers handlinger styres af vores indre forestillinger, og hvad vi mener, vi har brug for, styres også af disse forestillinger. Hvad vi vil tage ansvar for, afhænger af, hvordan vi opfatter verden, og hvad vi synes, er vigtigt. Viden er ikke nok til virkelig at ændre tankegang; ikke engang da er vi sikre på, hvordan det hele er. Det, der skal til for at mennesker tager personligt ansvar, hænger primært sammen med vores følelser. Vilje, mod og egentlig handling kommer fra viljen til at tage ansvar og bekymre sig.

Menneskets forhold til naturen

Viden og følelser er aldrig helt adskilte, selvom man gør sit bedste for at gøre det. Engagement er dybest set en emotionel proces, også selvom det naturligvis ikke opstår uden viden, som er blevet ændret til forståelse.

Ansvarsbevidsthed bygger på følelser for omverdenen, på nysgerrighed og på at bekymre sig om – på viden, som kan bruges, og på en overbevisning om, at hvad jeg gør og engagerer mig i, har betydning. Ingredienserne i det at påtage sig et ansvar, kan man tilegne sig på mange måder. En vel afprøvet vej til målet begynder i en spirende skov fyldt med fuglesang.

Menneskets relation til natur opbygges i vekselvirkning med naturen. Hvis denne vekselvirkning mangler, opleves naturen måske som noget fremmed, uinteressant og uden betydning eller værdi. Motivet til at tage hensyn til naturen, hvor man træffer forskellige valg i livet, udebliver.

Den, der bevæger sig i naturen, bliver udsat for livets grundlæggende elementer: vind, regn, sult, fysisk udmattelse, landskabets forandringer og at man skal passe på sig selv. Oplevelser som disse åbner sanserne for naturens værdi og betydning som livgivende miljø. Den, der gang på gang møder naturens udfordringer, er sandsynligvis mere indstillet på at gøre noget godt for den, end den, der ikke gør. Erfaring forædles til viden og måske til visdom og ansvarlighed. God naturvejledning kan bidrage til oprettelse af denne relation.

Vores forhold til omverdenen styrer blandt andet, hvordan vi bruger vores tid og hvordan vi forbruger. Jo mindre vi realiserer os selv ved at forbruge, det vil sige bruger fysiske ressourcer, desto mere spares der på de naturlige ressourcer. Naturvejledning kan bidrage til, at mennesker tager et kritisk blik på deres forbrugervaner. Beskyttede naturområder er en vigtig ressource for naturvejledning og til at forme eksisterende relationer til naturen.

**"Vi kan ikke
fungere uden
viden, men vi
vil ikke fungere
uden følelser."**

Arne Næss

Beskyttede naturområders værdi og mangfoldighed

I naturreservater beskyttes ikke kun naturens mangfoldighed, økosystemer, biotoper og habitat er for en alsidig rigdom af arter. Her bevares levesteder for de sjældne og udryddelsestruede arter og for arternes indre diversitet, hvilket til gengæld styrker både arternes og hele økosystemets modstandsdygtighed mod forandringer i miljøet. De er vigtige som genbank, idet genetisk mangfoldighed er en afgørende ressource for menneskets fremtid. Områderne skal være vidtstrakte nok til, at naturens egne processer skal kunne fungere uden forstyrrelser.

De beskyttede områder og deres omgivelser tilbyder også økosystemtjenester for mennesker – ligesom for alle andre, der indgår i økosystemet og reproduktionsområdet for dyrelivet. Forskningen har brug for referenceområder, hvor menneskets påvirkning er så lille som mulig, for at kunne sammenligne, hvordan mennesker påvirker naturen. I mange områder beskyttes også biotoper, som er skabt af mennesker, og andre typer kulturarv. Beskyttede områder og den viden om naturen og områdernes værdi, som alle kan deltage i der, er en uvurderlig ressource for pædagogik og naturvejledning.

Beskyttede områder byder også på oplevelser af naturens skønhed. Historien, stilheden og naturens kraft forundrer mange mennesker og får dem til at opleve en følelse af helhed og sammenhæng, som ofte savnes i de konstruerede miljøer i vores hverdag. Skoven, bjerget og havet er en konstant inspirationskilde for både kunstneriske udtryk og hverdagens glæde og kraft.

Landskabet, vejret, årenes og årstidernes ændringer og den skiftende natur gør også beskyttede områder til et populært miljø for fysiske udfordringer. En rask og stærk krop er en vigtig del af mange menneskers naturoplevelser.

Naturvejledningens betydning for naturbeskyttelsen

Der er brug for naturvejledning til at kunne formidle, hvordan naturen fungerer, og hvordan den holder mennesket og alt andet levende i live. Naturen kan fungere som lærer, klasseværelse og lærebog. Na-

turvejlederen hjælper mennesker med at møde naturen: Med kort, ordbog og en forståelse for, hvordan alting hænger sammen.

Udflugter i beskyttede områder byder på store oplevelser. Naturvejledningens formål er at vise folk hen til kilderne for disse oplevelser, at bidrage til viden og færdigheder, at åbne naturen for dem, at lære dem at lægge mærke til livet, sammenhænge, betydninger, og hvordan vi er afhængige af naturen. Økosystemer og artdiversitet kan byde på oplevelser af skønhed og stilhed, som styrker glæden til helbredet. Naturen inviterer selv, og naturvejledning inspirerer mennesker til at vende tilbage.

Mangfoldigheden åbner sig

Livets mangfoldighed (diversitet) oppebærer alt liv og de processer i naturen, som mennesket har brug for. Økosystemer fungerer ikke uden naturens diversitet, og når den svinder, trues også dens evne til at producere økosystemtjenester. Naturvejledning er især vigtig til at hjælpe befolkningen til forstå mangfoldighed, og hvordan den fungerer med alt det, der er vævet sammen. At opleve mangfoldighed og med egne øjne se, hvordan naturens alsidige vekselvirkning fungerer, kan give oplevelser med forundring og indsigt, der motiverer os til at søge efter mere viden. Det er økosystemer i de beskyttede områder det bedste miljø til.

NATURVEJLEDNING KAN BIDRAGE TIL

(INSPIRERET AF STEVE VAN MATRE, 1990):

→ Et individuelt, oplevelsesbaseret forhold til naturen, som styrker evnen til at bevæge sig i naturen og nyde, lægge mærke til, bekymre sig om og søge efter forståelse.	naturlovene, forudsætningerne for livet og naturens mangfoldighed.	viden om og evne til at kompensere de skader, der opstår.
→ Kendskab til naturen, viden og forståelse af	→ Viden om og indsigt i, at mennesket er afhængigt af naturen.	→ En bæredygtig og livsbekræftende måde at fungere på, at kunne fremme en bæredygtig livsstil med sine egne valg og respekt for arbejde og livet.
	→ Viden om og indsigt i, hvordan mennesket påvirker naturen, samt	

Naturvejledning kan bidrage med viden om og indsigt i, at mennesket er afhængig af naturen og hvordan vi påvirker den med vores levevis.

Foto: Ruska Tornista

Information bliver viden, viden til forståelse – med alle sanser

Når vi bevæger os i, studerer og hviler i naturen, bruger vi alle sanser. Oplevelserne bliver rigere, vores læring går hurtigere og forstærkes. Når vi bevæger os, fungerer det på samme måde: Vi bliver mere opmærksomme, og hjernen behandler informationerne bedre. Der er behov for tid og ro i naturen for helt konkret at tilegne sig naturens mangfoldighed, og hvordan den fungerer.

Jo mere vi er i stand til at tage til os, desto bedre kan vi bruge vores egen erfaring sammen med de nye informationer, forstå dem og evaluere dem. Konkretisering og anvendelse er vigtige begreber inden for miljøpædagogik og naturvejledning.

Hvis vi ikke er opmærksomme?

Opmærksomhed, at lægge mærke til og genkende forskellige ting, er en færdighed, man skal lære. Når vi færdes i naturen sammen med

en god naturvejleder, åbnes sind og sjæl for det, der er rundt om os, og vi behandler det, vi ser. Den store strøm af informationer, som via alle medier (internet, tv, reklamer) optager plads i vores liv, reducerer vores evne til at observere og tærer på vores observationers indvirkning på læring. At være klar til at observere, iagttage og notere sig noget, gør det muligt at følge med i miljøets tilstand og de forandringer, der opstår. Det gør det også lettere at træffe beslutning om, hvordan og hvornår vi vil gribe ind.

Færdigheder og modeller

Naturvejledning kan tilbyde nye perspektiver på viden om natur, give inspiration til at gøre naturen til en fritidsinteresse og motivere til studier af naturen. Hvordan naturvejledningen gennemføres – når det gælder planlægning af rute, transport, mad, struktur, men også hvordan naturområdet beskyttes i praksis – bliver model og forbillede for, hvordan besøgende værner om naturen og ser på dens værdi. Egne naturoplevelser og den viden, man indhenter, bidrager til at øge forståelsen og værdsættelsen af arbejdet med naturbeskyttelse.

Tryghed, styrke og visdom

I vor tid er viden ofte fragmenteret. De informationer, vi får, er ofte modsætningsfyldte og vanskelige at skelne imellem. Naturvejledning, der er baseret på fakta, og som kan bruges som grundlag for beslutninger og valg, er vigtig. Hvordan det enkelte menneske bruger sin tid og opfører sig som forbruger, påvirker både direkte og indirekte naturens velbefindende og diversitet. Af endnu større og langsigtet betydning er de fælles beslutninger og valg, vi træffer i samfundet. For at kunne bidrage til og påvirke dem i en gunstig retning, er det nødvendigt, at vi ser koblinger og sammenhænge og formår at få et overblik over, hvordan interesser påvirker de beslutninger, der træffes, og følgerne af dem. Vi har brug for at være mange, der forstår, hvordan naturen fungerer, og hvad menneskets påvirkning indebærer. Det er en forudsætning for at træffe beslutninger, der tager værdien af naturen i betragtning.

At være klar til at observere, iagttage og notere sig noget, gør det muligt at følge med i miljøets tilstand og de forandringer, der opstår.

LÆS MERE

Steve Van Matre
1990. Earth
Education: A New
Beginning

ALTING OMKRING OS ER RESULTAT AF SIN EGEN HISTORIE

NIKLAS CSERHALMI

Alle landskaber bærer på historier, der er værd at lytte til. Brug historierne som en måde at vække interesse for landskaberne på, og forøg dermed viljen til at bevare og udvikle deres kvaliteter. Stil spørgsmål til landskabet!

Alt det, vi er omgivet af, er selvfølgelig et resultat af sin egen historie. Det er måske en banal iagttagelse, men den er brugbar, når det gælder fortolkning af et landskab. I det omkringliggende landskab, uanset om det er i byen, i et industriområde, i et landbrugslandskab eller i mere upåvirkede områder, er der fortolkningsmulige spor tilbage af de hændelser, der har skabt landskabet.

Sporene er resultatet af alt fra ældgamle geologiske processer til politiske beslutninger, der er truffet i nutiden. De nutidige landskaber, vi møder i dagligdagen, kan vi på den måde sammenligne med arkiver, hvor tidsaldre deler plads med hinanden. Hvis vi vil forstå mere af fortiden i landskabet, kan vi stille spørgsmål og bede om svar ud fra det, vi møder. Her er al viden velkommen og nyttig; geologen, botanikeren, økologen og biologen gør alle landskaber mere indholdsrige med deres respektive kompetencer. Men også den humanistisk fokuserede historiker har meget at bidrage med.

Menneskets aftryk på landskabet

Menneskets påvirkning af landskabet bliver, som vi ved, stadig kraftigere, hver gang teknologien springer til et nyt niveau. Men det er ikke noget nyt. I de nordiske landskaber ser vi i dag fortolkningsmulige spor af i princippet alle store tekniske ændringer, der har fundet sted, siden vi tog vores landskaber i besiddelse: Stenalderens permanente bopladser koblet sammen med voksende dyrkning af jorden, bronzealderens marker formet af kvæg og arder, jernalderens landskaber med enge muliggjort af leen, middelalderens grøfter, der var mulige at grave takket være den jernbeslåede spade, og nutidens landbrugsjord helt rensat for sten og afhængig af traktorer og moderne teknik. Vi snubler bogstavelig talt over disse spor under vores daglige færden i landskabet. Hvis vi stiller spørgsmål, er der mange historier at opdage.

Industrimuseerne står i dag stadig der, hvor de blev grundlagt. De er en del af det omgivende miljø og har ofte formet de omgivende landskaber. Forviks brug i Västergötland.

Foto: Magdalena Åkerström, Arbetets museum

Uden for landbrugets sfære har mennesket afsat fortolkningsmulige spor i de nordiske landskaber i næsten lige så lang tid. Fra jernfremstilling i folkevandringstiden (500 e.Kr.) er der blæseovne, slaggehøje og forkulningsgruber. Højovne og lidt efter lidt hele jernværker og endnu senere gigantiske industrilandskaber vokser frem fra middelalderen til nutiden. Hvis landbrugslandskaberne kendetegnes af seje strukturer, hvor historien er relativt lettilgængelig, så er hurtige og meget omfattende forandringer karakteristiske for industrilandskaber. Men lange tidsforløb kan stadig være synlige og fortolkningsmulige i de mest moderne produktionsoverflader.

Industrimuseer – industriel kulturarv i landskabet

I Sverige har vi en unik folkebevægelse i vores industrimuseer, hvor ildsjæle arbejder på at bevare den lokale industrielle kulturarv. Arbejdets museum har en database, der kan søges i (<https://www.arbetetsmuseum.se/sok-i-databas/>), hvor 1.450 industrimuseer præsenteres. På samme måde som andre fænomener i landskabet kan industrimuseerne ses som efterladte spor af aktiviteter, der gør det muligt at tolke og forstå, hvad der er foregået på stedet. Industrimuseerne befinder sig i dag der, hvor de engang blev skabt. De er dermed en del af deres landskab og har også i meget høj grad skabt de omkringliggende landskaber. Et tydeligt eksempel er jernværkets kullader, gigantiske, rødmaledede lagre til trækul og de forkulningsgruber, der omgiver hytter og værk i de vidtstrakte omgivelser.

De industrielle efterladenskaber bliver endnu mere interessante for naturbeskyttelsen. På slaggehøjene kan miljøet ligne det bare fjeld eller den golve skærgård. I de forladte højovne yngler rovfugle, og i de vandfyldte grubehuller opstår et paradys for biologisk mangfoldighed.

Alle disse landskaber bærer på en historie, der er værd at lytte til. Som naturvejleder kan du bruge historierne som en måde at vække interesse for landskaberne på, og dermed forøge viljen til at bevare og udvikle deres kvaliteter.

VILDRENE SOM VEJLEDER

BRITA HOMLEID LOHNE

Vi går langt tilbage i tiden, til den tid, hvor indlandsisen lå nede over Tyskland, og isen var i færd med at smelte. Det var der, afgrøder dukkede op af jorden. Nødvendige spirer, der blev til mad for de dyr, der fulgt kanten af isen nordover. Efter dyrene fulgte menneskene, som var afhængige af dem. Nu skal vi følge i vildrenernes fodspor.

Hvad havde menneskerne med sig på vandringen nordpå? Det har vist sig, at de havde redskaber som kamme og skeer, og desuden ting til udsmykning. Utroligt fine mesterværker, hvor selv brugsgenstande blev dekoreret. Beklædningen var skind fra renerne. De havde redskaber som pile, fiskekroge, spydspidser og pilespidser med sig. Ting til udsmykning som nåle og skind.

Vi er i højfjeldet på Hardangarvidda, og vi kan ane dyr langt i det fjerne. Men vi skal ikke følge efter renerne, de skal have lov til

Vildrenen er et oplagt formidlingstema på Hardangervidda. Der finder man også Norges Vildrecenter med udstillinger og naturinformation.
Foto: Olav Strand

at gå i fred. De har brug for al den mad og ro, de kan få adgang til om efteråret og vinteren. Derfor lader vi dyrene være i fred, nu hvor efteråret gør sit indtog. Det er også jagttid, og det gør dyrene meget urolige. Derfor skal vi ikke forstyrre dem unødigt. Med en god kikkert eller et teleskop kan man alligevel være heldig at se dem på lang afstand.

I dag er vi sammen med en lokal udskolingsklasse, 25 elever og to lærere. De har måttet køre langt i bus for at komme op på fjeldet. Da bussen ankommer med eleverne, møder de den kolde luft på Skinnarbu og gnider søvnen ud af øjnene. De er kommet for at deltage i en aktivitet, hvor renerne skal være i fokus.

Efterårsluften er skarp, og vi sætter os lidt ned rundt om bålet. Lidt varme i kroppen og lidt varmt i koppen kan gøre godt, inden vi går i gang. Der er også tid til en skive brød, inden vi starter vandreturen. Vi skal forberede gruppen på, hvad de skal deltage i, i dag. Der kommer hurtigt et spørgsmål: "Kommer vi til at se rener?" Det ved vi ikke, men hvis vi er heldige, kan det godt være! Vi håber i hvert fald, at eleverne tilegner sig mest mulig viden om rener i dag – om renens biologi og renens udfordringer. De må gerne komme med aktive og lavmælte spørgsmål undervejs!

Alle gør sig klar, og eleverne får hvert sit rendyrskind med til at sidde på. Nu er eleverne tilfredse og glade, og vandreturen ad stien kan begynde. Det bliver efterhånden stejlere og stejlere, og snart er det en god ide at "stoppe op og få vejret." Vi er kommet ret højt op, og et smukt landskab breder sig ud foran os. En udsigt, man simpelt hen kun kan nyde. "Det vil være fint, hvis I kan anbringe jeres skind i en cirkel og sætte jer ned, så alle kan se og høre." Sveden løber, og vandflaskerne kommer frem – dejligt med et par slurke vand.

Vi skal lave nogle aktiviteter i løbet af dagen, og en af dem tager vi nu. Det handler om renens biologi. Vi har sækkelærredsposer med, og de skal cirkulere rundt i ringen. I hver sækkelærredspose er der en eller flere genstande fra renen. Opgaven er at identificere genstanden ved at stikke hånden i posen og føle på det, der ligger i den. De skal også – uden at sige, hvad der ligger i posen – kunne beskrive genstanden, så de andre også kan få en idé om, hvad det kan være. "Husk, at I ikke må kigge i posen, kun mærke udenpå. Brug lidt tid til at tænke på, hvordan I skal præsentere det, der ligger i posen."

Redskaber fremstillet af horn og lårknogle.
Foto: Heidi Vognild

Genstand 1 Kæbe fra en ren

Hvad kan eleverne sige om denne kæbe? Den er ret hård, og den har mange tænder. Da vi regner ud, hvor mange tænder renen har i munden, viser det sig, at vi mennesker har nøjagtigt same antal tænder som renen. Det vil sige 32 tænder. De er dog ikke placeret på samme måde som hos os mennesker.

Hvis vi kigger på det forreste af dyrets underkæbe, ser I, at der er otte små smalle tænder foran. I overkæben foran er der ingen tænder. Det er kun en bruskeplade med hinder, som dyret kan græsse med. Med otte smalle tænder foran, får dyret hurtigt mad op af det, der vokser på fjeldet. Tænderne slides ret hurtigt, for de får sand og småsten med, når de spiser. Småstenene slider renernes tænder ned. Den mest almindelige dødsårsag hos rener er nedslidte tænder.

Genstand 2 Renens skind

Denne sæk ser også ud til at interessere eleverne. De har opdaget, at sækken indeholder et stykke skind. På bagsiden af skindet er afteg-

net en kvadratcentimeter. Det skal tydeliggøre, hvor mange dækhår og uldhår renen har. På en kvadratcentimeter er der 700-800 dækhår. På samme kvadratcentimeter er der nogle tusinde uldhår.

Skindet er dejligt, og man kan bruge det som underlag, der er blødt at sove på udenfor.

"I sidder jo på rensdyrskind nu, så I kan studere dem lidt nærmere. Når I mærker på disse skind, kan I nok forestille jer, at renerne er godt isolerede."

Genstand 3 Renens klove

Renens klove har mange funktioner, især om vinteren. Dyret kan bruge klovene til at grave i sneen for at finde mad. Det kan også sprede klovene ud, så de bærer godt ovenpå sneen. Vi kan tydeligt se, at renen er født med snesko. Hvis der ligger høj sne og måske flere lag is nede i sneen, kan det være svært at skrabe maden frem. Renerne

Gevir og klove fra renen.

Foto: Are Endal Rognes

har kraftige klove, og de er gode at grave med, men is kan være en hindring. De kan også sænke varmen i deres underben for at spare på varmen, som helst skal være to grader inde i underbenet.

Genstand 4 Renens gevir

Den sidste genstand er geviret. Hos vildrenen har både hunner og hanner gevir. Det er sådan, at hannerne taber geviret efter parring om efteråret. Hunnerne, derimod, beholder geviret, indtil kalvene er født om foråret. Når hannerne har mistet geviret er det hunnerne, der er chefer på de store vidder.

Geviret vokser forholdsvis hurtigt. Når det går hurtigst, kan det vokse to centimeter om dagen. Vi pakker sammen og går videre ad stien. Vi følger et dyrespor videre op til en bakketop med mange forskellige typer af lav. Eleverne lægger sig i en stor cirkel som en afgrænsning rundt om vildrenernes græsningsområde, "sommer- og vintergræsning". De får en introduktion til, hvordan vildrenerne udnytter de store vidder på de forskellige årstider afhængigt af, hvor-

Efter en dag i vildrenens fodspor, har skolebørnene fået mere viden og et meget tættere relation til renerne.
Foto: Brita Homleid Lohne

dan "tallerknen" ser ud i de forskellige områder. Det afhænger også af, hvor hunnerne vælger at kælle.

Eleverne bidrager med deres viden om lav, men det, der virkelig overrasker dem, er, da de hører, at lav kun vokser nogle få centimeter om året. Det vil sige, at hvis den lav, vi har inden for cirklen i dag, bliver græsset i dag, vil det tage op mod 30 år, før den er vokset til dagens niveau igen.

Det giver en forestilling om både hvor lang tid, den skal vokse, og hvorfor renen har brug for store arealer at græsse på.

Efter aktiviteten med lav og græsning udvider vi cirklen til et større område og lægger en langt reb som ramme omkring "vildrenernes leveområde". Eleverne skal være rener inde i dette område og mærke lidt til dyrenes udfordringer på fjeldet i form af barrierer og menneskelig aktivitet.

Inden vi går i gang med aktiviteten, får eleverne følgende fortælling:

Renen har i løbet af sin flere tusinde års lange historie på fjeldet udviklet et bevægelsesmønster baseret på, hvordan dyret udnytter ressourcerne i landskabet. På grund af variationer i topografien "kanaliseres" renen gennem landskabets naturlige lineære strukturer på vandring efter mad. Vandløb, dalfurer og lange fjeldsider styrer i høj grad vildrenens bevægelsesmønster, og den kan gå lange strækninger langs med dem, før den finder et sted at krydse.

Mennesker har historisk set benyttet sig af det, da de satte små sten op i rad og række som værn mod faldgruber. Nutidens rener er fortsat med dette nedarvede bevægelsesmønster. Veje, el-ledninger og menneskelig aktivitet kan blive opfattet af renen som barrierer og forstyrrelser.

Med denne viden som grundlag bliver eleverne opdelt i grupper som hunner, hanner og kalve, og begynder vandringen inde i deres "leveområde". De bliver ret hurtigt afbrudt af vejlederen med følgende kommentar: "Kommunen har fået en ansøgning til behandling, hvor ansøgeren vil tage grus fra sin ejendom og bruge det til en ny vej til gården. Han ansøger samtidig om at måtte anlægge en vej ind til grusgraven, der ligger inde i renernes leveområde. Kommunen ser med velvilje på ansøgningen og giver tilladelse. Den ønskede vej fik ja i første forsøg."

"Renerne" fortsætter med at færdes i området, som nu er mere afgrænset. Nogle af dem vover at krydse den nye vej, mens andre leder efter en alternativ passage.

"Skal vi åbne for byggeri af hytter! Selvfølgelig," siger nogle, mens andre vil være lidt mere restriktive. Der er mange dilemmaer. Jordejeren ansøger kommunen om tilladelse til at opføre 40 hytter – med mulighed for at opføre yderligere 20 hytter. Flere jordejere vil gerne se flere mennesker i området, uanset om det bliver folk i hytter eller flere fastboende. De fleste i landsbyen synes det er godt, mens andre tier stille for at opretholde roen. Forvaltningen af vildrenerne og deres leveområde bør være i centrum.

Nu har renerne levet på Hardangervidda i generationer, uden at de lange linjer er blevet brudt. Renen vil antagelig fortsætte med at leve sådan fremover.

Når vildrenen bruges i vejledning og undervisning, giver det en ekstra stærk dimension i vejledningen. Som I har set, bruger vi genstande fra renen. Det kan være klove, gevirer, skind, kæber og andet.

Når vi nu sætter renen ind i erfarings- og læringsperspektivet, kan vi allerede mærke faren i kroppen. Renerne i deres flokke lærer kontinuerligt, når de er på benene og når de hviler. I flokkene kan man se, at førerrenen sørger for, at det sker gang på gang, og de glemmer formentlig ikke noget af det, de har oplevet. Ude på fjeldet kommunikerer renerne med hinanden med specielle lyde fra klove og/eller ben.

For den, der vil bruge vildrenen som fænomen, er der en mængde fremgangsmåder. Hvis vi lader renen være nærværende hele tiden og tilbyde sig selv i form af diverse genstande og fortællinger, kan vi skabe et levende forhold til den uden faktisk at møde den. For hvordan lærer vi egentlig? Gode genstande kan være en fin hjælp. En anden måde er, som i dette eksempel, at bevæge os ud i renernes landskab og vandre i deres spor et stykke tid.

HVAD SKER DER I OS DERUDE?

LIVE SOLBRÆKKEN
DANIELSEN

Da jeg arbejdede som naturvejleder for Statens naturop-syn stillede jeg mig selv følgende spørgsmål: Hvordan kan vi bedst formidle værdien af naturoplevelser? For at få svar på nogle af disse spørgsmål interviewede jeg mennesker om deres naturoplevelser. Her er kernen af det, jeg fandt ud af.

En edderkop havde spundet en tråd mellem to grene druehyld. Det var tidligt om morgenen. Solen lyste på duggen, som havde fæstnet sig på spindelvævet. Vinden tog fat i grenene, og spindelvævet rettede sig ud og foldede sig sammen igen i takt med bevægelserne. Det gik ikke i stykker. *Tænk, at en så tynd tråd kan være så stærk og ikke gå i stykker!* sukkede jeg. De blev pludselig lettere at tænke på alle de bolde, jeg havde i luften i øjeblikket.

Hvilken betydning har egentlig sådanne naturoplevelser med spindelvæv, lejrball eller stille vand? Forskningen har givet mange

Naturen har en universel og dyb betydning for os mennesker, som er undervurderet i vores kultur.

Foto: Unsplash

svar på naturens positive virkning på helbredet. Følelsen af depression kan blive svagere, produktionen af sundhedsfremmende hormoner øges, humøret stiger og blodtrykket forbedres. Man kan altså ikke skelne mellem den indre og ydre oplevelse af naturen.

Men forskningen giver også anledning til en del spørgsmål. Har vi alle sammen evnen til virkelig at opleve naturen? Hvad sker der egentlig inde i et menneske, der oplever natur? Og har alle et behov for det? Natur er positiv for helbredet, fastslår forskere. Men er evnen til virkelig at opleve natur noget, der skal optrænes? Flere forslag til det norske Storting og rapporter slår fast, at vi skal gøre det nemmere for – og vejlede folk i – friluftsliv, så flere får mere og tættere kontakt til naturen.

Det er en udfordring at forsøge at forklare naturens betydning. Især de mere ukonkrete sider af naturen.

Foto: Torfinn Rohde

Jeg har tænkt meget på min opvækst, og hvordan den har påvirket mit forhold til natur. Og i den senere tid på min far. Ifølge min mor havde han altid været en mand af få ord, som sagde meget lidt. Sådan husker jeg det ikke. Vi var meget ude i naturen sammen. Han bar mig på armen, og vi gik tæt sammen, og jeg kan huske, at jeg forstod hans forhold til naturen. Nu føler jeg, at han kommunikerede med mig uden ord. Som en far og datter kan. Måske er det derfor, jeg er blevet interesseret i de oplevelser, naturen kan give os, også de oplevelser, jeg får direkte ind i kroppen og ikke har ord til at forklare?

Essensen af at være menneske

Naturen ser ud at berøre noget i menneskets fundamentale funktion. Og måske er det sådan, vi er skabt? Det er jo kun i løbet af de seneste generationer, vi har levet så afgrænset fra naturen. Vores nervesystem er måske biologisk kodet til at hente inspiration og "næring" fra naturen for at opretholde vores følelsesliv. Per Espen, en af dem jeg har interviewet, udtrykte det sådan her:

"Jeg får meget tydelige signaler fra naturen, som en radio. Hvis jeg befinder mig i radioskygge for længe, kan jeg blive gnaven og irriteret og sur og ked af det og vag. Jeg havner uden for frekvensen."

Interviewene gav mig bekræftelse på det, mange har beskrevet for mig. Men så skete der noget uventet. Jeg mærkede, at jeg var i færd med at hente især noget meget personligt og værdifuldt hos dem, jeg interviewede.

Der var noget, jeg ikke fik fat i. Logikken og den analytiske kortlægning kom til kort. Alle søgte efter ord. Eirik sagde sådan her:

"En ørn svævede engang 40 meter over mig i Jotunheimen. Det var helt specielt. Du sad ligesom ikke der på en stenbunke. Det var faktisk noget, der skete lige der. Jeg forstår ikke helt, hvad det var, jeg kan ikke definere det. Noget, som er mennesket forundt at opleve på en eller anden måde."

En væsentlig del af oplevelsen skete nemlig med et tavst sprog. Noget var oplevet, men ingen kunne helt og holdent formulere, hvad det var. Det tavse sprog opstår, når vi åbner vores sanser og vover at lytte udover det, vi har udviklet ord og logik for.

Sansernes magi

Vi har flere sanser, end vi bruger på kontoret eller i byen. Det er dem, der åbner døren til naturoplevelser. Jeg har som voksen lært at lugte mig frem til, at en elg er gået over stien for nylig. Tidligere brugte jeg dårligt nok lugtesansen, når jeg var ude. Emma sagde, at hun ikke gik rigtigt ud, hvis hun ikke brugte sanserne. Lugtesansen og kropskontakt var vigtige for hende.

"Det første, jeg lagde mærke til, da jeg kom ind i skoven, var lugten. Det var som at dykke i havet, en følelse af samhørighed og at være en del af noget. Det var en helt anden oplevelse at gå barbenet og have direkte kontakt med jorden. Jeg fik kuldegysninger og mærkede, at det kriblede i hele kroppen. Der var så meget mere kontakt! Og så er det i gang..."

Da jeg interviewede, blev en slags biologisk evne formidlet til dyb og nærende kontakt med naturen. Efter interviewene blev jeg overrasket, ja næsten misundelig, på de mange forskellige oplevelser, der dukkede op, da jeg begyndte at spørge.

En underliggende urtone

To personer delte oplevelser med mig, som de aldrig før havde fortalt om til andre, om hvad der betød mest, når de var ude. Steinar fortalte mig om "tavshedslyden", der altid mødte ham, når han kom ud i Østmarka. Jeg havde aldrig hørt om det før:

"Jeg oplever den som en rolig, behagelig, dæmpet overgangstone fra lyden, der bliver skabt af vinden eller lignende. Hvordan skal jeg forklare det... ja, hvilken blå farve er den blå time? Det er som en slags underliggende urtone i baggrunden. Jeg tror, at lyden er noget, der opstår fra den mangfoldighed, der er af planter og vand, bjerg, sten, dyr, alt muligt. Jeg forestiller mig – siger jeg, for jeg ved det jo ikke – at der skabes en lyd i det rum, hvor man befinder sig, som har alle disse elementer i sig. Første gang, jeg oplevede tavshedslyden, var, da jeg som lille dreng var på fisketur med far. Siden dengang har jeg aldrig været mørkerød."

Når vi havde talt sammen, blev oplevelserne tydeligere for dem, jeg havde interviewet. De blev tvunget til at sætte ord på noget, som de tidligere kun havde følt. Selvom mange naturoplevelser var personlige, så jeg nogle fælles træk. Naturen vækkede en slags symbolsprog. Hvordan føles det at se en solopgang? Symbolsproget trigger noget i os. Ild, vand, fjeld, spindelvæv og blomster kan vække associationer.

Sidder som en sten

Søger mange ud i naturen for at lade sig inspirere af en biologisk urrytme, som er forsvundet i dagens travle masseproduktionssamfund? Julie bruger naturen til at komme i kontakt med noget tidløst og for at klare hverdagen. Hun holder især meget af at sidde på ruinerne af et gammelt voldsted i skoven.

Jeg sidder bare på stenen og føler mig som en sten, som er her i en evighed.

"Det er et mellemrum, som egentlig ikke er helt virkeligt. Der får jeg lov til bare at sidde og næsten ikke være til. Der er ingen grænse mellem mig og det, jeg sidder i. Jeg sidder bare på stenen og føler mig som en sten, som er her i en evighed og blot lægger mærke til dem, der går forbi. Men jeg er ikke mig selv som den person, jeg er til hverdag. Tid er et tema i min hverdag, jeg har aldrig nok af

den (ler lidt). Jeg har børn, mand, hus, job, dyr, spejderhold og alt muligt andet. Men når jeg lukker af, så lukker jeg fuldstændig af. Siden jeg var lille, har jeg ligesom aldrig opgivet at blive til en sten."

At røre og mærke på naturen hjælper os til at lære om den.
Foto: Helge Søfte-land

Var de oplevelser, jeg fik fortalt om, repræsentative for folk i almindelighed? Jeg havde valgt mennesker, som jeg vidste, var regelmæssigt i naturen, og som kunne dele personlige tanker. Trods denne mulige fejlkilde vover jeg at påstå, at der findes en universel og dybtgående betydning af naturen, som er undervurderet i vores kultur. Og det er jeg ikke den eneste, der mener.

Ind i tiden

Jeg er klar over, at mange vil synes, at de naturoplevelser, jeg har beskrevet, kan virke lidt mærkelige, romantiske eller usædvanlige. Det er en udfordring at forklare naturens betydning. Især de mindst håndfaste sider af den.

Klima- og miljødepartementet har fremlagt en rapport om økonomisk vurdering af de værdier, naturen giver (NOU 2013). De konkluderer, at det ikke er muligt at fastsætte en værdi i kroner og ører af alt, som f.eks. naturoplevelser.

Den amerikanske forfatter Richard Louv præsenterer naturen som "N-vitamin". Han mener, at den kan bidrage til at genoprette psykisk og mental ubalance, så man genoplever meningen med livet. Forskerne på landbrugsuniversitetet Alnarp i Sverige har forsket i sensoriske haver som terapiform, hvor over 60 procent af de langtidssygemeldte kommer tilbage til arbejdet. De forklarer, at naturens strukturer sender signaler til vores sanser, som sætter bevidste og ubevidste processer i gang i os.

Biologen Edward O. Wilson mener, at vi har en genetisk betinget kærlighed til naturen. Den har vi udviklet naturligt gennem flere tusinde år i kontakt med naturen som en konsekvens af evolutionen (biofili-hypotesen). Han mener, at vores sanser er udviklet for at mærke natur, og at vi indirekte har hentet inspiration fra naturoplevelser for at udvikle os selv. Den amerikanske *Wilderness Awareness School* bruger tilstedeværelse i naturen til at opbygge indre stabilitet i mennesket. Dette, mener de, kan skabe interesse for naturen igen, så der opbygges en positiv cirkel mellem natur og kultur.

Det er måske som med muskulaturen. Færdigheden i at være til stede og lytte med åbne sanser, "naturoplevelsesmuskulaturen", skal optrænes, inden vi kan få maksimalt udbytte af den.

Naturoplevelser kan formidles

Der er sikkert potentiale til at udvikle kontakt med naturen hos de fleste mennesker. Hvordan skal man kommunikere det til dem, der ikke udnytter den?

Det er måske som med muskulaturen. Færdigheden i at være til stede og lytte med åbne sanser, "naturoplevelsesmuskulaturen", skal optrænes, inden vi kan få maksimalt udbytte af den. Især i vores tid. Vi kan øve os i at observere, og vi kan tilegne os større viden om planter og dyr. Den verbale og logiske naturvejledning sigter mod netop det. Men de allerinderste oplevelser er personlige, kunstneriske, ordløse og delvis ubevidste. En del af naturoplevelsen af for eksempel en vildren vil derfor altid kun kunne findes i den ordløse oplevelse. Dybden af naturoplevelser er tavs viden og kan gøres tilgængelig ved at vejlede mennesker i at søge naturoplevelser og udvikle færdigheder på egen hånd. At forstå betydningen af opmærksomhed, sanseindtryk og det tavse sprog er afgørende.

Samtidig er det vigtigt at forsøge at sætte ord på og dele oplevelserne – i den udstrækning det er muligt. For at kunne det er vi nødt til at være ydmyge og åbne. Så hjælper vi os selv til at blive

Ved at sætte ord på vores oplevelser, kan vi give dem betydning, som kan deles med andre.

Foto: Live Danielsen

mere bevidste om oplevelserne, og med en sådan eftertanke kan vi få mere ud af dem. Når tidligere tavse naturoplevelser formuleres med ord og deles, bliver andre også inspireret, og vi kan frembringe mere af den betydning, naturen har for os, og bidrage til en spændende udvikling af vores kultur.

Kroppen som hukommelse

Jeg kan huske, at det kedede mig at lære om natur på universitetet, fordi jeg ikke syntes om at terpe inden eksamen. Flere år efter at jeg har gennemført interviewene, har jeg forstået, at den kropslige positive oplevelse af naturen er vigtigere, end jeg har troet. Vi lærer bedst, når kroppen er afslappet og nyder det, vi oplever, ifølge en pædagogisk læringsmodel. Ikke når vi er stressede, fordi vi skal opnå en høj karakter. Vi lærer bedst, når flere af vores sanser er aktiveret samtidig, og vi er bevidste om, hvordan det føles. Så opbygges flere nervebaner, der hjælper os med at etablere nye tanke-, følelses- og handlingsmønstre. Information, der gives én gang, kan inspirere, men tilbagevendende naturvejledning, der stimulerer mange af vores sanser, bidrager til forandring af adfærden. Jeg tror, at fremtidens naturvejledere kombinerer nydelse, viden om det tavse sprog, neurobiologi, kropsbevidsthed og mindfulness, inkluderer en mangfoldighed af sanser inklusive naturvidenskabelig viden i sin vejledning og bidrager til at udvikle nye tanke- og følelsesmønstre.

LÆS MERE

*NOU 2013: 10. Naturens
goder – om verdier av
økosystemtjenester*

*Dette er en redigeret version
af en artikel offentliggjort i
Grevlingen 5–2014, Natur-
skyddsförbundet Oslo och
Akershus medlemstidning.*

2 NATURVEJLEDNINGENS SAMMENHÆNG OG METODER

EVA SANDBERG

Dette kapitel handler om de sammenhænge, naturvejledning sker i, om fysiske rum i landskabet, som tilbyder direkte kontakt med naturens verden, og kommunikative rum i mødet mellem naturvejledere og besøgende. Hvordan vi som naturvejledere tænker på, forholder os til og forstår dem, vi møder. Det vi kan i disse rum påvirker, hvordan vi udformer og gennemfører naturvejledningen. Derfor er det vigtigt, at vi er bevidste om det og at vi reflekterer over vores egen praksis.

Den direkte oplevelse er en af naturvejledningens vigtigste styrker – den indeholder både deltagerens møde med det, der findes og sker i landskabet, og mødet med naturvejlederen og de andre deltagere. Aktiviteter som guidning, fortælling, leg og drama giver mulighed for oplevelser. Møderne sker ofte i en gruppe, men den enkelte deltagers oplevelse er altid unik. Ved at bidrage til, at hver deltager får begreb om og sætter ord på sine oplevelser, forvandles den til en erfaring, som bliver en del af vores viden. Læs om dette i Lasse Edlevs og Benny Sätermos artikler nedenfor om den direkte oplevelses betydning for læringen.

Udover den direkte oplevelse er følgende aspekter især vigtige for at forstå naturvejledningens sammenhæng og vores muligheder og valg, når vi planlægger naturvejledning:

- 1 Hvordan vi tænker på og bruger landskabet som oplevelses- og læringsrum,
- 2 hvordan vi tænker på, hvad vi selv som naturvejledere vil og kan opnå i mødet med den besøgende, og
- 3 hvordan vi tænker på vores relation til dem, vi møder, og deres perspektiv.

At gøre en forskel

Hvordan naturvejlederen tænker i forbindelse med naturvejledning, og hvad man vil opnå, varierer. Men en fælles idé om at "gøre en forskel" konkretiseres af mange i nogle af hensigterne nedenfor:

- At bidrage til at øge viden om naturen, forståelse for hvad der sker i naturen, og hvordan mennesker påvirker naturen.
- At bidrage til værdsættelse af naturen eller til at mennesker får kontakt med og skaber deres eget forhold til natur og naturområder.
- At bidrage til engagement og påvirke holdninger og adfærd.

Samtlige resultater er mulige og udelukker ikke hinanden. Men hvilke af hensigterne, en naturvejleder lægger vægt på, afhænger af, med

Naturvejledning kan bidrage til viden, påskønnelse og engagement. Uddannelse af naturvejledere ved Naturum Ronneby. Foto: Anders Arnell

hvilken tradition og i hvilken sammenhæng naturvejledningen foregår. Traditionelt har formidlingen af fakta været i fokus, både som mål i sig selv og som værktøj i overensstemmelse med princippet om, at jo større faktabaseret viden, en deltager tilegner sig, desto større er grunden til engagement (se side 30).

Påskønnelse og positive oplevelser som mål i sig selv fremhæves af mange naturvejledere. De fremhæver ofte mangel på kontakt med naturen som den brik i puslespillet, der mangler i menneskers liv, og mener, at der uden denne værdsættelse hos mange medborgere mangler forudsætninger og legitimitet for naturbeskyttelse i fremtiden. Endnu et perspektiv sætter fokus på, hvordan naturvejledningen kan forandre menneskers holdninger og adfærd til alt fra ambitionen om at mindske forurening til almindeligt miljøengagement og en bæredygtig livsstil.

Kunst, litteratur, journalistik, uddannelse i almindelighed og en lang række andre kommunikative aktiviteter kan selvsagt bidrage til ovennævnte mål. Det, der adskiller naturvejledningen fra disse situationer, er det direkte møde med natur, hvor alle sanser aktive-

res, og det er den direkte oplevelse, der ligger til grund for læringen. Kombinationen af den aktivitet, som naturvejlederen tilbyder, den besøgendes interesse for at få en direkte oplevelse, giver mening og betydning.

Spor efter meteoritnedslag studeres i et geologisk landskab. Gæster i Styggforsens naturreservat i Dalarna.

Foto: Eva Sandberg

Oplevelser i landskaber

Naturvejledning sker i "landskaber" – de miljøer, hvor vi møder vores deltagere og sætter fælles fokus på forskellige værdier, genstande og fænomener, og hvordan mennesket anvender og påvirker dem. Klas Sandell skriver i sin artikel (side 82) om, hvordan grænser mellem natur og kulturlandskaber i højere grad findes i vores traditionelle forestillinger og betragterens perspektiv end i landskabet. Han skelner mellem to landskabstyper i Sverige, Norge og Finland. Den første er den beskyttede natur – natur- eller kulturreseervat, nationalparker, biosfæreområder og parker, hvor der er truffet fælles beslutninger om beskyttelse og pleje. Den anden er den allemands-

retligt tilgængelige, det anvendte landskab, hvor vi alle har ret til at færdes frit under ansvar, men hvor jord- og skovbrug, fiskeri og industrier, byer og veje deler det landskab, vi gør krav på. I begge tilfælde er der pædagogiske muligheder. Grænselandet mellem de to er et tredje miljø, hvor betydningen af menneskets beslutninger bliver særligt synligt i vores landskaber. Sandell skriver om, hvordan forskellige holdninger til landskaber til friluftsliv giver forskellige muligheder for naturvejlederen. Områder, hvis beskyttelse styres oppefra, som nationalparker og naturreservater, giver visse muligheder. Steder, der er tilgængelige for motion og friluftsliv i nærheden af byerne, og områder, der benyttes til f.eks. jagt, fiskeri og udflugter, giver andre muligheder.

Hvert eneste sted, der vælges til naturvejledning, rummer forskellige muligheder. Alle steder har deres egen historie, kultur, fortællinger, begivenheder og værdi. Som naturvejleder at kunne løfte stedets værdi og "sjæl" frem og udforske den sammen med deltagerne bidrager til at skabe en relation til stedet. Stedet, og det man kan opleve der, kan bekræfte eller blive en del af deltagerens egen identitet. At skabe en relation er et grundlag for engagement, bevaring og udvikling af stedet og dets natur- og kulturværdi.

ALLEMANDSRETTE

Allemandsretten er en ret til, at alle mennesker kan færdes på en anden mands jord i naturen, opholde sig der midlertidigt og for eksempel samle bær, svampe og visse andre planter. Med denne ret følger krav til hensyn og forsigtighed over for natur og dyreliv, jordejere og andre mennesker. Allemandsretten i Sverige, Finland og Norge hviler på en fælles tradition,

selvom rettighederne til en vis grad er forskellige i landene. Retten til at færdes til fods, overnatte midlertidigt og samle bær og svampe gælder i alle landene. Retten er ofte begrænset i beskyttede områder. I Danmark har man ikke et sidestykke til allemandsretten, og man har et betydeligt strengere syn på offentlighedens adgang til privat jord. Man må ikke

opholde sig frit på privat jord. I princippet må man gå på private veje og stier, men det er ofte et problem, at vejene går i ind igennem gårde, eller at jordejere spærrer veje af. Om natten må man sket ikke opholde sig i skoven. Det er mere frit på statsejet eller kommunal jord, og i udvalgte statslige skove må man overnatte i telt.

Viden om og forståelse for, hvordan relationer til stedet kan styrkes og udvikles, er helt centralt i naturvejlederens arbejde. Både for at sikre en bæredygtig interaktion med det sted, hvor vejledningen finder sted, men også for engagement i andre steder og i natur- og miljøspørgsmål i almindelighed.

Mange naturvejledere henvender sig til børn og unge. Det, vi husker om barndommens landskab, påvirkes af, hvilke muligheder der er for direkte oplevelser gennem leg og opdagelser i omgivelserne. Det bånd, der udvikles mellem børn og deres barndoms landskaber, er en del af det, der skaber deres identitet. Gode naturvejledere kan bidrage til, at relationer fortsat bliver skabt hele livet igennem.

Mødet mellem naturvejledere og deltagere

Landskaberne i sig selv er vigtige, men i naturvejledningen er de sociale og kommunikative rum, vi opretter sammen med vores deltagere, mindst lige så vigtige. Hvordan vi gennemfører naturvejledning påvirkes ifølge ovenstående af, hvordan vi selv tænker på og opfatter naturvejledning – hvad det er, vi vil opnå i mødet med den besøgende, og hvordan vi forestiller os, vores besøgende er.

Naturvejledning indeholder også traditionen tro en ambition om at informere, at lære fra sig af fakta og færdigheder, men lige så tit at være en mulighed for berigende og fordybende oplevelser, hvor alle sanserne aktiveres og hvor barriererne mod kontakt med naturen kan sænkes. En gang imellem ser vi naturvejledning som en mulighed for at påvirke holdninger og adfærd hos vores deltagere, at skabe engagement og styrke demokratiet. Som regel findes alle disse ambitioner på samme tid i naturvejledningen – vi vil lære fra os og dele vores viden om fakta, vi vil gøre deltagerne opmærksomme på ting, de måske ikke selv lægger mærke til, bidrage til positive, berigende oplevelser og gøre en forskel i mødet med besøgende ved at inspirere til fordybelse, kritisk tankegang og engagement.

Formidling eller fælles meningsdannelse

Inden for natur- og miljøbeskyttelse taler man traditionelt om betydningen af information eller formidling til offentligheden. Således

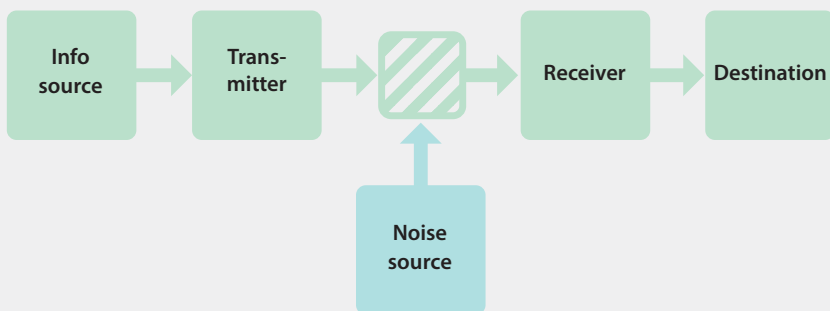

Barndommens landskaber og naturoplevelser bliver en del af os. Dygtige naturvejledere kan bidrage til at skabe relation mellem mennesker og natur hele livet.
Foto: Eva Sandberg

også i den offentlige definition af naturvejledning fra begyndelsen af 1990'erne, som fastslår, at naturvejledning handler om "formidling af viden og følelse." Begreberne bruges ofte i sammenhæng, der handler om at bidrage til engagement i natur- og kulturarv: "Hvis vi (der ved meget!) bare får mulighed for at fortælle til besøgende i naturen (som ikke ved så meget) om de værdier, der findes her, så vil de både have følelser for og vilje til at bevare naturen for fremtiden."

Både deltagere og naturvejledere har ofte været tilfredse med denne ordning. De interesserede deltagere kan nyde godt af naturvejlederens ekspertviden. Når samme ekspert skriver brochurer og fremstiller skilte, er udformningen og indholdet ofte styret af idéen om faktabaseret formidling. Modellen med videregivelse af fakta – fra afsendere til modtagere – bruges i mange sammenhænge og beskrives i henhold til nedenstående i en klassisk model (figur 1).

En alternativ måde at forstå kommunikation på er som en gensidig udveksling, hvor mødet mellem naturvejledere, naturfænomener

Figur 1

Figur 2

Figur 1

Denne klassiske model fra 1940'erne (Shannon 1949) beskriver kommunikation som videregivelse af information mellem afsendere og modtagere. Faktorer, der påvirker videregivelsen negativt, beskrives som støj (noise). Modellen kan lede os til at trække, at hvis vi bare tager støjen væk, som gør at vores målgruppe ikke hører vores budskab, så kan vi påvirke adfærden. Sådan fungerer det sjældent i virkeligheden. Formidlings-trekanten (figur 2) er en meget bedre model for den, som vil forstå og udvikle kommunikationsprocessen i naturvejledning..

Figur 2

Interpretationstriangelen beskriver vekselvirkningen mellem deltageren, naturvejlederen (medie) og den genstand eller det fænomen, der er i fokus.

og besøgende sker i socialt samspil. Naturvejledning er et samspil, hvor deltagerens egen forståelse, sprog til at sætte ord på oplevelsen, idéer om mødet med naturvejlederen og det, der sker i relation til de andre deltagere, er mindst lige så afgørende for meningsdannelsen som naturvejlederens vel gennemtænkte manuskript. På den anden side har naturvejlederen sit sprog til at beskrive naturen, og egne idéer om, både hvad det er vigtigt at være opmærksom på, og om, hvem de besøgende er. Både naturvejlederen og deltagerne fortolker det, der sker, og giver det indhold ud fra forudgående kendskab, spørgsmål der stilles, og andet der sker under mødet. Interpretationstriangelen beskriver denne relation. Læs mere i Lars Hallgrens artikel i kapitel 3 (side 153).

Interpretation som holdning til kommunikation

Mange naturvejledere føler sig hjemme i interpretation som holdning til kommunikation.

I kapitel 1 blev interpretationen beskrevet som en del af naturvejledningens baggrund. Journalisten Freeman Tilden fik i 1950'erne til opgave at skrive en instruktionsbog til personalet i USA's nationalparker, der guider besøgende rundt i parkerne. Han reagerede på det, han opfattede som et ensidigt formidlingsperspektiv, og formulerede seks teser om kvalitet i interpretation (se næste side), eller tolkning af natur- og kulturarv. Interpretation er ifølge Tilden et slags kunstnerisk udtryk – en fortolkning af stedet, der ligesom musik, poesi og teater bestræber sig på at flytte sig fra det enkelte til helheder og omvendt. Han pointerede betydningen af interesse for deltageren og det, der opfattes som relevant for og relaterer til den besøgendes erfaring og interesser. Tilden lagde vægt på, at interpretation altid bør have til hensigt at stimulere og udfordre til eftertanke og bidrage til, at den besøgende opdager "større sandheder" baseret på men hinsides (den nødvendige) faktuelle viden.

Bogen "*Interpretation – Making a Difference on Purpose*", som er skrevet af Sam Ham i 2013, tager netop udgangspunkt i, at de allerfleste naturvejledere vil "gøre en forskel" og fremhæver Tildens "provokation eller udfordring" som en central kvalitet til at bidrage til dette. Baseret på kommunikationspsykologisk teori viser han, hvordan det, der kan gøre interpretation til mere end underholdning

og videregivelse af fakta, er evnen til at stimulere deltagerne til at tænke selv. Den tematiske interpretation sætter fokus på et bærende tema som værktøj hertil. Temaet bliver den røde tråd eller moralen, hvor naturvejledere og besøgende kan "mødes". Holdnings- og adfærdsforandringer kan ske med refleksion over temaet, som til gengæld kan "gøre en forskel" (Ham 2013)

Mange naturvejledere er interesserede i interpretation som holdning til kommunikation. Det gælder ikke mindst idéen om, hvordan temaer kan bidrage til at flytte fokus fra idéen om videregivelse af fakta til en stræben efter, at deltagerne skal have en aha-oplevelse. Tematisk interpretation, som Ham beskriver den, afsluttes ikke med en test af viden, men snarere med et spørgsmål om, hvilke tanker der rører sig i hovederne på deltagerne. Det, der er en "vellykket guidning", måles med den målestok, ikke kun for eksempel af de besøgendes viden om, hvilke arter der findes i en nationalpark, men for eksempel også, hvordan de besøgende ræsonnerer over menneskets engagement i naturbeskyttelsen.

Læring for bæredygtig udvikling

For at vende tilbage til tankerne om naturvejledningens formål i indledningen vil andre naturvejledere gøre indvendinger mod ovenstående beskrivelser og hævde, at virkelig kvalitet ikke handler om

TILDENS SEKS TESER

→ RELATERE: Tag udgangspunkt i deltagerne, hvordan de tænker, og hvad de vil have ud af deres besøg.	→ FORTÆLLE: Gør naturvejledningen til en kunstnerisk form – brug din fantasi og din kreativitet.	det, du tager op, bliver forstået, også i en større sammenhæng.
→ AFSLØRE: Interpretation bygger på fakta, men bevæger sig ud over overfladiske forklaringer.	→ UDFORDRE: Undgå færdige svar, stimuler til egne tanker og handlinger.	→ SE PÅ DET MED BARNETS ØJNE: Kommuniker med særlig omtanke, når det gælder børn. Det, du gør for børnene, passer ofte også til voksne.
	→ SKAB SAMMENHÆNG: Bidrag til, at	

at kommunikere i det hele taget, men om at guide til ordløse oplevelser, som opbygger et forhold mellem mennesker og natur. Øvelser i mindfulness med skoven som fysisk rum, eller *skovbad* med inspiration fra Japan, hvor skoven aktivt opfattes med alle sanser, bliver mere og mere populære aktiviteter i naturvejledningen. Naturvejledere beskriver ofte formålet, ikke bare som en sundhedsfremmende aktivitet, men også som adgang til oprettelse af relation til stedet og naturen. Andre indvender, at der skal mere end positive oplevelser i naturen til at skabe engagement (Aaskov, 2013). Viden om stedet, dets historie og værdi med fokus på de veje, der kan vælges for fremtiden, er en vigtig grund til, at naturen ikke skal reduceres til en kulisse for meditation eller andet udendørsliv med udøvere, der er uden viden om eller uberørte af for eksempel udpiningen af biologisk mangfoldighed, der sniger sig ind. Muligheden for at deltage i naturbeskyttelse, som at slå en eng, restaurere et vandløb eller opsætte fuglekasser, bidrager også til deltagelse, ejerskab og en følelse af at kunne påvirke. Det kan fungere som en mental beskyttelse for et sted, men også som læring for bæredygtig udvikling. Læs mere om dette i kapitel 5.

Naturvejledning som arena for demokratisk dialog

Den tematiske interpretation og dens fokus på at påvirke holdninger og adfærd med et budskab, har også sine kritikere. Er et emne, hvis formål er at "gøre en forskel" på den måde virkelig et værktøj til at møde besøgende og deres synspunkter? Eller er temaet ganske enkelt naturvejlederens middel til at fokusere på et bestemt perspektiv og udøve magt? Skal naturvejledning ikke hellere være en arena for demokratisk dialog?

Alt handler om, hvilket formål du som initiativtager har med formidlingen, og det skal være helt tydeligt, i det mindst over for dig selv. Tildens nutidige efterfølgere, dem der kompetenceudvikler personale i nationalparkerne i USA, fokuserer på oplevelsesudvikling med publikum i centrum og på at undervise i teknikker til for eksempel faciliteret dialog. Tanken er at invitere deltagere til en uddybende samtale om følsomme og værdiladede spørgsmål i mødet med nationalparkerne og deres personale. Med en "*arch of dialogue*" opbygger man en fælles stemning af tillid med tydelige spilleregler

for deltagerne. Med afsæt i de besøgendes personlige vurderinger samt kontroversielle spørgsmål, som parken indeholder, skabes et gensidigt forsøg på at uddybe forståelsen for forskellige perspektiver i et spænd fra det personlige til det, der er alment gældende.

Der har længe været fokus på facilitering af dialog i Norden og på uddannelsen af naturvejledere. I Danmark er der lagt vægt på rollen som facilitator i uddannelsen til naturvejleder. At skabe en udviklende og engagerende dialog mellem deltagerne betragtes i denne bog som en central kompetence hos naturvejledere. Kapitel 3 og 5 handler om, hvordan naturvejledning forvandles til læring for bæredygtig udvikling.

Publikum, besøgende og deltagere

Naturvejledning retter sig ofte mod offentligheden. Det kan være familier, voksne, lokalbefolkning og turister. De kan være modvilligt trukket med af en slægtning eller være eksperter, som vil vide alt og leder efter fordybelse. Det eneste, de egentlig har til fælles er, at de besøger et naturcenter eller deltager i et arrangement i deres fritid og havner i en uformel læringssituation. Derudover er en stor del af naturvejledningens aktiviteter rettet mod skoler som led i en formel (undervisningsplanstyret) læring uden for skolens rammer. Det handler således om forskellige situationer med forskellige målgruppers forudsætninger og forventninger, som kræver forskellige metoder og roller.

I litteraturen inddeles disse hovedgrupper i frivillige besøgende (et selvvalgt besøg i fritiden) og ufrivillige (f.eks. skoleelever med læringsformål). Fælles for naturvejledningen, uanset om den er en del af formel eller uformel læring, er den direkte oplevelse med muligheden for at involvere sanserne. Fælles er også fokus på idéen om at bidrage til positive oplevelser og at skabe sammenhæng og relationer mellem mennesker og steder med deres natur, kultur og fortællinger.

Udeskolepædagogik og skolens behov og muligheder for at støtte lærere og elever i udebaseret læring

Er de besøgende kunder, publikum, gæster eller deltagere – og hvad betyder det, hvilket begreb vi bruger.

Et udsnit af Naturum Sommens udstilling. Her kan besøgende mærke på og sammenligne pels fra forskellige vilde dyr.
Foto: Eva Sandberg

er centralt for mange naturvejledere. I alle de nordiske lande findes der litteratur netop til uddybning af, hvilke muligheder der er for at skolen kan bruge rummet udenfor som pædagogisk univers

At hjælpe skolens elever med at nå deres læringsmål gennem naturvejledning er en central færdighed hos en naturvejleder. Læs f.eks. Maria Aroluomas artikel om tilbuddene til skoleklasser i naturcenteret Haltia i Noux nationalpark (side 281) eller Brita Homleid Lohnes artikel om børnenes møde med vildrenen på Hardangervidda (på side 46).

At have den frivillige offentlighed som målgruppe indebærer udfordringer med at afgrænse målgruppen. Der er behov for strategier til at forstå og kategorisere naturvejledningens deltagere og grupper af besøgende. Hvilke besøgende ønsker man sig, og hvordan afgrænses målgrupper? Er de besøgende kunder, publikum, gæster eller deltagere – og hvad betyder det, hvilket begreb vi bruger. I denne bog har vi først og fremmest valgt at tale om deltagere, hvor vi vil lægge vægt på ambitionen om at inkludere besøgende i oplevelsen med engagement for stedet og dets værdi.

En almindelig kategorisering sker ud fra social situation og relation til stedet – grupper af besøgende i fx beskyttede områder

beskrives da for eksempel som aktive midaldrende, unge individer, udendørsudøvere, specielt interesserede, lokalbefolkning eller elevgrupper.

Falks gæstetyper (Falk, 2000) er en anden kategori, som kan være til hjælp for naturvejledere. Den tager udgangspunkt i adfærdsmønstre i mødet med f.eks. en udstilling i naturen eller et besøgscenter.

Uanset valg af metode til kategorisering af besøgende og valg af målgruppe er det centralt for naturvejledere, at forsøge at sætte sig ind i den besøgendes perspektiv, motivation og oplevelser.

Grupper med særlige behov

Det bliver mere og mere tydeligt, hvordan naturvejledning kan bidrage til andre formål i samfundet end naturbeskyttelse. Mange naturvejledere er involveret i projekter, der har til formål at udvikle naturvejledning ud fra særlige behov i samfundet som for eksempel integration, sundhed, inkludering af børn og voksne med funktionshandicap og andre behov som for eksempel koncentrationsbesvær. Flere og flere arbejder sammen med andre professioner for at bidrage til øget livskvalitet med aktiviteter i naturen.

Naturvejledningens metoder og værktøj

Visse naturvejledere er ansat på naturcentre, museer og besøgscentre og modtager både skoleklasser og gæster i al almindelighed. Andre arbejder med naturbeskyttelse i fx grønne organisationer og skal som en del af deres opgaver kommunikere om naturbeskyttelse, og hvordan arbejdet med naturbeskyttelse foregår til offentligheden. Guidninger, men også indirekte naturvejledning som skilte, digital information og brochurer, er typiske metoder og værktøjer for denne gruppe. Nogle tilhører nonprofit naturbeskyttelsesorganisationer, som vil formidle viden og skabe engagement for naturen, mens andre er naturturismeaktører, der frem for alt bestræber sig på at tilbyde positive naturoplevelser til deres gæster.

En gang imellem er naturvejlederens værktøj altså et helt besøgscenter, hvor naturen flyttes ind – med udstillinger, akvarier, ud-

Det er centralt for naturvejledere, at forsøge at sætte sig ind i den besøgendes perspektiv, motivation og oplevelser.

stoppede fugle, bikuber, digital information, et bjørnehi at krybe ind i, lupper, kikkerter og historiske billeder – for at vise frem og inspirere til flere oplevelser ude i naturen.

Ofte er metoden, der tilbydes, en guidet præsentation eller tur med naturvejlederen, og en gang imellem er naturvejlederen kun indirekte på stedet og møder i stedet deltagerne gennem skilte, apps eller natur- og kulturstier. Valg af metode afhænger af formål, hvem de besøgende er, hvilke værdier man vil fremhæve og ikke mindst ressourcer. Læs mere om, hvorfor valg af metode altid skal ske sidst i planlægningsprocessen, i kapitel 4.

Den traditionelle formidlingssituation indeholder langt flere muligheder end den faste skiltning. Alle, fra den videbegærlige som-

FALKS GÆSTETYPER

- **Scannere** er nysgerrige. De læser lidt her og der for at få et overblik, men bruger ikke mange kræfter på i detaljer at studere hver eneste del af udstillingen eller bevæge sig den vej, skiltene viser.
- **Facilitatorer** besøger stedet for selskabs skyld for eksempel med børn, børnebørn eller venner. De søger først og fremmest naturvejledning, som gør det nemmere for dem at få andre til at deltage i formidlingen og oplevelsen.
- **Oplevelsessøgende** synes ikke, det er så vigtigt at tilegne sig detaljerede informationer og lære noget af naturvejledningen. De er først og fremmest på udkig efter en positiv oplevelse.
- **De travle** har ikke tid til at stoppe op. De kaster et hurtigt blik på en del af udstillingen eller naturstien, og går hurtigt videre.
- **Opladerne** synes, det vigtigste er at opleve følelsen af at være i området. De oplader deres batterier og vil have en dyb berøring og tilstedeværelse på stedet.
- **Specialister** er meget interesserede og ofte engagerede og kyndige. De læser og tilegner sig al information, der tilbydes. Denne gruppe udgør ofte en meget lille del af de besøgende. En almindelig misforståelse er, at planlægning sker netop til glæde for dem (de er jo lige så entusiastiske over for emnet, som vi selv er). Bagsiden er, at en stor del af de øvrige besøgende kan fare vild i al informationen og føle sig udenfor.

Den digitale teknologi skaber flere muligheder i naturvejledning.
Foto: Eva Sandberg

Det traditionelle informationsskilt vigtigste funktion, er at det altid er tilgængeligt.
Foto: Eva Sandberg

merfugleentusiast, som med en naturvejleder ved sin side ikke kun får navnene på de arter, man møder, men også en fortælling om sommerfuglens liv og forudsætninger i vores landskab, til deltagere, der i naturvejlederen møder en, der kan føre ordet, og som guider gennem landskabets historie om menneskelige beslutninger og giver idéer til, hvordan deltagerne selv kan agere i fremtiden.

Styrken ved den traditionelle skiltning er dog, at den er konstant til stede og er til rådighed uden at trænge sig på. Klar til besøgende, som vil finde vej til stedets værdier, udvide deres viden eller få et nyt perspektiv. Hvordan denne koncentrerede naturvejledning udformes, er afgørende for, om den har held med sin ambition om at kommunikere. Her er der meget at gøre og lære for naturvejledere, og støtte at finde i litteratur. Det gælder også den store mangfoldighed af tekniske og digitale værktøjer lige fra apps til audioguides, hvor en virtuel guide kan træde ind i den fysiske naturvejleders rolle. Et eksempel på det er en radiopod til unge mennesker i verdensarvområdet Vegaerne i Norge (side 132).

Nedenfor følger flere eksempler på værktøj og metoder, som når Kjersti Hanssen fisker og opdager livet i et vandløb med en skoleklasse, en guidet tur i natur og kulturlandskab på udkig efter havørne med Ole Sørensen, og Thomas Larsen Schmidt der brænder runer i træ. For Thomas Carlsson er den mundtlige fortælling et værktøj, der er i fokus, for Marianne Graversen er det Citizen science, og for Live Solbrækken Danielsen er metoden dialog med beslutningstagere på vandring langs et vandløb.

LÆS MERE

Centrum för naturvågledning (2010) <i>Naturvågledning i skolan</i>	Knudsen, M. (2013) <i>Nature Interpretation for Children and Young People in the Nordic Countries</i> TEMA nord	Shannon, C. E., & Weaver, W. (1949). <i>The Mathematical Theory of Communication</i> . Urbana, Illinois: University of Illinois Press
Falk, John H, and Lynn D. Dierking. (2000). <i>Learning from Museums: Visitor Experiences and the Making of Meaning</i> . Walnut Creek, CA: AltaMira Press, Print.	Ludwig, T. (2015). <i>The interpretive guide</i> . Bildungswerk Interpretation	Tilden, F. (1957). <i>Interpreting Our Heritage</i> . University of North Carolina Press.
Ham, S. (2013), <i>Interpretation – making a difference on purpose</i> . Golden, Colorado, US: Fulcrum Group.	Naturskoleföreningen. Bokserien <i>Att lära in ute</i> (mange titler)	Öberg, T. (2011). <i>Att skriva om natur</i> . Centrum för naturvågledning.
	Naturvårdsverket. (2019). <i>Naturvågledning i skyddade naturområden</i>	

LANDSKABSRELATIONER OG PÆDAGOGISKE MULIGHEDER

KLAS SANDELL

En naturvejleder skal altid være i samspil med landskabet. Det kan være, når gruppen er nødt til at stå helt tæt sammen i en cirkel for at kunne høre hinanden, når det blæser eller regner, eller at kunne gøre opmærksom på, hvordan solen lige nu skinner igennem bladene på den store asp med sit sitrende løv, eller hvordan den rustne metalspand, som en eller anden fandt i underskoven, gør, at det planlagte program må erstattes af skattejagt.

Naturvejlederen er ikke mindst i samspil med landskabet ved at opsøge forskellige typer landskaber eller forskellige steder i landskabet til forskellige formål. Hvis naturvejlederen er ligeglad med landskabsrelationen, bliver det pædagogiske resultat med stor sandsynlighed meget dårligere. Hele situationen kan oven i købet blive en smule risikabel, hvis der ikke tages hensyn til samspillet mellem gruppen, landskabet, stedet, årstiden og vejret. Men hvad er et landskab egentlig? Er der et tilbagevendende mønster i, hvordan vi forholder os til landskaber? Hvilke pædagogiske fordele og ulemper kan knyttes til landskaber, der er planlagt og formet ud fra forskellige perspektiver? Hvilke pædagogiske muligheder ligger der ikke mindst i hverdagens landskab – allemandsrettens hensynslandskab, der bruges til mange ting?

Hvilke pædagogiske muligheder ligger der ikke mindst i hverdagens landskab.

Denne artikel vil tage nogle af disse spørgsmål op et efter et, men begynder med et principielt ræsonnement af, hvad et landskab er, og hvor naturen er. Derefter præsenteres fire overordnede og tilbagevendende holdninger til landskaber ("økostrategier"). Det handler om forskellige landskabsidealer, som f.eks. fysisk planlægning, politik og naturbeskyttelse kan stræbe efter – og som altså bliver selve naturvejledningens forudsætning. For naturvejlederen bliver det et vigtigt spørgsmål, hvilket landskab man opsøger, da alle disse fire landskabsidealer har forskellige fordele og ulemper pædagogisk set.

Der diskuteres også, hvordan man som naturvejleder kan agere i det landskab, man har valgt at arbejde i. Afslutningsvis uddyber artiklen et eksempel på sammenhængen mellem forskellige landskabsidealer og pædagogik ved at fremhæve den store pædagogiske mulighed, der ligger i allemandsrettens landskab og holdning.

Hvad er et landskab?

Figur 3 viser et "landskab", hvis man står og ser ud fra et lille højdedrag et sted i Midtsverige. En pædagogisk illustration af landskabsbegrebet er en gruppe mennesker, der kommer gående på et relativt naturpræget sted. De sætter hele tiden fodaftryk på jorden – klare og tydelige på fugtig lerjord, næsten usynlige for selv den bedste spejder på hård og stenet jord. Aftrykrene bliver tydeligere og tydeligere, jo flere der er vandret forbi, men efterhånden mere og mere utydelige, jo længere tid der er gået, siden de passerede. Ud fra denne illustration kan vi identificere tre landskabselementer: Naturforudsætninger, kulturftryk og naturens forandringsprocesser.

1. **Naturforudsætninger.** Hvad er det for et område, personerne kommer trampende i? Hvad er det for klippegrund, har det været istid, og har området været dækket af vand? Hvor på jordkloden ligger området i forhold til solindstråling, årstider og afstand til kyst og hav? Hvilke naturligt forekommende planter og dyr findes der i området?

2. **Kulturaftryk.** Hvilke fodaftryk afsætter personerne, der kommer vandrende, hvilket skomønster har de, hvor mange er de, og hvor hårde er deres såler (nøgne fødder, vandresko eller løbesko med snepigge)? I et landskab i fuld skala modsvarer det af alle de "aftryk", som vi mennesker afsætter i form af huse, veje, stengærder, diger, plantede hække, bådebroer, tabte øldåser, byer... Det er massevis af forskellige aftryk, store som små, og der kommer hele tiden nye til, som så ofte skjuler de tidligere helt eller delvist. Hvor bestandigt et aftryk er, afhænger ikke kun af, hvor kraftigt det er, for eksempel en smal sti sammenlignet med en bred asfaltvej, men også af hvilke naturforudsætninger, det placeres i. For

Figur 3
Et "landskab": naturforudsætninger, kulturaftryk og natu-
rens forandringspro-
cesser – på et givent
tidspunkt og med en
overskuelig geogra-
fisk afgrænsning
Illustration: Matz
Glantz.

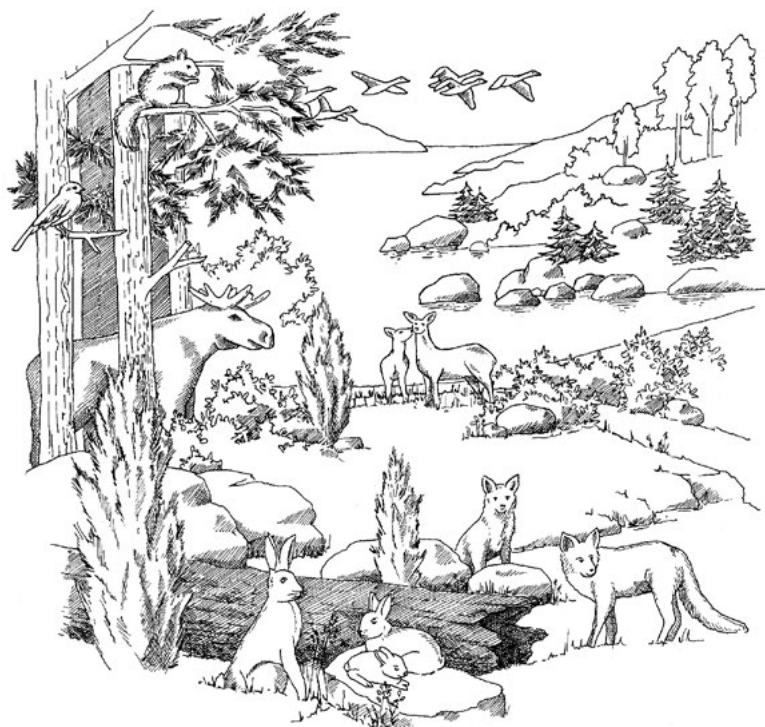
at vende tilbage til vores billede af gruppen, der kommer gående i landskabet, så skal der en meget dygtig spejder til (sammenlignet med arkæologi) for at identificere nogle spor fra de første personer, når hele gruppen har passeret – hvis ingen af de første personer af en eller anden grund satte aftryk en smule uden for de andres. Det er også uden for byer og andre områder med bestandigt nye overliggende kulturfaftryk vi ofte finder spor af ældre aftryk, f.eks. gravhøje og ruiner af husmandssteder i skovene.

3. **Naturens forandringsprocesser.** Lige så snart vandrerne i vores landskabsbillede har passeret, begynder græsset at rejse sig igen. Efterhånden kommer regn og sne, og i det lange løb på vores del af jordkloden desuden is. Alt dette forandrer og visker ofte kulturfaftrykkene helt væk i landskabet. Det er de forandringsprocesser, der hele tiden foregår i naturen. De processer der gør, at det hus, der har fået lov til at stå ubeboet og urørt i længere tid, lidt efter lidt begynder "at vende tilbage til naturen" takket være svampes, myrs og stormes arbejde. Det er kampen mod – eller samspillet med – naturens kræfter, der hele tiden udjævner og bortvisker kulturfaftryk fra mennesker liv og dagligdag. Det handler om alt fra at fjerne ukrudt og male huse til at reparere revner i vejene og forstærke eroderede diger. Så når vi spejder efter kulturfaftryk i landskabet, er de ofte utydelige. Det kan både skyldes, at andre aftryk er sat ovenpå – som når gamle stenhøje skjules af en granplantage eller en ny skovvej – men det kan også skyldes, at krat og skov overtog stedet. Stenhøjen blev endnu sværere at opdage.

Disse tre elementer – naturforudsætninger, kulturfaftryk og naturens forandringsprocesser – lagt sammen på et vist tidspunkt og med en overskuelig geografisk afgrænsning udgør et landskab i den betydning, som jeg bruger den her. At de tre elementer på forskellige måder overlapper hinanden og i praksis ofte er vanskelige at adskille, er selve pointen (til forskel fra snævre, sektorielle perspektiver som f.eks. botanik, historie og geologi). (Carlestam & Solbe (1991) og Cresswell (2004))

Hvor ligger naturen?

I eksemplet med gruppen på vandretur, som satte aftryk i landskabet, var "naturen" nærværende på flere måder (Figur 4). De naturlige forudsætninger (som klimaet, klippegrund og fauna) og naturens forandringsprocesser (som erosion og græs, der vokser) forandrede menneskets kulturfaftryk. Naturbegrebet – eller snarere alle de forskellige naturbegreber – er kulturelt konstruerede. Det vi kalder for natur, og hvordan vi forsyner dette begreb med forskellige positive og negative associationer, er kulturaafhængigt. Det har forskellig betydning for forskellige personer og ændres med tiden. Men det indebærer ikke, at "naturen" kun er en kulturel konstruktion, noget som vi kan vælge, om vi synes om eller ej. Bliver man siddende tilstrækkeligt længe et sted, melder naturen sig meget tydeligt: Først som tørst

Figur 4
I landskabet er "naturen" altid til stede på forskellige måder
Illustration: Matz Glantz.

Alle de forskellige naturbegreber – er kulturelt konstruerede.

og sult og et behov for at gå på toilettet, og derefter som død og forrådnelse.

Trods denne kompleksitet er det naturligvis stadig vigtigt at forsøge at gøre klart, hvad man mener med naturbegrebet - ikke mindst hvis man er *naturvejleder*. Jeg har tidligere forslået "det, som mennesket ikke kontrollerer" som en arbejdsdefinition af natur. (Sandell 2016b) Vores relation til naturen bliver da vores samspil med det i vores krop og vores omgivelser, som vi ikke kontrollerer, naturen som element og processer i miljøet. Forskellige landskaber indebærer forskellige store islæt af natur, fra de relativt sparsomme islæt i et bylandskab til gradvis rigere forekomst i en skov, i den ydre skærgård eller i Arktis. Men selv i et kontormiljø i byen gør naturen sig bemærket med alt fra tyngdekraften og eventuelt et stykke smørrebrød til hjertets slag og en summende flue. Samtidig er det vigtigt at indse menneskets begrænsede kontrol, og vi kan også notere interessen for bevidst at undlade at kontrollere, for eksempel ved at foretrække levende potteplanter i stedet for kunstige, eller afsætte nationalparker med strenge begrænsninger for kulturfraftryk.

Hvor ligger kulturen?

Ud fra det, der er sagt ovenfor, er det forhåbentlig indlysende, at kultur er nærværende i de fleste landskaber. Ligeså, at menneskets kulturfraftryk, i form af alt fra fodspor og forøget CO₂-indhold i atmosfæren til millionbyer og sunkne skibe på havbunden, er i samspil med naturforudsætningerne og de naturlige processer. Sagt på en anden måde: Natur og kultur spiller sammen hele tiden, og i landskabet kan vi se dette samspils udfald på et bestemt sted på et bestemt tidspunkt (Figur 5).

Når man en gang imellem taler om et "kulturlandskab", bliver det altså, på tilsvarende måde som begrebet naturlandskab, et landskab, der i særlig høj grad karakteriseres af kulturfraftryk. Det indebærer, at et bylandskab og et udpræget landbrugslandskab kan beskrives som et kulturlandskab. Men kulturfraftrykkene findes i for-

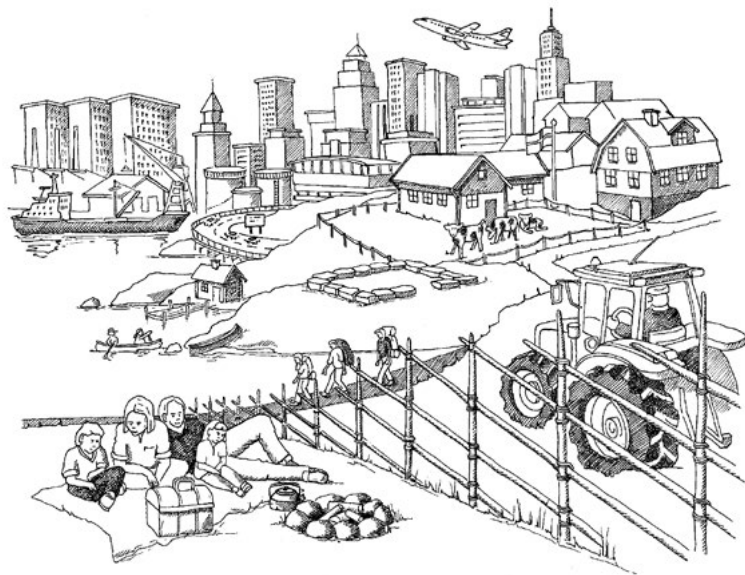
skellig udstrækning i de fleste landskaber, og i stedet for strengt at forsøge at adskille natur- og kulturlandskaber, kan de mere betragtes som forskellige grader på den samme skala. Fra det tydeligt naturdominerede (som højt oppe på fjeldet eller langt fra alle veje i Sibirien) til det tydeligt kulturdominerede (som i Stockholm eller i Holland).

At bibeholde et kulturlandskab kræver menneskelig aktivitet på grund af de kræfter, der altid er til stede, som ovenfor kaldes for "naturens forandringsprocesser". Det indebærer, at hvis man bestemmer sig for, at man vil bevare et bestemt kulturlandskab, skal man også bestemme, hvordan man skal forhindre nye kulturftryk og naturens forandrerkræfter.

En af de vigtigste arenaer for vores relation til naturen er vores egen krop! Den er en direkte parallel til diskussionen om relationen

Hvor slutter kulturen og hvor begynder naturen? I vores kroppe er begge dele hele tiden tilstede.

Foto: Eva Sandberg

Figur 5
I stort set alle landskaber er "kulturen" tydeligt til stede
Illustration: Matz Glantz.

Figur 6
Et af de vigtigste miljøer for vores relation til naturen er vores egen krop
Illustration: Matz Glantz.

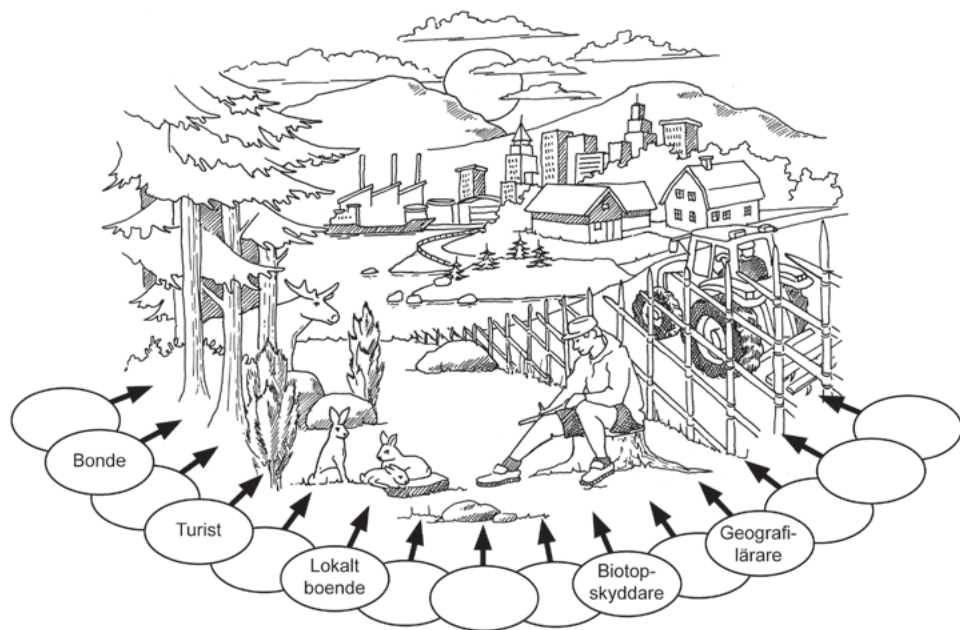

mellem et naturlandskab og et kulturlandskab. Både "natur" og "kultur" er altid til stede i vores krop. Det handler om naturkræfter som ældning og nedbrydning af maden i maven, og kulturkræfter, som hvordan vi med tankens kraft bevæger arme og ben (Figur 6). (Sandell & Sundberg (nu Öhman) 1997).

Er der et tilbagevendende mønster i landskabsrelationerne?

Et vist fysisk landskab – naturforudsætninger, kulturftryk og naturens forandringsprocesser lagt sammen på et vist tidspunkt – kan opfattes på meget forskellige måder af forskellige personer og grupper (Figur 7). En del aspekter kan forandres relativt let, f.eks. ved valg af aktiviteter eller ny viden. Men forskellen mellem forskellige opfattelser af landskaber kan også være mere dybtliggende, som når en erfaren ejer af rener og en tilfældig turist betragter det samme fjeld. Det handler om, hvem man er, og hvilken gruppe man tilhører. Det handler om, hvordan forskellige landskabsværdier –

Landskapet

Olika landskapsperspektiv

"landskabsblikke" – etableres og forandres afhængigt af tidsepoke, samfundsform, opvækst m.m.

"Økostrategier" er en måde at beskrive overordnede mønstre for disse forskellige landskabsperspektiver på. Det handler om, hvad vi i en vis forstand har "at vælge imellem", for eksempel hvilke typer landskaber en naturvejleder kan opsøge, og hvordan denne mener, at et bestemt landskab skal ændres eller bibeholdes. Økostrategierne er en begrebsramme (Figur 8) opbygget på modsætningsforholdene:

- mellem en holdning, hvor en specifik værdi (nytte) er udgangspunkt, respektive et vist specifikt landskab (den vandrette, dobbeltrettede pil), og

Figur 7

Et vist fysisk landskab kan opfattes på mange forskellige måder af forskellige individer og grupper. Disse forskellige holdninger viser sig (manifesteres) i handling – hvad man gør, siger og skriver – for eksempel når det drejer sig om, hvordan det aktuelle landskab bør anvendes, forvaltes, opleves, forandres eller ikke forandres
Illustration: Matz Glantz.

– mellem at ville udnytte og forandre landskabet respektivt en vilje til at bevare og beskytte landskabet (den lodrette, dobbelte pil).

Landskabsrelationer og pædagogiske muligheder?

Hvis vi gennemgår de forskellige økostrategier i begrebsrammens fire hjørner og fokuserer på de sammenhænge, der især er relevante for naturvejledere, kan spændingsfeltet illustreres som i figur 9.

Nede til venstre har vi den økostrategi, der går ud på i stor skala (ofte på globalt niveau) at identificere særlige landskabsværdier ud fra f.eks. biodiversitet, videnskabeligt referenceområde, turisme og kulturel identitet – og derefter at forsøge at "fryse" og "konservere" disse værdier med forskellige foranstaltninger. Landskabet som et *museum* for fjernstyret forbrug. "Museum", fordi værdierne skal bevares og fremvises, "fjernstyret", fordi det, der er værdifuldt, skal identificeres udefra, ofte på globalt niveau af for eksempel internationale organisationer, og "forbrug", fordi nydelsen af disse værdier konsumeres på et marked for eksempel som turisme.

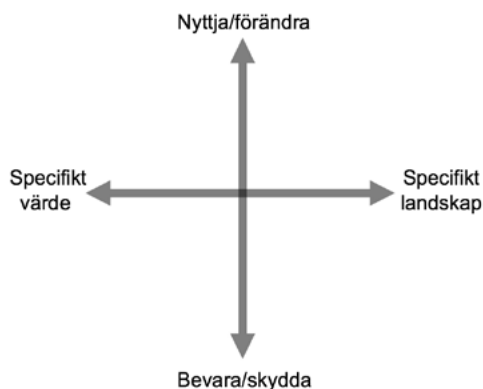
Oppe til venstre finder vi den økostrategi, der går ud på aktivt at forandre og udnytte landskabet til visse formål og aktiviteter. Så ser man på landskabet som en *fabrik* til produktion af disse aktiviteter

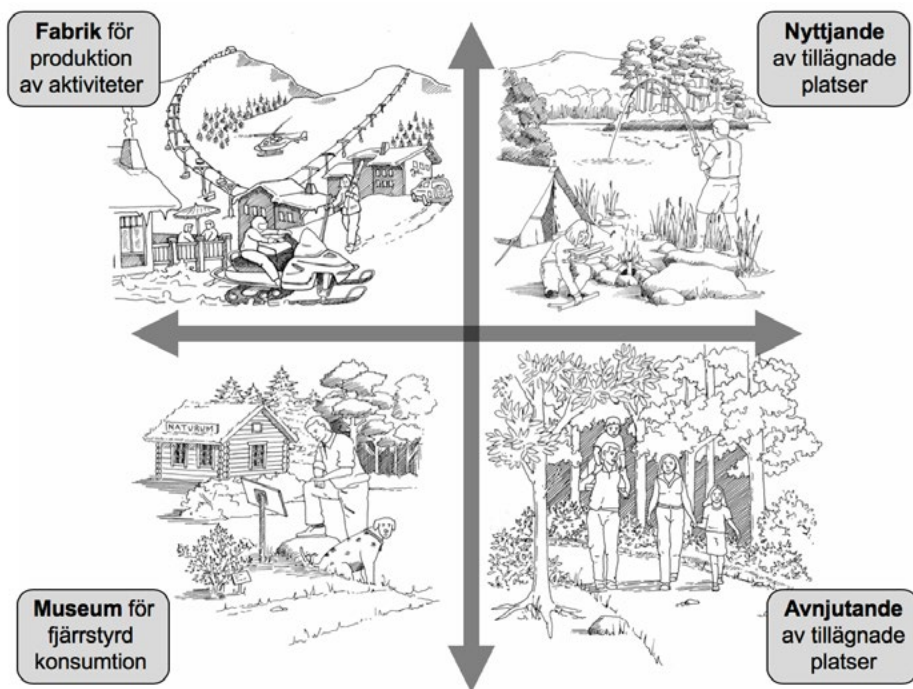
og udnyttelsesmuligheder. Landskaber op-søges (det gælder både "museum" og "fabrik") og bygges om eller endda bygges op (gælder "fabrik") for at tilfredsstille, hvad disse aktiviteter kræver (forlystelsesparker, skianlæg, klatrevægge, badeland osv.)

Oppe til højre i figuren finder vi *udnyttelsen* af et specifikt landskab, som man på en måde har tilegnet sig. Man har måske boet der længe eller er kommet der igennem lang tid – og føler en identitet med netop dette sted. Her går man ud fra det lokale natur- og kulturlandskabs karaktertræk som noget, man kan og bør bruge til en masse forskellige formål. Når det gælder

Figur 8

Den økostrategiske begrebsrammes principielle holdning til natur og landskab.

fritidsrelaterede aktiviteter, finder vi her meget jagt og fiskeri og traditionelle udendørsaktiviteter som at samle bær og svampe eller lave lejrball af det, man finder på stedet.

Den fjerde økostrategi, *nydelsen* af tilegnede steder, nede til højre, tager som de foregående udgangspunkt i et vist landskab, men her uden aktivt at ville påvirke og forandre landskabet. Det gælder for mange menneskers daglige kontakt med deres lokale landskab – som noget man identificerer sig med og forhåbentlig sætter pris på. Nydelsen kan ske i så passive former som udsigten fra et vindue, men kan også være – for personen – aktivt som vandreture, skiløb, guidning og at lufte hund. Men selvom man motionerer meget aktivt, er grundholdningen, at man tager udgangspunkt i landskabet, som det er, og at man ikke vil forandre det med sin aktivitet. Tværtimod

Figur 9
Den økostrategiske begrebsrammes fire hovedretninger illustreret med tegninger, der fokuserer på landskabsrelationer, der er relevante for naturvejledning
Illustration: Matz Glantz.

kan hundeluftning, terræncykling og løbeture i stedet opfattes som et problem, hvis det virkelig begynder at påvirke landskabet i form af forurening, støj eller nedslidning, hvilket ikke sjældent medfører krav om i større udstrækning at indføre en strategi, der ligger mere til højre i den økostrategiske figur. Enten i retning af fabriksperspektivet med særligt anlagte terræncykelbaner, steder til hundeluftning og stier til motionsløb (måske med særligt underlag, belysning og motionsredskaber). Eller i retning af det museale perspektivs krav om beskyttelsesforanstaltninger, måske i form af reservater eller særlige bestemmelser eller forbud, når det gælder hunde, cykling, ridning osv.

Begge de stedorienterede økostrategier til højre i figuren karakteriseres af behovet for og interessen i at afpasse, hvad man gør, ikke bare til de mere vedvarende karaktertræk i landskabet som bjerg, skov eller kyst, men også til årstider og vejrforhold. Fra tydelige konsekvenser som at det ligger lige for at løbe på ski, når det er vinter, og der er sne, til mere subtile som at opsøge visse steder om foråret eller at gå på en anden sti i skoven, når det regner. Alt dette til forskel fra økostrategierne til venstre i figuren, hvor man opsøger et passende landskab til det, man vil foretage sig, for eksempel skiløb, uafhængigt af årstiden eller vejret, hvor man bor. Enten opsøger man så et mere "beskyttet" landskab i henhold til den museale strategi, som et nøgent bjerg med lav grad af udnyttelse, eller et mere "opbygget" i henhold til fabriksstrategien, et skisted med lifte og kunstig sne eller måske endda skiløjper under tag.

Alle disse fire økostrategier – holdninger til natur og landskab – resulterer i forskellige konsekvenser, fordele og ulemper set fra en naturvejleders synspunkt. Fabriksperspektivet indebærer, at man som vejleder ofte har en stor del af program og aktiviteter "gratis", selve landskabet fortæller naturvejlederen og gruppen, hvad man skal gøre, og de tilbudte aktiviteter er ofte spændende og lokkende, samtidig med at sikkerhedsaspekterne er formaliserede. Samtidig koster disse landskaber de besøgende noget i form af rejser, indkvartering og indgangsbilletter. Pladsen til andre aktiviteter end de anbefalede er også tit meget begrænset.

Det museale perspektivs landskab indebærer også store muligheder for naturvejlederen, når det gælder spændende oplevelser og

"færdige" forslag til aktiviteter på samme måde som fabriksstrategien. Det er jo de påtænkte aktiviteter og oplevelser, landskabet er skabt til i fabriksperspektivet henholdsvis bevaret til i det museale perspektiv. Men i det museale perspektiv er omkostningerne ofte ikke helt så tydelige som i fabriksperspektivet (måske rejser og indkvartering, men uden indgangsbillet som i et naturreservat). Pladsen til alternative aktiviteter er også tit større i det museale landskab sammenlignet med fabrikslandskabet, men bestemmelser for reservatet kan medføre begrænsninger, og deltagerne forventer ganske afgjort at kunne opleve netop det, området er kendt for.

De to økostrategier til højre i figuren – udnyttelse henholdsvis nydelse af tilegnede steder – kræver, at vejlederen tilegner sig dette sted i passende grad. Det fungerer dårligt at ankomme samtidig med sin gruppe og se, hvad der er (hvilket man i større udstrækning kan gøre med et skisportssted eller et naturligt naturreservat). Samtidig indebærer tilegnelsen af stedet meget store pædagogiske muligheder, både i form af udnyttelse (opad i figurens højre side) med bål, fiskeri, jagt, enge osv., hvis man har kontakt med jordejeren. Eller på tilsvarende vis når det gælder nydelsen (nedad i figurens højre side) i form af arrangerede vandreture, "opdagelser" af ruiner af husmandssteder og fine udsigtssteder, ligesom der er store muligheder for at tilpasse aktiviteterne til grupper og vejr – stedet at spise frokost, uanset om det regner eller blæser, og genvejen gennem skoven, når gruppen ser ud til at være træt. Alt i alt, og som inden for alt pædagogisk arbejde, er det de aktive valg, og hvor underbyggede de er, der afgør kvaliteten af oplevelser og viden. Ud fra gruppe, formål, årstid og vejr at kunne vælge det landskab, der passer bedst, og udnytte dets muligheder.

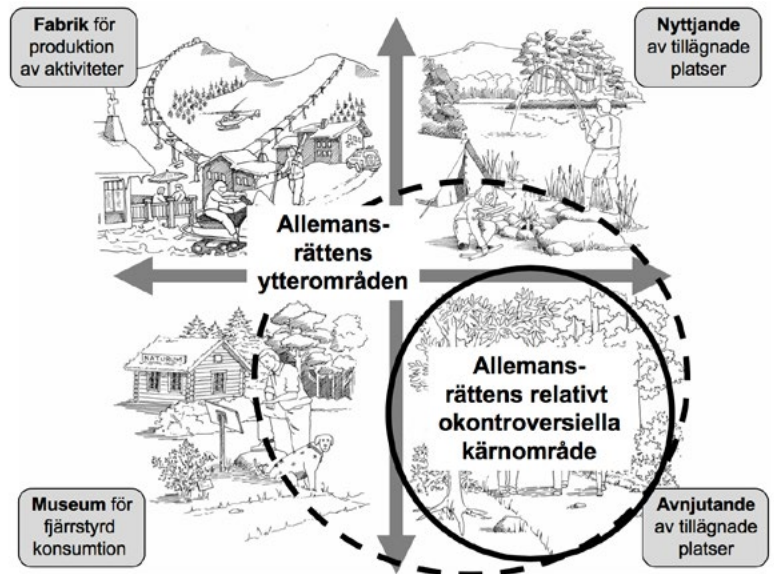
Dette kapitel nærmer sig sin afslutning, og vi kan kaste et blik tilbage på, hvordan det blev indledt med forklaringen af, hvad et landskab er, og hvor naturen ligger. Derefter blev de fire økostrategier og deres pædagogiske konsekvenser i landskabet for en vejleder præsenteret. For at samle og illustrere denne kæde – fra hvad et landskab i princippet er via præsentationen af forskellige økostrategier til de pædagogiske konsekvenser – så afsluttes dette kapitel med at fremhæve den miljøpædagogiske mulighed i de allemandstilgængelige landskaber.

Allemandslandskaber for bæredygtig udvikling

I figur 10 har jeg lagt allemandsrettens kerneområde og dens yderområder ind i den økostrategiske begrebsramme.

De nordiske lande, især Sverige, Norge og Finland, har en omfattende allemandsret, og dennes landskabsperspektiv af hensynslandskaber brugt af mange er en meget vigtig pædagogisk ressource. (Sandell & Svenning (2011), Reusch (2012), Williams (2001), og Øian m.fl. (2018).

I figur 10 kan vi se allemandsrettens "kerneområde" placeret i nydelser af tilegnede landskaber. En besøgende skal kunne "læse landskabet" for at vide, hvad der er passende eller upassende at foretage sig på forskellige steder og i forskellige situationer (hvor tæt man kan gå på et hus, hvornår man kan tænde bål osv.), samtids med at vi i princippet skal færdes sporløst. I figur 10 kan vi også se allemandsrettens "yderområder" mod de øvrige tre økostrategier.

Figur 10
Allemandsrettens
placering i den øko-
strategiske begrebs-
ramme
Illustration: Matz
Glantz.

Yderområdet mod "udnyttelse af tilegnede steder" handler om, hvor langt allemandsrettens muligheder strækker sig, når det drejer sig om også at påvirke og forandre landskabet (plukke blomster, samle bær og svampe, samle brænde til et lejrbrål osv.). Der er også en gråzone, når det drejer sig om fabrikslandskabets muligheder for at tage betaling for sine faciliteter ("anlæg"), og hvor forskellen mellem at have mulighed for at udnytte disse og være tvunget til at betale for dem ikke altid giver sig selv (vildmarkspas til kanosejlads, afgifter til skiløjper osv.). Når et landskab i stor udstrækning bliver en "fabrik" til produktion af visse specificerede aktiviteter, udelukkes anden brug af området også ofte af fysisk nødvendighed, selv om det ikke handler om indgang eller forbud. Vi har også en grænsezone mod det museale perspektiv med begrænsning af adgang, som motiveres med, hvordan netop dette område skal bevares. Måske drejer det sig om adgangsforbud visse dele af året, totalt forbud mod åben ild, forbud mod at campere eller blot camping på særligt anviste steder.

Alle relationer til landskabet indebærer vel også i et flerkulturelt samfund i bevægelse, at det er særlig vigtigt at reflektere over disse valg og deres konsekvenser. Allemandsrettens landskabsperspektiv fremhæver behovet for at tilpasse, hvad man gør ved landskabet. Både tilpasningen til de mere konstante karaktertræk i landskabet (som hvis det er bjergrigt, skovområde eller ved kysten), men også til beboere, landbrug, skovbrug, årstider og vejrforhold. Dette til forskel for strategierne til venstre i figurene, hvor man opsøger et beskyttet eller opbygget landskab til det, man vil foretage sig – og så går ud fra, at beboere, landbrug og skovbrug må tilpasse sig til det!

Allemandsretten kendetegnes altså af et hensynslandskab, der bruges til mange formål og som ikke kun inkluderer rekreation og pædagogik, men også produktion af fødevarer og byggemateriale samt udnyttelse til for eksempel infrastruktur og vandindvinding – og hvor disse anvendelser af landskabet inklusive naturvejledningens, skal sameksistere med hensyntagen til hinanden. Kort sagt illustrerer allemandsretten karaktertræk, der kendetegner et bæredygtigt samfund! Selvom alle disse økostrategiske holdninger kan udgøre vigtige roller for en vejleder, er der grund til at tænke over, hvilke pædagogiske muligheder, der netop ligger i økostrategien "ny-

delse af tilegnede landskaber" – dagligdagens hensynslandskab, der bruges til mange formål. Dette indebærer også, at der er grund til fra naturvejledningens side offensivt at overvåge allemandsrettens rolle, når fremtidens landskab konstant er under udvikling.

Dette kapitel bygger på tidligere tekster, og mere udførlige ræsonnementer og flere referencer kan f.eks. findes i Sandell (2015), og flere praktiske erfaringer og tilpasninger kan findes i Brügge m. fl. (2018).

LÆS MERE

- Brügge, B.; Glantz, M. & Sandell, K. (red.) (2018) (Se reviderede oplysninger). *Friluftslivets pedagogik: en miljö- och utomhuspedagogik för kunskap, känsla och livskvalitet*. Stockholm: Liber.
- Carlestam, G. & Sollbe, B. (1991). *Om tidens vidd och tingens ordning: Texter av Torsten Hägerstrand*. Stockholm: Byggforskningsrådet.
- Cresswell, T. (2004). *Place: A short introduction*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Emmelin, L.; Fredman, P.; Lisberg Jensen, E. & Sandell, K. (2010). *Planera för friluftsliv: Natur, samhälle, upplevelser*. Stockholm: Carlssons bokförlag.
- Ham, S. H. 2013. *Interpretation: Making a Difference on Purpose*. Golden, Colorado, US: Fulcrum Group.
- Lisberg Jensen, E. & Ouis, P. (2014). *Det gröna finrummet: etnicitet, friluftsliv och naturumgängets urbanisering*. Stockholm: Carlssons bokförlag.
- Reusch, M. (2012). *Allemansretten – friluftslivets rettsgrunnlag*. Diss. Juridisk fakultet, Oslo: Universitetet i Oslo.
- Sandell, K. (2015). *Naturmöten som en landskapsrelation*. I: Östman, Leif (red.) *Naturmötespraktiker och miljömoraltiskt lärande*, Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis, Studia Didactica Upsaliensia 8, s. 55–90.
- Sandell, K. (2016a). *Ecostrategies: Presentation and Elaboration of a Conceptual Framework of Landscape Perspectives*. Journal TOURISM, 64(1) 63–80.
- Sandell, K. (2016b). *What and Where is Nature in the Anthropocene? Some Notes on Public Environmental Relations at a Time of Climate Change*. In: Tilakasiri, S. L. (ed.), *Water, Land and People in Climate Change: Issues, Challenges and Perspectives*. Pannipitiya, Sri Lanka: A Stamford Lake Publication, pp 53–68.
- Sandell, K. & Svenning, M. (2011). *Allemansrätten och dess framtid*. Rapport No. 6470, Stockholm: Naturvårdsverket.
- Williams, D. R. (ed.) (2001). *Sustainability and the Right to Roam: International Differences in Public Rights (and Responsibilities) to Nature*. J. of Sustainable Tourism; Special Issue, 9(5).
- Øian, H.; Fredman, P.; Sandell, K.; Sæþórsdóttir, A. D.; Tyrväinen, L. & Søndergaard Jensen, F. (2018). *Tourism, nature and sustainability: A review of policy instruments in the Nordic countries*. TemaNord 2018:534, Copenhagen, Nordic Council of Ministers/Publication Unit.

DIREKTE NATUROPLEVELSER

LASSE EDLEV

En af naturvejledningens vigtigste kendetegn er de direkte naturoplevelser. At skabe læring og erkendelse gennem direkte naturoplevelser er måske noget af det mest unikke i naturvejlederens arbejde. Det er derfor en vigtig kompetence at forstå og at kunne håndtere naturoplevelsens potentiale i praktisk naturvejledning. Det handler dette kapitel om. Vi begynder med begrebet naturoplevelse.

En naturoplevelse kan defineres som "et sanseligt møde med omverdenen, hvor følelser og nysgerrighed aktiveres på en særlig stimulerende og uventet måde, og som ansporer til at fortolke og skabe mening i både de mest enkle iagttagelser og i hele den virkelighed, man er optaget af," (Edlev 2015).

En direkte naturoplevelse er altså en *førstehåndsoplevelse* i modsætning til *medierede* præsentationer. Det betyder, at en direkte naturoplevelse indebærer, at det enkelte individ har muligheden for at sanse autentisk natur på sin egen krop. Dermed er det individet selv, der håndterer sin opmærksomhed og kan rette den mod netop de specifikke indtryk, der personligt vækker særlig stimulans og forundring.

En direkte naturoplevelse indebærer, at individet oplever naturen med egne sanser.
Foto: Unsplash

En *direkte* oplevelse er – i modsætning til en *medieret* præsentation – således ikke et budskab sendt fra et andet menneske og dermed ikke udvalgt eller fortolket i forvejen. Det er individet selv, der med krop og sind skal lade sig opsluge af naturen – styret af sin egen nysgerrighed i søgning efter forundring og åbenbaring.

Hermed kommer vi som naturvejledere let til at stå over for et paradoks: Vi kan ønske at *give* andre mennesker naturoplevelser, men dybest set kan de blot *tage* dem selv. Eller sagt på en anden måde: Jo mere ivrige vi er efter at formidle noget bestemt, desto større er risikoen for, at vi fratager individets egen direkte oplevelse.

Naturoplevelsen henter sin styrke i den helhed, som individets samlede sanseindtryk, kropsreaktioner, følelser og tanker udgør. Direkte naturoplevelser handler således ikke kun om at afkode naturens data. Det handler snarere om et *subjektivt bevidsthedsfæno-*

Den samme situation, kan hos forskellige mennesker fremkalde forskellige oplevelser.

Foto: Lasse Edlev

Vi kan ønske at give andre mennesker naturoplevelser, men dybest set kan de blot tage dem selv.

men, som udspringer af såvel omgivelserne som af den indre sindstilstand (Schouborg 1982).

En og samme situation kan hos forskellige personer fremkalde helt forskellige oplevelser. Oplevelser er således noget, der sker med og i individet. Dermed være ikke sagt, at naturoplevelser ikke kan fremkaldes i rammen af et fællesskab, men det betyder, at det er meget svært for ikke at sige umuligt for en naturvejleder at tilrettelægge en situation, så den skaber en bestemt, veldefineret oplevelse for alle deltagere.

Selvom mange mennesker fortæller, at de har de stærkeste oplevelser, når de er alene i naturen, har organiseret vejledning sin styrke i kraft af den interpersonelle dynamik, der kan skabes. Vi kan sætte noget i gang. Vi kan rette opmærksomheden bestemte steder hen. Vi kan skabe en stemning. Vi kan spejle os i hinanden. Vi kan lade os rive med. Og vi kan gensidigt udtrykke os og kommunikere om det, vi sanser og oplever. I den udstrækning deltagerne har samme baggrund og erfaring, vil de kunne genkende sig selv og leve sig ind i hinandens naturoplevelser.

Naturoplevelsens læreproces

Hvorvidt en oplevelse er *god* eller *dårlig* kan vurderes ud fra, om den indeholder en passende balance mellem det, der *bryder* forventningerne og det, der bekræfter forventningerne (Jantzen 2011). Det indebærer, at oplevelse for at være *god* ikke kun skal være underholdende, pirrende og spændende, men også udviklende og meningsfyldt på en sådan måde, at den udfordrer den opfattelse, man har af sig selv og omverdenen.

En god naturoplevelse virker overraskende ved, at den sætter krop, følelser og tanker i kreativt spil: Tidligere vaner og opfattelser viser sig at være utilstrækkelige. Nye erfaringer og indsigter skabes. Man lærer noget nyt om både sig selv og omverdenen. Kort sagt: Handlekompetence og selvforståelse øges.

Forenklet set kan oplevelsens læreproces siges at bestå af tre dele: *Forandring, forundring og forvandling* (Jantzen 2011):

Forandring under oplevelsen handler om, at kroppen under sansning påvirkes fysisk, så tempo, puls, åndedræt, retning og rytme forandres. I ét nu er kroppen i beredskab, opmærksomheden skærpes og følelsestilstanden forandres.

Forundring under oplevelsen handler om, at det vi mærker og oplever i krop og følelser bryder med de forventninger og forestillinger, vi havde på forhånd. Denne undren får os til at reflektere over, hvad det egentlig er, der sker her, så der rrokkes ved det billede, vi har af os selv, og de antagelser, vi har om verden.

Forvandling under oplevelsen handler om at ændre perspektivet på sig selv og omverden, så tidligere opfattelser og forventninger revideres under udvikling af nye erfaringer, handlinger og kompetencer.

En god naturoplevelse udfordrer den forståelse man har af sig selv og af omverden.

Foto: Lasse Edlev

Hvor stort læringspotentiale en oplevelse rummer, afhænger af graden af *forandring*, *forundring* og *forvandling*. Processen er cirkulær og kan med nye sansninger og vakte følelser til enhver tid aktiveres forfra.

Naturoplevelse i læringsperspektiv

Inden for pædagogisk udviklingsarbejde er begrebet naturoplevelse præciseret som *oplevelse af naturfænomener* (Breiting 1995). Denne definition indebærer, at der i en naturoplevelse må være andet og mere på spil end en udeaktivitet med naturen som kulisse. Naturens og dens fænomener gøres til genstand for direkte iagttagelse og samspil.

Som tidligere nævnt er der et paradoks i, at naturoplevelser har stort læringspotential, men at det, man lærer, kan være uforudsi-

Den direkte naturoplevelse kan tabe sin værdi, hvis læringsmål bliver alt for specifikke.

Foto: Lasse Edlev

geligt. *Naturoplevelse* og *naturvejledning* er altså ikke nødvendigvis to sider af samme sag: Jo mere specifikke læringsmål, man opstiller som lærer eller naturvejleder, desto mere risikerer man, at den direkte naturoplevelse mister sin værdi.

Inden for erfaringspædagogikken værdsættes barnets fulde register af personlige evner og interesser. John Dewey (1974) vægtede selvstændig aktivitet, eksperimentering og problemløsning højt. Og det på en lystbetonet, virkelighedsnær og meningsfyldt måde, hvor oplevelser gav livsduelighed. Det var *barnet*, der aktivt skulle opleve og erfare verden – ikke læreren, der skulle dosere eleverne udvalgt viden.

Man kan mene, at uddannelsessystemet i dag forfølger et mere snævert dannelsesideal med hensyn til målsætningen for *fag*, mål og *test*. Det er også i bred forstand opfattelsen, at *naturvidenskabelig faglighed* fordrer, at eleven formår at ignorere flest mulige subjektive og perifere forhold omkring det, der skal iagttages og læres. I naturfaglig undervisning er det derfor ikke altid lige kærkomment, at direkte naturoplevelser inviterer til subjektive sanseindtryk, kropsfornemmelser og følelser.

Modsat kan man møde det synspunkt, at samfundet i dag har brug for mennesker, der behersker selvstændighed, originalitet og kritisk tænkning, og at netop oplevelser og vovemod er en forudsætning for at fremme faglig og innovativ fordybelse. (Willerslev 2017).

Et tredje område, hvor man forsøger at inkorporere menneskers iboende trang til oplevelser, er inden for turist- og fritidsindustrien. Siden årtusindeskiftet er der sket en kraftig udvikling inden for oplevelsesdesign, oplevelsesprodukter og oplevelsesøkonomi (Jantzen 2011).

Naturoplevelser kan således siges at omfatte alt fra livsoplysning og undervisning til fritidsliv og turisme, hvilket man som naturvejleder må forsøge at finde sin egen vej i.

Naturoplevelsens didaktik

I praktisk naturvejledning kan man vælge den *klassiske oplevelsestur*, hvor man sammen med deltagerne bevæger sig ud i naturen med åbent sind for at gribe deltagerens spontane naturoplevelser.

Krabbefiskeri. Vand, tang og havbund byder på autentisk natur.

Foto: Lasse Edlev

Eller man kan forsøge at *iscenesætte naturoplevelser*. Det kan ske ved at sætte sig et mål og bevidst vælge sted og rammer strategisk. Deltagerne kan stilles forventninger i udsigt og særlige indspil undervejs kan fange og fastholde deres opmærksomhed.

Endeligt kan man efterstræbe en middelvej i form af den såkaldte *dobbelte åbning*. Her forsøger man at tilbyde et mulighedsrum, som både giver deltagerne frihed til selv at opleve, og som samtidig er fyldt med muligheder for læring. Det vil sige, at stedet skal rumme iøjnefaldende naturfænomener med potentiale til faglig fordybelse, som kan gribes, når og hvis de opleves af deltagerne.

Hvis man skal afgrænse og beskrive *naturoplevelsens didaktik* nærmere, kan det gøres ved at forholde sig til følgende faser: *Optakt, sansning, følelse, forundring, erfaring og identitet*.

Opdagelse

Den valgte natur må gerne bære præg af autenticitet og rumme rige muligheder for at aktivere sanser, følelser, tanker og holdninger. Stedet skal præsenteres på en spændende og stemningsfuld måde, som lokker nysgerrigheden frem. Områdets muligheder skal på den ene side være overskuelige, være alderssvarende, identificerbare og meningsfyldte. På den anden side skal de også kunne byde på unikke, overraskende og specielle øjeblikke, som kan vække forundring. Det forventningsbekræftende og det forventningsbrydende afbalanceres.

I eksemplet med *børnene, der fanger krabber* er rammerne sat for en aktivitet, der appellerer til sanser og følelser. Vand, tang og havbund byder på autentisk natur. Det er trygt at sidde på broen med en voksen i nærheden og samtidig gyse lidt ved tanken om krabberne i dybet.

På en bro ved havet får børnene lov til at fange krabber. I begyndelsen er de skræmte, fordi de på TV har set et gruopvækkende filmklip, hvor en kæmpekrabbe slår hul på skallen på en mindre krabbe og spiser den levende.

Foto: Lasse Edlev

Sansning

Med hele kroppen anspændt og med alle sanser aktiveret kan naturoplevelsen blive total og fortættet. Det kan kickstarte den i gang med en sanseaktivitet som forsyner deltagerne med redskaber, værktøj eller naturmaterialer. Fremgangsmåden må gerne være legende med frihed til at eksperimentere. Som naturvejleder kan man vælge at gå foran som rollemodel og være den første, der kaster sig ud i aktiviteten. Senere kan man gå ved siden af deltagerne for at opleve og undersøge på lige fod. Man kan også vælge at gå efter deltagerne og blot træde til, når der er brug for hjælp. Med de rigtige skift mellem disse positioner kan man støtte deltagerne i at glemme sig selv og havne i en tilstand af *flow*.

I eksemplet med børnene, der fanger krabber animerer det til sansning at få fiskegrej i hænderne og frit spillerum til at eksperimentere. Bølgeskvulp danner en stemningsfuld lydkulisse, og børnene bliver opslugt af jagten på krabber.

Følelser

Det er kendetegnende for sanselige oplevelser, at de *forandrer* kroppens tilstand, hvilket mærkes med alt fra kilden i maven til forløsende latter. Oplevelserne gør, at følelserne vækkes og forandres. Måske bliver man berørt, måske trukket med, eller man bliver bange. Jo yngre børn, desto større kan behovet være for, at man som naturvejleder bistår med *affektiv afstemning*. Det vil sige, at man skal støtte barnet i at afbalancere sine følelser af ophidselse, jubel eller gråd. Det praktiseres ved, at man bevarer sin integritet, samtidig med at man optræder empatisk under brug af, man bruger stemme, øjenkontakt og kropssprog (Stern 1991).

I eksemplet med *børnene, der fanger krabber* viser deres kropssprog, at de er afventende over for krabben. Ved roligt at vise den frem og give sig tid til at fortælle om den, kan naturvejlederen afbalancere børnenes følelser.

Forundring

For at skabe *forundring* kræves en tilpas *forstyrrelse*. Det vil sige, at oplevelsen på den ene side skal være så overraskende, at den rykker ved vante forestillinger. På den anden side må trygheden ikke sæt-

tes over styr. I takt med, at overraskende følelsesmæssige tilstande kommer under kontrol, skabes der plads til at fordybe sig i undersøgelse, eksperimenter, refleksion og efterspørgsel af viden.

I eksemplet med *børnene, der fanger krabber* får de mulighed for at iagttage krabberne på nært hold. De fanger store og små, bløde og hårde krabber. De får svar på deres nysgerrige spørgsmål og samler mod til forsigtigt selv at røre ved en krabbe.

De fanger store og små, bløde og hårde. De får svar på deres nysgerrige spørgsmål og samler mod til forsigtigt selv at røre ved en krabbe.

Foto: Lasse Edlev

Med en rigdom af erfaringer og naturoplevelser i bagagen kan man bevæge sig mere sikkert i verden og forstå den på et dybere plan.

Erfaring

Direkte naturoplevelser giver mulighed for at samle erfaringer med såvel kropslige som følelsesmæssige, intellektuelle og kreative aspekter. Erfaring udkrystalliserer sig gang på gang i den læreproces, hvor *forandring* skaber *forstyrrelse* og derefter *forvandling*. Nye erfaringer kan konsolideres ved at udtrykke sig, stille spørgsmål, finde analogier, opstille hypoteser, søge viden og skabe sammenhæng. Her kan man som naturvejleder ofte gøre tilstrækkeligt med en frugtbar dialog. Og man kan netop her vælge at betone ønskede faglige perspektiver.

I eksemplet med børnene, der fanger krabber gør sig erfaringer med dyrenes udseende, adfærd og levested. De lærer noget om deres egne frygtreaktioner, krabbernes reelle farlighed og de handlemuligheder, der er i at fange og undersøge dem.

Identitet

Med en rigdom af erfaringer og naturoplevelser i bagagen kan man bevæge sig mere sikkert i verden og forstå den på et dybere plan. Erfaringer bidrager også til, at man får større indsigt i sig selv og øje for indre ressourcer og værdier. At erfaringer høstes gennem direkte naturoplevelser betyder, at de virker relevante, brugbare og meningsfyldte. Der er ofte behov for at skrive dem ind i sin personlige beretning og identitet. Forskning har vist, at de konkrete oplevelser, man har haft, ikke altid svarer til det, man senere husker og fortæller om (Løvell 2012). Nogle afviser derfor at betragte oplevelser som de umiddelbare sansninger, følelser og indsigter, man har i situationen, og ser dem i stedet som fortællinger, man efterfølgende skaber (Lund 2005).

I eksemplet med *børnene, der fanger krabber* får de efterhånden mulighed for at give udtryk for deres oplevelser ved at tegne. Øverst oppe på sit billede tegner Pelle til sidst en skattekiste på en ø. Under øen bor krabben, som dermed et blevet en del af barnets eget univers.

Naturoplevelser for livet

Med alderen ændrer og udvikler mennesker deres præferencer for natur og naturoplevelser. Yngre børn bliver oftest fanget af detaljer som levende smådyr. De opsøger gerne steder, der inviterer til leg og aktiviteter som hulebyggeri og klatre i træer. De vil gerne samle på ting, der er fine og kan bruges til noget. Og de er fascinerede af at møde og være i samspil med dyr. Spænding, opdagelser og fysiske udfordringer i naturen tiltaler de fleste børn. Det er først som teenagere, de begynder at få øje for landskabets større helhed.

Dybe naturoplevelser kan være skelsættende for både børn og voksne livsanskuelse og natursyn. Maslow (1964) definerer begrebet *Peak Experience*, og knytter det til selvaktualisering på højeste niveau. *Peak Experience* i naturen kan være en dybt bevægende tilstand, hvor man føler sig fuldstændig opslugt af naturen i ren tilstedeværelse og lykkefølelse. Der kan skabes dybe, eksistentielle indsigter, så man bliver ydmyg og ærbødighed. Det øjeblik, hvor oplevelsen kulminerer, kan være det nærmeste, man kommer sit eget indre væsen og universets storhed. Sådanne naturoplevelser forekommer fortrinsvis, når man er alene i naturen eller arbejder naturterapeutisk (Edlev 2019).

LÆS MERE

Breiting, S. m.fl. (1995). <i>Naturoplevelser og naturskoleundervisning</i> . København: Danmarks Lærerhøjsskole og Friluftsrådet.	Edlev, L. (2019). <i>Naturterapi</i> . Forlaget Gyldendal. København	ces. Columbus: Ohio State University Press
Dewey, J. (1974). <i>Erfaring og opdragelse</i> . København: Ejlers Forlag.	Jantzen, Christian m.fl. (2011) <i>Oplevelsesdesign</i> , Frederiksberg: Samfundslitteratur	Schouborg, E. m.fl. (1982). <i>Oplevelse og pædagogik</i> . København: Gjellerup Forlag
Edlev, L. (2015). <i>Natur og miljø i pædagogisk arbejde</i> . Forlaget Munksgaard. København:	Løvell, H. S. (2012) <i>Oplevelse og læring i naturen</i> . I: Ny Nordisk Skole – Ny Nordisk pædagogik. Kognition & Pædagogik nr. 85. København: Psykologisk Forlag	Stern, D. (1991). <i>Barnets interpersonelle univers</i> . København: Hans Reitzels Forlag.
	Maslow, A. (1964) <i>Religions, Values, and Peak Experiences</i> . Columbus: Ohio State University Press	Willerslev, R. (2017). <i>Tænk vildt – det er guddommeligt at fejle – en mere nysgerrig tidsånd</i> . People's Press.

NATURVEJLEDEREN OG GODE LÆREPROCESSER

BENNY SÆTERMO

Mennesket har en unik evne til at forstå sammenhænge og konstruere viden med baggrund i erfaringer og kognitive processer. Man opdager ofte, at man har tænkt som andre mennesker i lignende situationer, for eksempel ved samme ydre påvirkning. Det kan være noget, man ser, hører, fornemmer duften af, eller hvis man står over for en udfordring. Vores evne til at reagere på stimuli er til en vis grad baseret på naturlige instinkter, men vores evne til at forstå sammenhænge, konstruere viden og løse udfordringer er baseret på læring skabt af erfaringer.

For naturvejlederen er det værd at lægge mærke til, at kilden til erfaringer i høj grad er ændret i moderne tid. Traditionelt gik viden i arv ved hjælp af formidling og deltagelse på tværs af generationer. Børnene lærte af forældrene og familien og byggede derefter videre på denne viden ved hjælp af egne erfaringer. Disse erfaringer kunne enten styrke det, man havde lært af ældre generationer, eller også kunne de føre til en vis forandring i anvendelsen af denne viden.

Sidstnævnte er en naturlig følge af ændringer i de situationer, hvor denne viden skulle anvendes. I denne artikel vil jeg gerne beskrive nærmere, hvordan naturvejlederen kan bruge menneskets evne til at konstruere viden med sine læreprocesser.

Kognitive processer resulterer i viden

I pædagogisk forskning taler man om begrebet assimilation og akkommodation som centrale for forståelsen af, hvordan vi tilegner os viden. Assimilationsbegrebet handler om, hvordan vi bygger videre på viden, vi har om et givent felt, mens akkommodationsbegrebet handler om, hvordan vi justerer denne viden hele livet igennem, så den til enhver tid er så passende som mulig i forhold til individets forudsætninger ("jorden er flad, indtil vi har lært noget andet").

Akkommodationsprocesserne og assimilationsprocesserne er nogle af de vigtigste processer for naturvejlederarbejdet. Det sker meget sjældent, når naturvejlederen arbejder med grupper, at der stort set ikke er nogen viden om emnet. Hvis du spørger en person: "*Ved du meget om verdensrummet?*" Vil de fleste helt klart sige nej. Men hvis du i stedet siger "*fortæl lidt om verdensrummet*", så vil stort set alle mennesker kunne fortælle rigtig meget. I næsten alle tilfælde vil personerne, der deltager i en aktivitet sammen med en naturvejleder, have en vis viden om dagens tema. Selvom denne viden er meget mangelfuld, vil den alligevel være vigtig som udgangspunkt for den viden, som naturvejlederen skal bygge videre på (assimilation).

Det er desuden meget almindeligt, at en deltager i en undervisningssituation har viden, som ikke bare er baseret på fakta, men derimod ofte er en blanding af egne erfaringer, fakta, film/eventyr og oplevede fakta (som rygter og hverdags opfattelser). Vi kan bruge den brune bjørn som eksempel. "Alle" ved noget om bjørnen. Alle, næsten uanset alder, ved noget om bjørnen. Som naturvejleder oplever jeg næsten uden undtagelser, at denne almenviden om bjørnen er en blanding af fakta, eventyr, gængse opfattelser om bjørnen samt almene synspunkter blandt mennesker tilpasset forskellige lokalsamfund, afhængigt af i hvilken grad bjørnen er noget, der berører lokalsamfundet. Børn har ofte en viden om bjørnen, der begrænser

For at kunne vise, at bjørnen ikke kun spiser kød, skal børnene sammenligne tænder i kranier fra en krokodille og en bjørn.

Foto: Benny Sætermo

sig til, hvordan den ser ud, at den går i hi, og at den spiser kød. Ved hjælp af styrede assimilationsprocesser kan naturvejlederen arbejde med at bygge videre på denne viden ved at tillægge ny viden. Det kan f.eks. være undervisning, der viser barnet, at bjørnen også synes om græs og bær, og at bjørnens tænder er "beviset" på det. Man udbygger denne viden med deltagelse og aktiviteter, som får børnene til selv at opdage denne sammenhæng (sammenhængen tænder $\leftrightarrow$ valg af mad). Når det drejer sig om, at bjørnen ikke bare spiser kød, så kan det belyses ved at arbejde med tænderne på et andet dyr, som i modsætning til bjørnen kun spiser kød, og se lidt på de store forskelle (her bruger jeg et kranium fra en krokodille). Men når det gælder arter, som også har en vis frygt og overtro knyttet til sig, som bjørnen, så er det meget vigtigt at arbejde bevidst med akkommodationsprocesserne. Disse processer skal afsløre små misforståelser og erstattes af mere korrekt viden (akkommodation). Når det gælder bjørnen, kan det være en god indgang at arbejde med, hvorfor bjørnen står på to fødder. For det ved *alle* børn, at bjørnen gør, og de ved også *hvorfor*. $\rightarrow$ *En bjørn, der står på to fødder, skal til*

at angribe. Det er det svar, næsten alle børn giver på spørgsmålet om, hvorfor bjørnen står på to fødder. Barnet har altså haft ret i alt indtil nu. Barnet vidste, hvordan bjørnen så ud, at den gik i hi, og at den spiste kød. Men ved spørgsmålet om, hvorfor den stod på to ben, kom det frem, at barnet havde misforstået noget (*bjørnen skulle til at angribe*). Naturvejlederen afslørede via akkommodationsprocesser, at der var et behov for at erstatte gammel viden med ny viden. I dette tilfælde roser vi barnet for, at det vidste, at en bjørn kan stå på to fødder, og derefter tager vi fat i det, der er den egentlige grund til, at en bjørn en gang imellem står på to ben. Denne akkommodationsproces vender vi tilbage til lidt senere i denne artikel.

Som naturvejleder er det godt, hvis vi kan afsløre viden, der ikke længere repræsenterer det mest korrekte i forhold til et emne. Kun ved at opdage dette har vi mulighed for bevidst at kunne ændre denne persons viden.

Det kan en gang imellem være svært at vide, hvordan man som naturvejleder kan opdage huller i viden, misforståelser eller finde ud af, hvor behovet for viden er. En gang imellem er denne udfordring også blandet sammen med en række samfundsmæssige forhold som f.eks. mediernes dagsorden. Naturvejlederen vil også med forskellige undervisningsoplæg få god erfaring med, på hvilke områder der oftest mangler viden hos deltagerne.

Sådan skaber man kognitive processer

Det handler altså om at sætte skub i tankeprocesserne, som hos den enkelte resulterer i forøget viden om et tema eller emne. Den viden et barn har om, at bjørnen spiser kød, bliver f.eks. ikke udviklet, hvis der ikke sker noget nyt, som kan sætte skub i tankeprocesser, der er tilknyttet netop den viden: *Bjørnen spiser kun kød*. Denne viden vil være den statiske og konstante opfattelse af madvanerne hos en bjørn, indtil en type indsigt sætter de kognitive processer, der er knyttet til denne præcise viden, i gang. Først da vil personen ændre og bygge videre på sin viden om, hvad bjørnen spiser. Naturvejlederens job er først at opdage behovet for viden og derefter udvikle undervisningsstrategier, der sætter de kognitive processer i gang. På

samme måde gælder dette i forhold til frygten for bjørne og viden om, hvorfor bjørnen står på to ben → den skal til at angribe dig. Ligesom med madeksemplet er ændring af denne viden helt afhængig af, om naturvejlederens bevidste akkommodationsprocesser er i stand til at erstatte denne misforståelse med rigtig viden.

Studierne af forståelsen af, hvordan læring opstår, blev for alvor skudt i gang omkring århundredeskiftet, hvor en række forskere studerede, hvordan mennesket konstruerer sin viden. Brune, Vygotskij, Piaget og Dewey er blandt de mest anerkendte teoretikere, der stadig gør sig gældende i dagens pædagogik. Et fælles træk i studierne er, at aktiviteter, deltagelse, sanser og beherskelse er centrale "igangsættere" af gode kognitive processer.

I eksemplet med bjørnens madvaner kan aktiviteter, hvor børnene skal sammenligne bjørnens, krokodillens og deres egen mund gøre, at de ser sammenhængen mellem tænder og yndlingsmad. Evnen til at se sammenhæng er unik hos mennesket, men evnen til at huske dette sammenhæng er anderledes. I eksemplet med bjørnemaden bliver barnets egen krop involveret (mund), og det påvirker processen i en meget positiv retning. Barnets egen krop fungerer i dette tilfælde som en styrkelse af læringen. Desuden fungerer forskellige læringsmål ofte positivt styrkende på hinanden. For eksempel er det naturligvis positivt, at barnet opdager, at bjørnen spiser meget andet end kød, og sammen med den korrigerede viden om, hvorfor bjørnen egentlig står på to ben, vil begge disse pointer bidrage til at mindske barnets frygt for bjørne. Gammel viden om, at bjørnen kun spiste kød, og at den ville angribe, hvis den stod på bagbenene, blev erstattet af viden om, at bjørnen er altædende som os mennesker og engang imellem har brug for at se bedre og derfor stiller sig på bagbenene.

Undervisningsoplægget "CO₂-dagen" er et andet eksempel, der fokuserede på at skabe tankeprocesser ved at lade barnet bruge sin egen krop og sin egen evne til at forstå sammenhænge. En stor del af verdens CO₂-udledning kommer fra biltrafikken, og der er mange måder at reducere udledningen på. Fælles for næsten alle sådanne reducerende foranstaltninger er, at børn ikke har nogen som helst indflydelse på dem (forøgelse af nationale bilafgifter, øget beplantning af skov, internationale aftaler osv.). I sådanne situationer,

hvor det enkelte menneske nemt kan føle sig ubetydelig i den store sammenhæng og ikke vil kunne påvirke miljøet, er det især effektivt at bevise det modsatte. Ved at lade eleverne måle lufttrykket i familiens bil kunne de studere, hvor mange der havde for lidt luft i dækkene. Teoretisk set har for lavt lufttryk indflydelse på CO₂-udledningen. Men dette forsøg fik i virkeligheden først skub i de kognitive processer, da eleverne overførte familiebilens dæktryk til en trillebør. En elev sad i trillebøren, og en anden elev måtte løbe rundt med trillebøren. En runde med for lavt lufttryk, og en runde med rigtigt lufttryk. Samtlige elever prøvede det, og samtlige elever forstod sammenhængen mellem energiforbrug og miljø. Der er mærkbar forskel på at løbe rundt med en tungt lastet trillebør med for lidt luft i hjulet sammenlignet med en trillebør med korrekt lufttryk.

Sådanne teknikker har flere fordele. For det første konstruerer børnene lettere og mere effektivt ny viden, fordi de selv deltager og bruger deres egen krop til at opdage sammenhængene. For det andet fordi oplægget viser dem, hvor stor betydning den enkeltes indsats har både for miljøet og for forældres tegnebog. Man har erstattet børnenes syn på, at deres indsats ingen betydning har, ved at lade dem opdage det modsatte selv. Efter forsøget med trillebøren fik børnene til opgave at sørge for, at familiens bil hele tiden havde det korrekte lufttryk. Når 500 elever gjorde det, fik det stor betydning for miljø og familieøkonomi. CO₂-dagen blev prisbelønnet for sin kobling mellem læringsmetodik og miljøviden.

Andre naturvejlederprojekter og læringsmotivation

I gamle lærebøger kan vi studere tabeller og diagrammer over, hvordan vanddrevne møller og savværk fungerer. Man kan læse, hvordan man fremstiller snarer for at fange hornugler. På den tid var det aktuelt, vigtigt og meget relevant viden i forhold til datidens aktuelle tematik. At temaet, som naturvejledere arbejder med, er relevant og aktuelt, er meget vigtigt for at igangsætte gode tankeprocesser, som fører til læring. Vi kan ganske enkelt forklare dette som motivation til læring. Medmindre en person er ægte interesseret i vanddrevne savværker, og derfor har stor motivation for at lære, så er det et

Foto 1: En elev blev sat i trillebøren og en anden skulle køre. En runde med for lavt lufttryk og en runde med normalt lufttryk. Det blev tydeligt hvor lettere det var at køre med velpumpet dæk.
Foto: Benny Sætermo

Foto 2: Efter dette forsøg fik eleverne den opgave at skulle overvåge familiebilens dæktryk, så det hele tiden er korrekt.
Foto: Benny Sætermo

vanskeligt tema at bruge med henblik på læring i vor tid. Vanddrevne savværker er gammeldags, ingen bruger dem længere, og kun få har set et. Men det betyder ikke, at læringsområdet *vanddrevne save* ikke er aktuelt. Området – vanddrevne savværker – kan meget vel bruges i naturvejledning, men da i forbindelse med et oplæg, hvor temaet

for eksempel er *menneske og natur* eller *kulturhistorisk brug af et naturområde*, hvor læringsmålet er at skabe en forståelse hos barnet for, hvor vigtige naturressourcerne har været for lokalbefolkningen i dette område, og viden om, hvordan de med datidens "enkle" midler kunne udnytte dem. Her kan savværket være hoveddrammen, der fungerer som en forstærker til læringen, fordi eleverne bliver placeret i et tidssvarende miljø i forhold til temaet. Hvis naturvejlederen ikke gør det, vil deltagerne hurtigt skabe en antimotivation over for naturvejledningen og tænke – *det her behøver jeg ikke lære – det er ikke relevant for mig*. Denne overvejelse er også central i oplægget om CO₂, da det synliggør, hvordan indsatsen direkte påvirker miljø og familiens egen økonomi.

I forhold til skolesystemet og de aktuelle læreplaner, er det også vigtigt at udvikle aktiviteter, der er aktuelle. Man bliver som naturvejleder interessant for skolerne at samarbejde med, ved at tilbyde gode oplæg, som skolen selv f.eks. ikke har ressourcer eller kompetence til at iscenesætte på en lige så god måde. Naturvejledningens mulighed for at sætte særlige rammer spiller en rolle her, i og med at naturvejlederen ofte har adgang til udstillinger eller andre nærliggende faciliteter, der øger aktivitetens værdi på en helt anden måde, end hvad der kan lade sig gøre i det traditionelle klasseværelse. Det giver mening at have fokus på dette i forbindelse med udarbejdelse af undervisningsoplæg, også i forhold til at nå skolerne og få dem til at sætte tid af til det. I forhold til naturvejledningen som et forholdsvis nyt og ukendt begreb hos folk og myndigheder i Norge er aktuelle oplæg naturligvis også meget vigtige. Gennem udvikling af undervisningsoplæg, der beskæftiger sig med dagsaktuelle temaer, og gennemførelse af dem på en måde, der sætter skub i børnenes kognitive processer, vil det blive opfattet som positivt og vigtigt for det omgivende samfund. På den måde etablerer naturvejlederen sig i samfundet som en vigtig og relevant kilde til viden og en kommunikator, som samfundet ikke har råd til at undvære.

MUNDTLIG FORTÆLLING, EN NATURVEJLEDNINGS- METODE

TOMAS CARLSSON

"Storytelling" eller fortælling har i dag en bred betydning. Naturvejledning kan på sin vis ses som fortælling. Men "mundtlig fortælling" er en speciel metode, der adskiller sig fra f.eks. "forelæsning", noget, som naturvejledning også kan indeholde en gang imellem. Den mundtlige fortælling er en ældgammel kunstart, måske menneskets ældste måde at kommunikere budskaber og erindringer på. Det er en god metode at bruge i naturvejledningen.

Den mundtlige fortælling er en udtryks- og kunstform, der udvikles sammen med deltagerne. Med den mundtligt fremførte historie, dannes der billeder inde i deltageres hjerner. Metoden bruger et konkret sprog med detaljer. "Billederne" fremkalder beretningen. Modtageren kan hurtigt opleve sammenhæng, følelser og hændelsesforløb.

Jeg opdagede, at når jeg lyttede til interessante foredragsholdere, kunne det ske, at forelæseren kom ind på personlige erfaringer med emnet og fortalte om dem som subjektive oplevelser. Beskrivelsen blev konkret og rig på sanseindtryk, der skabte billeder i mit hoved. I det øjeblik forelæseren skiftede sprog fra det objektivt analyserende til det subjektivt følelsesbeskrivende, gik der nærmest et sus gennem auditoriet. Folk rettede sig op, og deres øjne begyndte at lyse. På en naturvejledningstur bliver det ikke helt så tydeligt, da gruppen er i bevægelse i levende omgivelser. Men alligevel bliver der skabt indre billeder, der stimulerer fantasi og hukommelse. Når den

Fortællingen er en urgammel kunstform, måske menneskets ældste form for kommunikation af budskaber og erindringer.
Foto: Mette Aaskov Knudsen

er bedst, fremkalder fortællingen også deltagelse og latter, kommentarer og spørgsmål. De formidlinger eller fragmenter af forelæsninger, jeg selv har lyttet til og stadig mindes, var domineret af beretninger.

Jeg har en gang imellem fået kommentaren: "Det var den bedste naturvejledning, jeg har deltaget i!" Så har en stor del af turen indeholdt fortællinger. I mange år bestod vejledningerne mest af forelæsninger – selvom der en gang imellem smuttede en lystig episode eller livsberetning med, mest fordi jeg selv morede mig med det. Lidt efter lidt kunne jeg mærke, at der sket noget med publikum i disse øjeblikke. Det var, som om der blev tændt lys i tilhørernes øjne.

Jeg arrangerer af og til byvandring om spurve, tamduer og andre venlige fugle. Netop mødet mellem natur, mennesker og fantasi ser ud til at stimulere deltagerne ekstra meget. Der er for eksempel en masse overtro og beretninger om gråspurven, der fascinerer deltagerne.

Og fortællingerne om tamduen kan være endnu stærkere. Der findes næppe nogle fugle, der er så foragtede som dem. For at deltagerne skal kunne forstå, hvor interessante tamduer faktisk er, fortæller jeg "Den fortabte bataljon" fra første verdenskrig.

Militærtruppen med to hundrede soldater havde netop sneget sig bag fjendens linjer, da deres eget artilleri, uvidende om deres tilstedeværelse, begyndte at bombardere området. Bataljonen kunne ikke foretage sig noget, da fjenden også beskød dem. Mange faldt, mens man desperat forsøgte at få kontakt til hovedkommandoen ved at sende brevduer af sted. Men alle duer blev skudt ned af fjendens snigskytter. Til sidst var der kun én tilbage, Cher Ami. En meddelelse med teksten "For guds skyld, hold op med at skyde. I skyder på jeres egne," blev fastgjort rundt om benet, inden den blev sendt op i himlen. Duen blev beskudt med en regn af kugler, fik beskadiget ben og en vinge, men fløj tappert videre tilbage til generalstaben. Snart ophørte granatregnen, og de omkring hundrede overlevende kunne komme i sikkerhed. Cher Ami blev belønnet med en medalje og kan nu ses på Nationalmuseet i Washington.

Jeg bruger fortællingen som eksempel på brevduernes fantastiske orienteringsevne og vilje til at flyve hjem. Det er også et eksempel på disse fugles overlevelsessevne, ikke mindst i kontakt med mennesker. De fortjener både beundring og respekt.

Historier fra det virkelige liv som "Cher Ami" fungerer godt.

Der knytter sig megen kulturhistorie til duer og andre fugle. Jeg bruger gamle sagn for at hjælpe deltagerne med at skelne mellem duernes lyd. Flere sagn, somme tider koblet sammen med bibelske fortællinger, giver ofte en fantastisk forklaring på, hvorfor fugle lyder eller ser ud på en bestemt måde. Historierne skaber munterhed hos deltagerne.

Jeg bruger sådan et sagn for at tale om fuglenes yngletid:

Engang, da raven stolt byggede sin rede af pinde og grene, fik den øje på en myre, der slæbte på en stor grannål: – Ha, sikke lidt, du bærer på! – hånede den. Myren hvæsed: – Jeg bærer ti gange min egen vægt! Raven blev lidt paf og fulgte efter hen til myretuen. Der blev den misundelig over det fine bosted og ødelagde det. Så forbandede myren fuglen. – Dine æg og unger skal aldrig mere få fred og ro! Fuglen fløj forskrækket derfra. Hver gang, den byggede rede oppe i træet, kom myrerne og forstyrrede kuldet. Lige meget hvor højt reden blev flyttet op, hjalp det ikke. Det er derfor, raven siden den dag har valgt at lægge sine æg i det tidlige forår, før myrerne vågner.

En anden type historier kaldes ofte for "levnedsberetninger". Det er egne erfaringer, der ofte er nemme at fortælle, men der kan være brug for at justere dem med hensyn til dramaturgi og fortælleteknik. Det er vigtigt at øve sig i sine fortællinger, uanset om det er sagn, sagaer eller levnedsberetninger.

Når jeg fortæller om fuglevandringer, bliver mange forundrede over, at mange fugle flytter sig om natten. Jeg illustrerer det så med en oplevelse, jeg selv har haft af en såkaldt fyrnat:

Jeg stod under fyret på den yderste klippeskær. I den disede oktobernat samlede flere og flere småfugle sig rundt om fyrets roterende lyskegle. Da daggryet nærmede sig, fløj tusindvis og atter tusindvis af drosler, sangfugle, rødkælke og andre arter rundt om fyret. I mørket hørte jeg en kakofoni af lokkelyde, det tikkede og peb i alle retninger. Da fyrets lys fejede forbi, så det ud som en kaskade af glimtende stjerner. Det er endda sket, at vejrobservatørerne før i tiden har rapporteret "god sigt og stjerneklart" på sådanne nætter. I fyrets lanternes grønne og røde skær fremstod hundredvis af fuglekonger som farverige kolibrier, når de flagrede foran fyrets glas. I det første dunkle daggry dukkede omkring tredive flyvende hornugler op på lydløse vinger som dødens lakajer, hvor de fangede og fyldte maven med et tilsyneladende ubegrænset fuglemåltid.

Når jeg har fortalt denne lille historie, taler jeg videre om, hvor disse fugle kan være kommet fra, om vandrefugle, navigation og vejr.

Mundtlig fortælling er en fortræffelig teknik for naturvejledere. Den frembringer humor, god stemning og deltagelse fra gruppen, og hjælper deltagerne med at tilknytte egne erfaringer og huske naturvejledningen.

NATURVEJLEDNING OG KULTURHISTORIE

OLE SØRENSEN

Kulturhistorisk netværk er et netværk for naturvejledere i Danmark, der bruger kulturhistorie som en del af deres naturvejledning. Som koordinator for det kulturhistoriske netværk er det min opgave at planlægge, organisere og tilbyde videreuddannelse til netværkets medlemmer. Her fortæller jeg om, hvordan jeg integrerer natur- og kulturhistorie i min egen naturvejledning.

Natur- og kulturhistorie går hånd i hånd med naturvejledning. På nogle ture/arrangementer er det naturhistorie, der er det primære tema, på andre er kulturhistorien udgangspunktet. Et eksempel på, hvornår kulturhistorien er det primære, er ved arrangementer som Åben udgravning. Her er det den arkæologiske udgravning, der er rammen for arrangementet, hvor jeg sammen med mine kolleger, der er arkæologer, fremviser spændende fund og fortæller historien om netop det specielle sted, vi befinder os på. Her er det arkæologiske fund og historie, der formidles, men de sættes samtidig i kontekst med naturen. Et eksempel på det er en udgravning fra jægerstenalderen, hvor naturvejlederen tilbereder østers over bål til deltagerne,

Havørne er en hovedattraktion - men fortællingen om kulturlandskabet, hvor ørnene holder til, kan vise sig mindst lige så fascinerende for gæsterne.

Foto: Shutterstock

eller ved en udgravning fra jernalderen, hvor vi smager på jernaldergrød. Det er vigtigt at involvere alle sanser i arrangementet – at kunne se, røre, smage og lugte!

Kulturlandskabet

Som ansat naturvejleder på det kulturhistoriske museum Moesgaard Museums Odder-afdeling formidler man både natur- og kulturhistorie. Personligt mener jeg, at sammenhængen mellem natur og kultur giver en fantastisk rigdom af naturvejledningsaktiviteter i både offentlige og bestilte arrangementer. Det er ligesom at få adgang til alle farver på paletten!

Mine ture og arrangementer for både børn og voksne foregår ude i det kulturmiljø, hvor historien, hændelserne og begivenhederne fandt sted. Man kan sætte stedet i en historisk ramme, så det, udover at være et dejligt sted med en masse spændende natur, også bliver et sted med en historie. Vores danske naturlandskab er skabt af kultur.

I havørnens rige – natur og kulturhistorie på Alrø

Et af mine yndlingsarrangementer er: "I havørnens rige – natur og kulturhistorie på Alrø".

På Alrøs nabø, Vorsø, yngler havørnen, og det har den gjort med stor succes siden 2012. I vinterhalvåret finder ørnene føde i det gigantiske spisekammer af overnattende svømmefugle på Alrøs sydside. Her er det muligt at iagttage ørnene med teleskop eller kikkert – og det er især spændende, når de jager.

Hvert år arrangerer jeg tre til fire havørneture ved Alrø. En af disse ture blev til noget helt særligt. Dels var der rigtig mange deltagere med på turen, nemlig 125, og dels kunne vi den dag se havørneparret fra Vorsø give en flot opvisning i jagtens teknik og strategi. I over en time var der opvisning afbrudt af et kort hvil, hvor den

Personligt mener jeg, at sammenhængen mellem natur og kultur giver en fantastisk rigdom af naturvejledningsaktiviteter i både offentlige og bestilte arrangementer. Det er ligesom at få adgang til alle farver på paletten!

I Danmark er landskabet i høj grad kulturskabt. Ole Sørensen formidler. Foto: Ole Sørensen

mindre havørnehan "fik vejret" og hvilede hovedet mod den noget større hun. Ren idyl. Desværre havde ørnene ikke held med fangsten den dag, men deltagernes begejstring var meget stor.

Kulturhistorien

Hvad så med kulturhistorien? Ja, selvom havørnene er trækplasteret, udnytter jeg ventetiden, til ørnene viser sig, eller vandringerne rundt om den østre ende af Alrø, til fortællinger om den fantastisk spændende ø. Den kulturhistoriske vejledning kobler historisk tid sammen med nutiden og giver en forståelse af, hvorfor stedet ser ud, som det gør i dag. Det er beretningen om Jost Rosenmeier, Alrøs stamfader, om færgetrafikken, om ladebyggeriet, om møllen, om vadestedet, om "kampen" om den strandede hval og meget mere. Samtidig lytter vi selvfølgelig til fuglenes sangkor: pibeandens smukke fløjt, storspovens melankolske stemme og hjejlsens vemodige melodi!

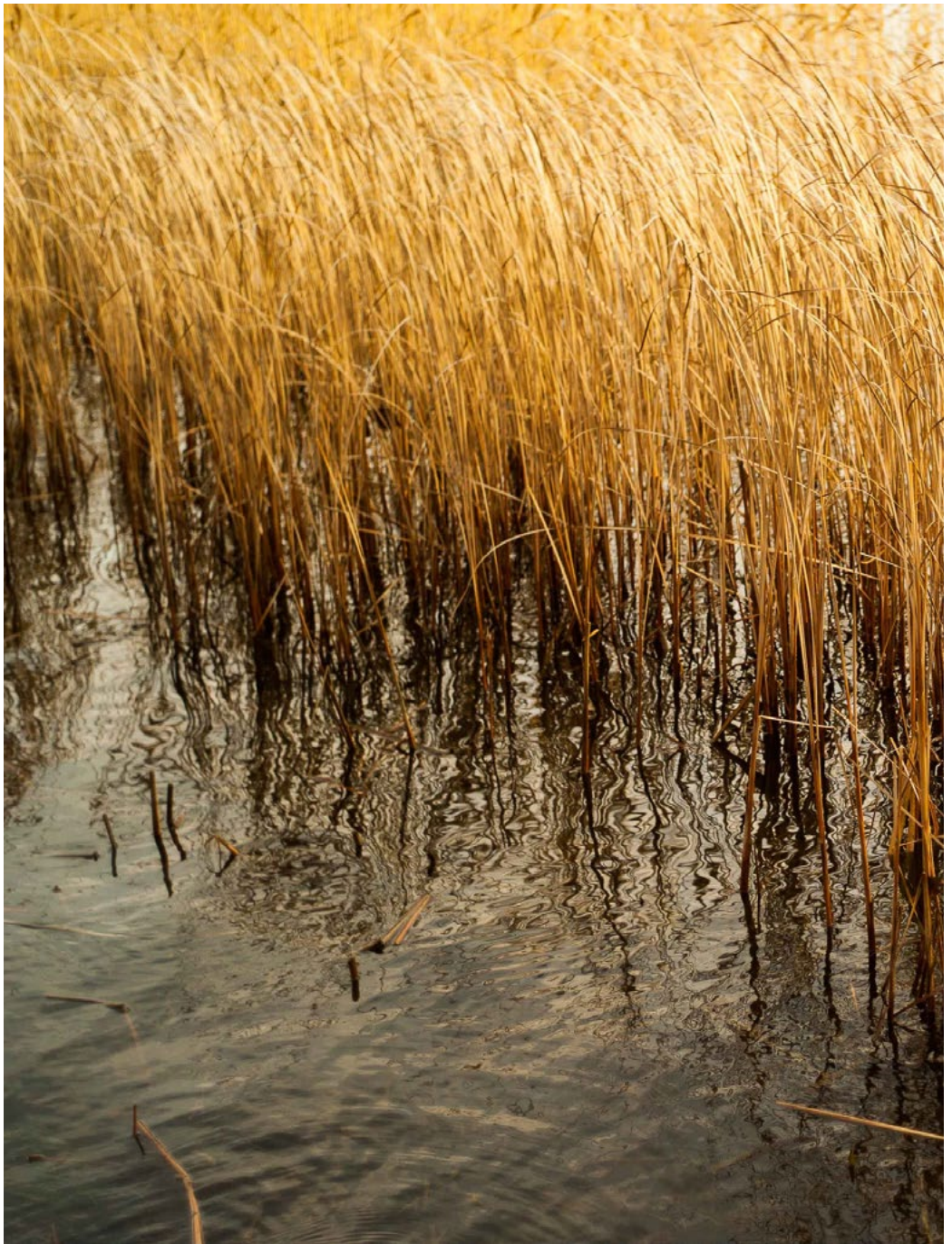
LÆR LIVET I VANDET AT KENDE!

KJERSTI HANSSEN

I nærheden af mange skoler og børnehaver løber der en lille bæk eller en lille elv, og sådan et sted er et godt udgangspunkt, når man skal lære livet i vandet at kende. At fange dyr på bunden og observere dem er noget, der optager alle aldre, og det er en god aktivitet, der åbner for udvikling og udforskning i eget tempo.

Hvide æsker eller tomme glaskrukker og robuste net er godt. Brugen af en dug med bestemmelsesnøgler er et godt værktøj, så børnene selv skal kunne undersøge, hvad de har fundet. Her plejer jeg først at give dem gode råd om, hvor de bør lede efter dyr, både med og uden net, og at dele dem ind i grupper. Ved først at observere grupperne lidt, er det lettere for mig at se, hvilke grupper, der har brug for hjælp til indsamlingen. Gode støvler er vigtige, men det sker tit,

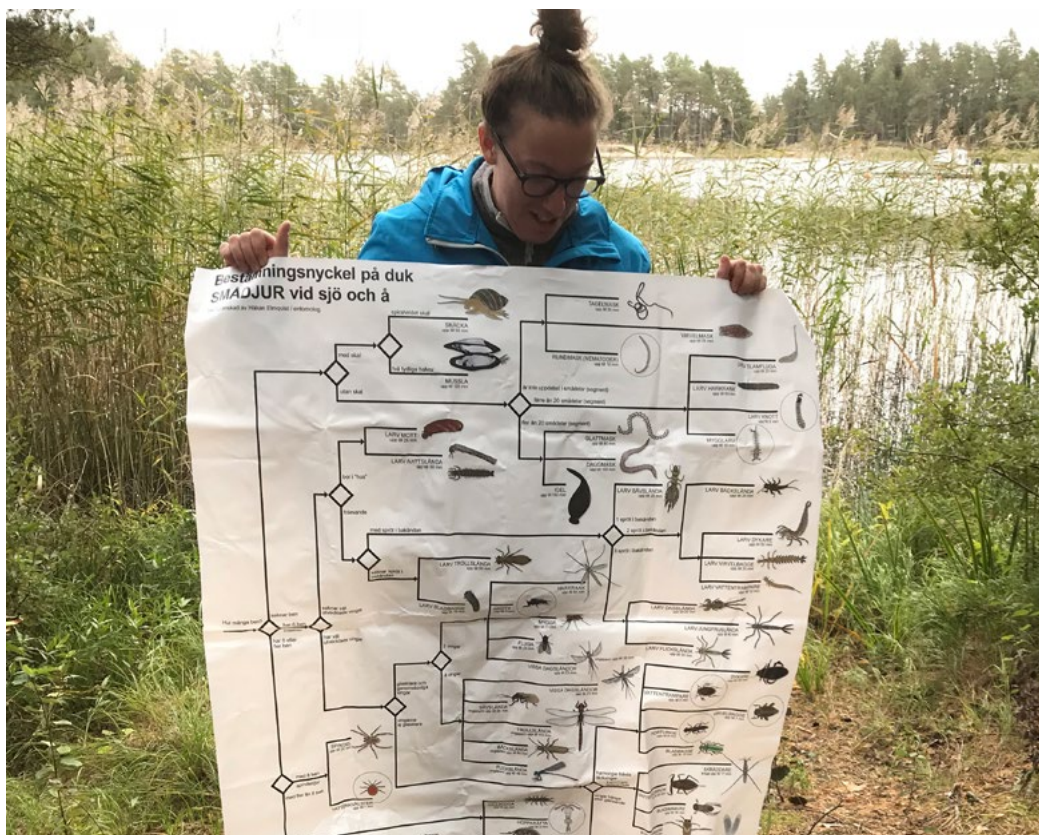
Under vandoverfladen skjuler der sig masser af liv.
Foto: Unsplash

at en eller to får våde fødder. Så er det godt at have ekstra sokker med i tasken. Det kan være svært at lære, hvis man er våd og kold!

Hvis der desuden er fisk i bækken, er det nemt at vække entusiasme og fascination, især hos de aktive elever, men med lidt planlægning kan man inkludere alle. El-fiskeudstyr gør det relativt nemt at få fat i levende fisk, men man kan også udsætte fælder. Kom bare i gang med at tjekke, hvad der er! Levende fisk vækker andre følelser end døde, og det er min erfaring, at mange børn uden opfordring giver fiskene navne og viser omsorg for dem. Ved at lade eleverne selv flytte fisk fra kar til plastikposer kan man udfordre dem individuelt på deres eget niveau. Nogen kommer ud af deres komfortzone ved forsigtigt at fange og flytte fisk med hænderne, andre vokser ved at holde posen, mens en mere erfaren elev flytter fisken. Her er der plads hos alle til følelsen af at klare noget!

Noget andet, jeg kan lide at gøre sammen med klasserne, er duftleg. Jeg begynder med en hurtig gennemgang af vildlaksens livscyklus fra æg til kønsmoden laks og visualiserer med ærter, hvor mange der dør undervejs. På den måde håber jeg at få frem, hvor veltilpassede dem, der overlever, er. Derefter får eleverne en lap papir, hvor der står, hvilken elv de tilhører. Her plejer jeg at finde på fiktive elve som Jordbærelven og Bananelven. Efter et kort tillykke til eleverne, fordi det er lykkedes dem at gemme sig for den store ørred, svømme fra hejren og undgå den spættede sæls vagtsomme blik, bliver de budt velkommen til den norske kyst og til deres hjemstavnselv med råbet: "*Lugt jer frem, legesyge vildlaks*" Godt fremme ved deres elv (som i praksis er ved den lukkede kop, der lugter af "deres" duft), gennemgår vi, hvor mange laks der er kommet tilbage til de forskellige elve. Ved at gøre bestanden forskellig i størrelse og se på kønsfordelingen ser vi, at vi skal forvalte elvene forskelligt for at passe på de forskellige laksebestande. Som en afslutning på legen plejer jeg også at "forurene" en af elvene med eddike og spørge: "*Hvor nemt er det nu at lugte sig frem til Jordbærelven?*" inden den forurenede kop sendes rundt i klassen. En sådan sanseoplevelse vækker kroppen til live og gør det muligt for dem at forstå, hvordan dyrene bruger naturen og deres sanser på en helt anden måde end os mennesker. Så bliver det også nemmere at diskutere, hvordan vores affald kan påvirke livet i naturen.

En plastdug med artsnøgle kan være en god hjælp til identificering af dyr fra en vandhul.
Foto: Eva Sandberg

Sådanne dage undersøger vi ikke de store beskyttede områder, der er velkendte og velbesøgte, men de mere ubetydelige bække og grøfter. Hvor meget liv, den daglige og skjulte natur kan gemme, ser ud til at forundre eleverne. Ved at lære dem selv at udforske deres omgivelser med rigtige redskaber, får de en chance for at lære den nære natur at kende og knytte gode oplevelser til vandet. Her er det vigtigt, at man har en bæk eller en elv, der er sikker for eleverne, og der skal selvfølgelig være mulighed for at finde liv deri.

Så min opfordring må blive: Tag eleverne med ud, og lad dem lære livet i vandet at kende. Det fører til leg, forundring og læring.

VLOGGEN – ET INNOVATIVT KOMMUNIKATIONS- OG FORVALTNINGSVÆRKTØJ

LENA FAGERWING

Vegøernes skærgård fik verdensarvstatus i 2004. Unescos verdensarvkomité skriver i sin motivering: "Vegøerne viser, hvordan generationer af fiskere og bønder i de seneste 1.500 år har opretholdt en bæredygtig livsstil i et vejr- og vindplaget område nær polarcirklen baseret på den unikke tradition med høst af edderdun." En bæredygtig livsstil er grundlaget for denne status som verdensarv. Vega er desuden blevet autoriseret som en bæredygtig destination, hvilket øger behovet for at kontrollere trafikken af fremtidige besøgende. Innovative produkter, skoleaktiviteter og oplevelser i forbindelse med bæredygtighed udvikles som en følge heraf.

Naturvejledningen på Vegaerne retter sig mod to forskellige målgrupper: besøgende i forbindelse med turisme og uddannelse. Stiftelsen Vegøernes verdensarv benytter et værktøj, der gør området tilgængeligt for en bred målgruppe uden samtidig at ødelægge vær-

Vegaøernes verdensarvsområde, kendt for traditionen med at bygge reder til edderfugl og efter ægglækningen at indsamle edderdun fra rederne.

Foto: Ina Andreassen

dierne. Det medfører udfordringer. På grund af yngletider og vejrforhold er Vegaøernes verdensarv ikke altid tilgængelig for grupper. Spørgsmålet er: Skal den besøgende være på stedet fysisk, for at naturvejledningen kan fungere?

I kommunikationsstrategien for Vega verdensarvcenter har man lagt vægt på, at det skal være en aktiv og interaktiv arena for læring. En kortlægning af trends hos de yngre viste YouTube som en prioriteret kanal. Derfor valgte man værktøjet "vlog" (videoblog). Det skal være muligt at opleve verdensarven "live" uanset sæson og fysisk formåen.

Vloggen i praksis

På Store Emårsøy findes en restaureret gård. 22-årige Henriette Næss Ebbesen og hendes familie har arbejdet hårdt med at genskabe kulturværdierne på dette sted. De ønsker at formidle verdensarvens værdier med dette autentiske gårdmiljø som udgangspunkt.

Gården har hverken elektricitet eller indlagt vand, og livet skal leves helt anderledes, end hvad de unge i dag er vant til. I en periode flyttede Henriette ud og boede alene på Emersøy. Øen er lille, og der er kun én gård. Hendes eneste selskab var to små lam og to køer.

Gennem Vloggen "Direkte fra ølivet" skabtes et virtuelt oplevelsesrum, hvor interesserede via korte filmklip kunne følge med i hverdagslivet på øen.
Foto: Henriette Næss Ebbesen

Hun tog os med rundt til sine aktiviteter på øen – fra at bygge hus og bo til edderfuglene til at slå blomsterengene, finde spiselige ting i vandkanten, genbrug, studere planter, passe gården, om kystkulturen, at lave lokal mad og meget mere. Med sig havde hun et videokamera. Vloggen "direkte fra ølivet" fungerede som et oplevelsesrum. Hendes hverdag blev præsenteret som videoklip. De blev uploadet på sociale medier og på YouTube-kanalen vegalive.no. En kanal, der kan fungere som en fremtidig, teknologisk oplevelsesstation. Indholdet kan kontinuerligt opdateres, og produktet bliver dynamisk.

Med aktiviteterne på gården var det hensigten at informere om vedligeholdelse og beskyttelse på en nuanceret måde. Desuden fungerer vloggen som innovativt værktøj inden for naturforvaltning. Ved hjælp af videoklippene kunne ø-verdenen og duntraditionen opleves også i den kritiske periode, når edderfuglene kommer op på land.

Verdensarven i en æske

Produktet "arven i en æske" tager vloggen et skridt videre. Æsken indeholder et par VR-briller (virtual reality) og en folder, der præsenterer et tema. Folderen fungerer som en guide og indeholder fire QR-koder. Det er disse koder, der tager "gæsten" med til 360 graders klip, der kan opleves med VR-brillerne. Æsken styrker tidligere forvaltningsværktøjer ved, at Vegaøernes verdensarv ligesom vloggen muliggør oplevelser på afstand. Desuden kan oplevelsen tages med hjem. "Arven i en æske" kan markedsføre området til nye besøgende og til genbesøg.

Vloggen en succes

Vlog som værktøj har vist sig at være en succes både hos gamle og unge. At bruge YouTube som kommunikationskanal for natur og kulturarv er en "nem" måde at nå ud til mange på. Det er et dynamisk værktøj, der bidrager til en bæredygtig udvikling. En YouTube-kanal er en forholdsvis lille investering, hvis man tænker på, hvor mange der nås via internettet. Begrebet "naturvejledning" indeholder så mange flere muligheder end en gruppe, der arbejder med en natur-

vejleder i en kort periode. Visse steder kræver nuancering og flere kommunikationsværktøjer for at nå ud på en effektiv måde. Stiftelsen Vegaernes verdensarv er meget engageret i indsatser, der kan fremme rekruttering af øboere. Værktøj, der bidrager til, at næste generation vil overtage ansvaret for det levende kulturlandskab. Vloggen har vist sig at være en god start!

Indsamling af muslinger fra kajak en solskinsfyldt dag på Vegaerne.

Foto: Ina Andreassen

KULTURHISTORISK VEJLEDNING MED RUNER

THOMAS LARSEN
SCHMIDT

I Naturpark Åmosen er der mange spændende arkæologiske fund fra bl.a. vikingetiden. Vikingetiden kan være svær at formidle, så alle sanser aktiveres. Svær at forstå, begribe, sanse og blive optaget af. For at sikre at sanser, krop og hoved er med, har vi udviklet en aktivitet, hvor vi formidler vikingetiden gennem runer. Til aktiviteten, som vi kalder runebrænding, har vi fået fremstillet et sæt brændejern med runealfabetet.

Rent praktisk kan et naturvejledningsforløb med en skoleklasse foregå på mange forskellige måder, alt efter det fokus den enkelte klasse ønsker med undervisningen i forhold til læringsmål m.m. Når klassen er ankommet, kan de hjælpe med at forberede ved at tænde bål og hente runejernene. Det er aktiviteter, som børnene nemt kan hjælpe

med, og som samtidig giver mulighed for at tale om opførsel og regler omkring bålet.

Idéen er, at hvert enkelt barn skal brænde sin egen rune i en træskive. Hvis der er rigtig god tid, kan børnene selv save deres træskiver og bore huller til snor i skiverne. Hullet er beregnet til, at skiverne kan bruges som medaljer eller talismaner til at hænge om halsen. Aktiviteten giver dermed alle børn en genstand at tage med hjem, som de kan bruge som minde eller til videre aktiviteter i klassen.

I forbindelse med aktiviteten er der rige muligheder for at tale om de mange forskellige emner, som runebrænding åbner for. Det kan f.eks. være sprogforståelse, træ, dansk og retskrivning.

Refleksion

Runebrænding er lidt af et Columbusæg. Det kan virkelig mange forskellige ting og kan derfor fleksibelt tilpasses forskellige læringsplaner og ønsker.

Bålaktivitet

Både børns og voksnes sanser vækkes, når de samles omkring bålet. Ilden er en livsbetingelse gennem menneskets historie, som til staidighed vækker sanserne, både følesans, syn, hørelse og lugtesans. Med bålet fanger naturvejlederen både børns og voksnes interesse og opmærksomhed.

Sikkerhed

Aktiviteter omkring åben ild er altid en naturlig anledning til at tale om sikkerhed og respekt for ilden. I forbindelse med runebrænding, hvor man svinger rundt med gloende jernstænger, skal sikkerheden være helt i top, og naturvejledningen skal tage emner op som at passe på klassen og kommunikation med redningstjeneste.

Sprogforståelse

Runerne er en forhistorisk version af vores sprog i dag, og vi fik inspiration til runealfabetet gennem kontakt med det romerske rige mellem år 1 og år 400. Romerriget var på det tidspunkt en stor euro-

Runejern opvarmes i gløderne og anvendes af eleverne til at brænde runetegn i træskiver. Disse bliver til et godt minde om besøget på naturcentret.
Foto: Thomas Larsen Schmidt

pæisk magtfaktor og kilde til indflydelse. I aktiviteten er det oplagt at tale om, hvad sprog er, og hvor det kommer fra, både det talte og det skriftlige sprog. For eksempel stammer ordet bogstav fra ordene bøg og stav = bogstav = runestave.

Refleksion over retskrivning

Runer udmærker sig ved, at de ikke tager udgangspunkt i retskrivning og dermed adskiller sig væsentligt fra moderne sprog. Det betyder, at børn får lov til selv at bestemme, hvordan ting staves, og de får mulighed for at reflektere over, at retskrivning er en moderne opfindelse, og at ting var anderledes i fortiden.

Fornemmelsen af træ

Deltagerne i aktiviteten skal håndtere træ og kan dermed med deres egne hænder mærke, hvordan træ føles. Håndteringen af træ er praktisk med gode muligheder for at se, røre luft og høre.

Natur og teknologi

Rødgldende jern er en spændende ting at kigge på, når man har Natur og Teknologi med en klasse, men også bålet, træer og hvad der sker, når man brænder det med glødende jern, er interessant i dette sammenhæng.

Træer og deres opbygning

Træernes morfologi er også en del af det hele. Runernes særprægede udseende, hvor der ingen vandrette linjer er i, skyldes, at de fleste runer blev ristet/snittet i træ. Friskt træ kan lukke årerne igen, hvis man skærer/snitter på langs ad årerne i træet. Så for at være sikre på, at dele af runerne i det friske træ ikke forsvandt, endte man med runer bestående af lodrette og skrå streger. Denne detalje ved runerne er et fantastisk afsæt til at tale om træer og deres opbygning, evnen til at suge vand og meget mere.

Anbefalinger

Hvis man vil arbejde med runebrænding, skal man have fat i et sæt brændejern specialfremstillet med runer på. Mange smede vil kunne lave dem på bestilling, men hvis man ønsker et sæt som på billedet, kan du kontakte Naturpark Åmosen, www.naturparkaamosen.dk, som ved, hvor de kan bestilles.

Bliver det for omstændeligt med runejern, kan tuschpenne også fungere, men så forsvinder behovet for at bruge bål, og forudsætningerne for læringen ændres.

METTE AASKOV
KNUDSEN

I mange lande, også de nordiske, er der sket et paradigmeskifte, når det drejer sig om, hvordan man som naturvejleder ser på sin rolle. Grundlæggende er der sket en ændring fra en opfattelse af naturvejledning som en videnskabsbaseret envejskommunikation om konkrete naturfænomener på specifikke steder med tydelige budskaber fra afsendere til modtagere til øget fokus på kommunikation, der er baseret på dialog, faciliterende, eksperimenterede, og som hele tiden stræber efter at engagere deltagernes sanser, følelser og forståelse. I dette kapitel med tilhørende artikler vil vi beskrive, hvorfor det er vigtigt at fokusere på dem, der deltager – både i planlægningen og i gennemførelsen.

Naturvejledning handler ikke kun om at stå ansigt til ansigt med sine gæster og dele ud af sin viden om naturen og landskabet. Naturvejledning er også alle de processer og det arbejde, der ligger i at planlægge, gennemføre og videreudvikle naturvejledningen. Naturvejlederen skal kunne forstå og bruge teorier om kommunikation og pædagogik i mødet mellem mennesker. Der er nemlig behov for flere sammensatte kompetencer, som både rummer evnen til at planlægge sin naturvejledning, at varetage forskellige roller i kommunikationen og at turde træde et skridt tilbage for at give plads til deltagernes egne oplevelser, erfaringer og refleksioner. Disse roller beskrives mere detaljeret i kapitel 2. Naturvejlederen bør også kunne fokusere på sig selv ved at reflektere over sin egen indsats og være parat til at ændre, tilpasse og udvikle sig selv som naturvejleder.

De evner og samlede kompetencer, der kræves til at træde ind i forskellige slags roller før, under og efter en naturvejlederaktivitet, har vi valgt at kalde naturvejlederskab, og det handler dette kapitel om. Vi dykker ned i og fordyber os i flere af disse roller, dels gennem artikler, der behandler rollernes betydning teoretisk, dels gennem eksempler fra naturvejledere i hele Norden, der selv beskriver, hvordan de arbejder med forskellige roller i deres naturvejlederskab.

Den direkte naturvejledning (ansigt til ansigt) er den type kommunikation, der frem for alt er i fokus i denne bog. Men mange besøgende i naturen møder også den ubemandede og selvguidende kommunikation i form af skilte, foldere, apps og hjemmesider. Mange af de principper, der tages op i dette kapitel, gælder for begge former for kommunikation.

Naturvejledning vender sig mod en lang række målgrupper, lige fra børn i dagtilbud til skoleklasser og studerende samt til familier og besøgende i alle aldre, der deltager i deres fritid. Naturvejledning sker ofte i det fri og i en vekselvirkning mellem fortælling, vidensformidling, dialog og aktiviteter. Den tager udgangspunkt i aktuelle naturforhold og i fænomener i naturen, der taler til alle sanser.

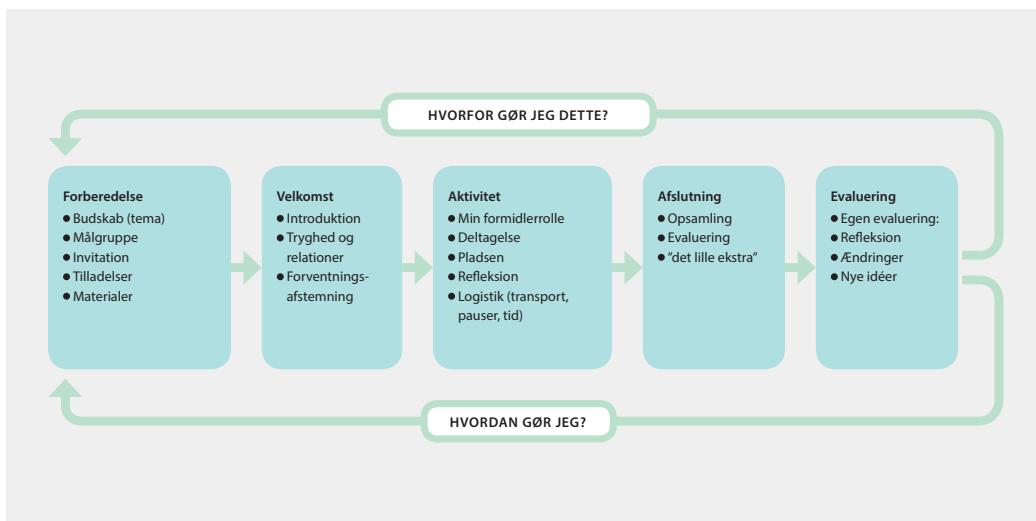
De evner og samlede kompetencer, der kræves til at træde ind i forskellige slags roller før, under og efter en naturvejlederaktivitet, har vi valgt at kalde naturvejlederskab.

Mantraet for mange naturvejledere er *Show, don't tell*, eller en variant heraf: *Don't tell it – make people think themselves*. Naturvejlederens rolle er at rette opmærksomheden mod og dele sin viden om natur og naturfænomener, kulturarv og miljø, og at få deltagerne til at være aktive og opmærksomme i naturen. Deltagerne skal opleve, at alle sanser og følelser involveres, at deres egne opfattelser bliver taget alvorligt og inkluderet, så de senere aktivt kan træffe deres egne valg og handle på grundlag af oplevelser og erfaringer. Men også, så de samtidig bliver opmærksomme på og forstår andres interesser og handlinger. Det kan ske på grundlag af sanselige oplevelser på egen hånd eller sammen, i dialog og med følelserne aktiverede.

Naturvejledning i praksis

Figur 11
Planlægningsmodel
til en naturvejleder-
aktivitet.

For at kunne planlægge den gode kommunikationssituation skal den kompetente naturvejleder kunne aflæse, tilpasse sig og udfordre sine gæster.

Her præsenterer vi en model til planlægning af en naturvejlederaktivitet, der sikrer, at man på en gennemtænkt og struktureret måde får de elementer med, der skal være på plads i et arrangement. En planlægningsmodel, der tager udgangspunkt i målgruppen og inkluderer de aktuelle deltageres ønsker og behov.

I figur 11 er en oversigt over denne model, som du kan bruge til støtte for din egen planlægning.

Forberedelser

Ved planlægning af en naturvejledning er det helt centralt at have god viden om målgruppen. Hvad er deltagernes forventninger, forståelse og perspektiv, og hvordan er deres indbyrdes relation? Der er mange måder at lave en målgruppeanalyse på, og det kan være et tidskrævende projekt, men i grunden handler det om at være nys-

Naturvejlederen skal bidrage til, at både den enkelte deltager, men også den samlede gruppe, oplever en fornemmelse af trykthed i naturen og dermed også i mødet med det, som kan opleves ukendt eller anderledes.

Foto: Mette Aaskov Knudsen

gerrig og forsøge at udforske deltagerne forudsætninger, motiver og perspektiver. Se også afsnittet om publikum, besøgende eller deltagere på side 76.

En vigtig del af forberedelserne er selvfølgelig at besøge stedet og forsikre sig om, at alle aftaler er på plads. Det kan dreje sig om adgang til stedet, hvor mange, der kan deltage, hvordan markedsføringen skal varetages og de sikkerhedsmæssige forhold, der skal tages i betragtning.

Velkomsten

I starten af et arrangement er det vigtigt, at naturvejlederen sætter rammerne og gør opmærksom på, hvad der skal ske i de kommende timer og skaber en god relation mellem naturvejlederen og deltagerne. Der er mange måder at gøre det på. Indlægget kan være overraskende, humoristisk, tryghedsskabende, involverende eller noget helt andet. Uanset hvilken metode man vælger, har velkomsten stor betydning for den stemning og opmærksomhed, der vil præge hele oplevelsen. Læs for eksempel om, hvordan Johnny overrasker en gruppe børn udklædt som trolde i starten på en tur, der handler om natur og myter. Dyberne mening og indsigt gennem refleksion (på side 167)

Det er også i begyndelsen af aktiviteten, naturvejlederen har ansvaret for at skabe tryghed i gruppen og blandt deltagerne. Naturvejlederen kan bidrage til at udvikle både den enkelte deltager og hele gruppens fornemmelse af tryghed i naturen og dermed også i mødet med det, der opfattes som ukendt og anderledes.

Det er vigtigt at overveje, hvordan man som naturvejleder kan udvikle og bruge relationsopbyggende aktiviteter for at fremme følelsen af tryghed. Det kan være aktiviteter, der retter sig mod den enkelte, mod hele gruppen eller mod gruppens indbyrdes forhold. Deltagerne kan involveres allerede fra begyndelsen med forskellige små aktiviteter. Det kan være en "stille" vandring fra mødestedet og ind i skoven. Eller det kan være, at deltagerne stiller sig op på række (gerne i hesteskoform, så de kan se hinanden), som afspejler deres opfattelse af et givet emne eller dilemma, der er centralt i aktivitetens overordnede tema. Derefter får de mulighed for at tale med hinanden to og to om deres placering på linjen. Det skærper opmærksomheden, hjælper med at skabe fokus og kan bruges til at

afstemme forventningerne mellem naturvejlederen og deltagerne.

Aktivitetens indhold

Hovedindholdet i aktiviteten kan have forskellige former. Det kan være en guidet tur i naturen, hvor man følger en planlagt rute. Det kan også være et arrangement, der er bygget op som et åbent værksted med forskellige aktiviteter, der alle har relation til arrangementets tema.

Uanset formen er det vigtigt at planlægge de enkelte aktiviteter nøje og huske, at budskabet skal være tydeligt og være rettet mod aktivitetens tema. Sam Ham (2013) anbefaler, at der ved et arrangement (som en guidet tur) ikke bør være mere end fire vinkler på et overordnet tema. Det vil sige, at kommunikationen ikke må drukne i information og aktiviteter, men skal holdes tydelig og enkel.

Ved planlægningen af aktiviteter er det vigtigt at huske, *hvordan* og *hvornår* der afsættes tid og mulighed for dialog og refleksion. Det bliver uddybet nedenfor og i artiklen om Dybere mening og indsigt gennem refleksion (på side 167).

Fælles afslutning og "det lille ekstra"

Når arrangementet nærmer sig sin afslutning, er det vigtigt at give plads til en god afrunding. Der er måske spørgsmål, som skal besvares. Måske har naturvejlederen et es i ærmet, eller måske vil man afslutte med "det lille ekstra" – den positive overraskelse eller det uventede, der gør, at deltagerne går derfra med et smil på læben, en aha-oplevelse og en god følelse.

At vurdere og udvikle

Det er også vigtigt at tænke på vigtigheden af at evaluere arrangementet og aktiviteterne. Det kan med fordel gøres sammen med deltagerne som en fælles afslutning. Tine Nord Raahauge beskriver (på side 196), hvordan hun anvender enkle metoder til at få respons fra deltagerne i løbet af dagens tur. Det gør evalueringen inkluderende og giver naturvejlederen mulighed for at facilitere og forstå reak-

Kommunikation er altså et socialt samspil mellem naturvejlederen og deltagerne, og i dette samspil skabes mulighed for forståelse og meningsdannelse.

tioner fra deltagerne. De tanker, der tager form i naturvejlederens hoved på baggrund af denne vurdering, kan være værd at holde fast i ved at skrive dem ned, f.eks. i en logbog over aktiviteter, eller ved at drøfte dem med kolleger bagefter. Husk, at det er noget, der skal afsættes tid til. Læs også om metoden tankeregistrering i kapitel 4 (side 215).

At lede og påtage sig forskellige roller

En af naturvejledningens styrker er muligheden for at arbejde med den direkte oplevelse hos deltagerne. Både i mødet med det, der foregår i naturen, og i mødet med naturvejlederen. Aktiviteter, som er rettet mod den enkelte deltager eller gruppen.

Naturvejledning kan iscenesættes på forskellige måder, for eksempel med aktiviteter, dialog, fortælling, leg og rollespil, som giver anledning til forskellige oplevelser. Oplevelsen er den enkelte deltagers egne indtryk. Ved hjælp af refleksion og kommunikation kan deltageren sætte ord på disse indtryk, begreber og følelser kan klarlægges – oplevelser bliver til en erfaring.

Naturvejledningen kan styrkes med variationer i gennemførelsen, som:

- dialoger med og mellem deltagerne,
- sanselige oplevelser, der følges op af dialog,
- diskussion om scenarier, dilemmaer, vurderinger og betydninger med konkret afsæt i landskabet,
- samtaler om det enkelte sted og områdets muligheder for dem, der bor der.

Naturvejledning, der målrettet tager udgangspunkt i deltagernes egne følelser, fortællinger og personlige oplevelser, aktiverer tre forskellige typer hukommelse. Den episodiske, den procedurale og den semantiske hukommelse. Den episodiske hukommelse er knyttet til oplevelser, den procedurale til handling og den semantiske understøttes af egne tanker og analyser samt af dialog. Ved at inkludere både kropslige og sanselige oplevelser og samtidig give plads til tan-

ker og dialog skaber man de bedste forudsætninger for, at oplevelsen bliver liggende i den enkelte deltagers hukommelse.

Kommunikation er altså et socialt samspil mellem naturvejlederen og deltagerne, og i dette samspil skabes mulighed for forståelse og meningsdannelse. I lyset af det bliver naturvejlederens valg af metoder, iscenesættelse, styring og den måde, kommunikationen fremmes på, afgørende for deltagerens samlede oplevelse.

Naturvejlederen skal kunne påtage sig en tydelig lederrolle og på den måde håndtere både at være formidleren af faktisk viden i det ene øjeblik, og i det næste fungere som instruktør og igangsætter af aktiviteter, lege og refleksioner. Naturvejlederen skal føle sig godt tilpas i rollen som leder af en stor gruppe og med autoritet kunne give deltagerne viden og information om stedet eller det tema, naturvejledningen drejer sig om.

Samtidig bør naturvejlederen også kunne indtage rollen som nysgerrig medundersøger side om side med deltagerne, mens de

Naturvejlederen skal kunne håndtere at være leder af en større gruppe, og samtidig være igangsætter og facilitere aktiviteter og dialog. Hun skal også kunne træde til side og give deltagerne plads til deres viden og refleksioner.

Foto: Mette Askov Knudsen

undersøger lokaliteten og dens betydning og sammen finder nye betydninger og perspektiver frem i en samskabende proces.

Naturvejlederen skal kunne træde helt til side i sin relation med deltagerne og lade sine egne og/eller organisationens viden og værdier træde i baggrunden og derved fungere som facilitator, som med sin rolle muliggør, at det er deltagerne egne oplevelser og vurderinger, som træder frem i formidlingen.

Naturvejlederen skal kunne agere som diskussionsleder, lade alle stemmer blive hørt og understøtte de deltagere, som behøver tiden til at danne egne holdninger og perspektiver. Dette skaber rummet for, at flere synspunkter og oplevelser gives plads og danner rammen for ligeværdig diskussion og refleksion.

Naturvejlederen må derfor mestre forskellige roller undervejs i formidlingen, både i sin planlægning af formidlingen, i gennemførelsen af formidlingen og efterfølgende, når denne skal evalueres.

For at kunne gøre det, skal naturvejlederen forstå kommunikationsituationen og de processer, der foregår, når kommunikationen finder sted.

Lars Hallgren beskriver dette i artiklen om Naturvejledning som socialt samspil (side 153). Her belyser han både faldgruber og indsigter, der er vigtige at kende til, når man som naturvejleder skal planlægge og gennemføre aktiviteter. I kapitel 4 beskriver han desuden, hvordan naturvejledning kan planlægges ud fra et kommunikativt perspektiv med forståelse for deltagerne positioner og forudgående forståelse. Afstemning af forventninger er afgørende, og motiverne til at deltage varierer. Det skal naturvejlederen forstå og kunne håndtere.

Poul Hjulmann Seidlers nedenstående artikel handler om, hvordan naturvejlederen kan fremme deltagerne egne refleksioner over det, de har oplevet, for på den måde at påvirke deltagerne egne vurderinger, følelser og opfattelser.

At tage lederskab i en naturvejledningssituation handler altså både om at planlægge rammen, omstændighederne for og indholdet af naturvejledningen, så deltagerne mærker, at de kommer i møde, føler sig trygge i situationen, udfordres i deres forståelse og får ny viden og nye handlingsmuligheder med sig hjem.

Refleksion over egen praksis

Refleksion er en særlig form for tankevirksomhed, hvor undersøgelse og vurdering af de professionelle handlinger, vi udfører som naturvejledere, foregår. Målet er at skabe mulighed for indsigt, der kan medføre, at den enkelte udvikler sit arbejde ved at ændre mål og metoder eller holder fast ved det, der fungerer godt.

Refleksion kan handle om indhold, en undersøgelse af et problem eller en udfordring. Her skal vi reflektere over, hvorfor vi opfatter, tænker, føler og handler, som vi gør. Hvad er problemet?

Det kan også handle om processen, en vurdering af de problemløsningsstrategier man anvender. Hvordan vi udfører handlingen, hvilke metoder der anvendes, hvordan det går, hvad der er sket osv.

Slutteligt kan refleksion handle om præmisserne, når der sættes spørgsmålstejn ved selve problemet eller ved de grundlæggende antagelser og den enkeltes værdigrundlag. Hvorfor har jeg forstået problemet på denne måde? Hvilke antagelser og vurderinger ligger til grund for handlingen? Er der nogen overensstemmelse mellem mine antagelser og handlinger?

Naturvejlederskab handler altså ikke kun om at planlægge naturvejledningsaktiviteter og gennemføre dem. En vigtig kompetence, som naturvejledere deler med mange andre professioner, er evnen til at kunne reflektere over egen praksis. Det handler om at kunne reflektere over sit arbejdsområde eller en given situation, at handle på baggrund af denne refleksion og måske handle anderledes fremover i forhold til de rammer, der er til rådighed. Refleksionskompetence er den enkeltes evne til at reflektere over erfaringer og oplevelser i givne situationer og at bruge dem som grundlag for sin egen læring og udvikling.

Tine Nord Raahauge fra Slagelse Naturskole i Danmark har i sit eksempel (side 196) beskrevet, hvordan hun griber denne selvrefleksion an i sit arbejde. Det kan enten ske med vurdering sammen med deltagerne ved hjælp af review-teknikker, eller ved at hun tager eksempler fra sit arbejde med til en gruppe kolleger, hvor der sættes tid af til sparring og teknikker til støtte for Tines egen refleksion.

En vigtig kompetence, som naturvejledere deler med mange andre professioner, er evnen til at kunne reflektere over egen praksis.

NATURVEJLEDNING SOM SOCIALT SAMSPIL

LARS HALLGREN

Dette er ikke en artikel om, hvad der kendetegner god naturvejledning til forskel fra dårlig naturvejledning. Det er ikke en artikel om gode fremgangsmåder, eller hvordan du kan forbedre din naturvejledningsteknik. Det er en artikel om, hvordan vi forstår naturvejledning, uanset om den er god eller dårlig, for derefter, når vi har forstået, at kunne afgøre, hvordan det var, og om vi vil kunne ændre noget.

Denne dag var ikke en af dagene med besøgsrekord i Hornborgasjöns besøgscenter. Det er lige efter midsummer. To regnfrakker med sydvest er dukket op for at deltage i morgenguidningen ude på Fågeludden. Den store regnfrakke er bondemanden fra en gård, der kan ses fra naturrum, den mindre er hans søn, og det er sønnens nyligt opblussede interesse for ornitologi, der har ført dem hertil.

Naturvejledningen sker ude på den lange træbro, og naturvejlederen fortæller Hornborgasjöns historie og om søsænkningen. Den lille regnfrakke prikker til sin far og peger på en fugl, som han

genkender. Naturvejlederen fortæller om restaureringen af Hornborgasjön. Drengen kigger ned i vandet fra broen og opdager en blishønerede. Naturvejlederen fortæller, at tagrørene, der tidligere var ved at fylde søen, nu er næsten forsvundet efter restaureringen på grund af kraftigt voksende population af gæs. Visse fuglearter, der er afhængige af tagrør som kærhøg og rørdrum, er der færre af. Drengen kigger efter en fiskende terne. Regnen fortsætter i stride strømme og begynder at krybe op i ærmerne. Naturvejlederen tager sin kikkert frem og siger til drengen: Kom, nu går vi ud og kigger på fugle. Og det gør de. De fortsætter en halv times tid, hvor de udpeger fugle for hinanden. Begge ser ud til at trives.

Forståelse gennem socialt samspil

Denne artikel handler om det sociale samspil mellem deltagerne i naturvejledning, og at det er i og med socialt samspil, forståelse skabes, ikke "gennem formidling af budskaber". Det er fordi naturvejlederen og drengen i den indledende fortælling samarbejder i deres kommunikation med hinanden, at de begge forstår noget. Naturvejlederen formidler ikke et budskab, men sammen med drengen skabes den en mening sammen. Det er om denne proces og den teoretiske forskel mellem at se kommunikation som "formidling af følelser og viden" og at se kommunikation som fælles meningsdannende, denne artikel skal handle om, og hvad det betyder i praksis. Vi tager udgangspunkt i den sociologiske teori, symbolsk interaktionisme. Vil du vide mere om symbolsk interaktionisme, foreslår jeg, at du for eksempel læser de bøger, Herbert Blumer, George Herbert Mead, Johan Asplund, Joachim Israel og Emma Engström har skrevet.

At forstå naturvejledning

Vi skal begynde med at undersøge, hvordan der skabes forståelse mellem mennesker, der er involveret i samtale. Senere i artiklen skal vi vise, at samme metoder er involveret, hvor forståelse skabes i en udstilling, hvor deltagerne læser skilte, ser film, lytter til lydindspil-

Nogle gange er et skilt med fugle det eneste den fugleinteresserede har brug for.

Foto: Scanpix

ninger, bruger mobilapps eller andre situationer, hvor de kommunikerende er adskilte af tid og rum.

Lad mig bare gøre det helt klart, hvad vi forsøger at skabe i denne artikel, og hvad vi ikke forsøger at gøre. Dette er ikke en artikel om, hvad der kendetegner god naturvejledning til forskel fra dårlig naturvejledning. Det er ikke en artikel om gode fremgangsmåder, eller hvordan du kan forbedre din naturvejledningsteknik. Det er en artikel om, hvordan vi forstår naturvejledning, uanset om den er god eller dårlig, for siden, når vi har forstået, at kunne afgøre, hvordan det var, og om vi vil kunne ændre noget.

Episoden, der indleder denne artikel, er hentet fra naturvejledningens hverdag, en situation, der både er typisk og atypisk for naturvejledning over hele verden. Det er en situation, som i al sin

hverdagsagtighed viser betydningen af samspil. Samspil er altid betydningsfuldt for

naturvejledning, men i denne situation kan en udenforstående se, hvordan samspillet indvirker på naturvejledningens form og indhold. Vi har en naturvejleder, der har planlagt formidlingens form og indhold ud fra en forventning om, hvad der er vigtigt og interessant, og vi har en besøgende, den lille dreng, der er kommet med til formidlingen med en anden specifik forventning, nemlig at kunne se på fugle. Når drengen opdager, at naturvejlederen taler om noget andet, som han ikke er interesseret i og ikke har forventet, går han i gang med sin egen, alternative meningsdannelse, som ligger mere på linje med hans forventninger: Han ser på fugle, og han kommunikerer med sin far om, hvad han ser. Guiden lægger mærke til dette alternative meningsprojekt, og efter et stykke tid beslutter hun at møde drengens i hans perspektiv og foreslår, at de skal gå ud og "se på fugle." Drengens og guidens samspil skaber fælles mening om, hvad dette er for en situation – en situation, hvor det ikke er relevant at tale om søsækning, men relevant at kigge på fugle.

Et atypisk særpræg for denne naturvejledningssituation er, at forskellene i forventningerne både bliver lagt mærke til og bliver håndteret. Drengens manglende interesse for naturvejlederen tale om sørestaurering og dennes beundringsværdige opmærksomhed og evne til at forstå drengens forventninger er i dette tilfælde hjælpemidlet, der gør, at situationen kan forandres, og fælles mening kan skabes. I mange situationer inden for naturvejledning bliver det ikke gjort klart, at forskellene i perspektiver mellem dem, der kommunikerer, medfører, at der ikke skabes fælles forståelse for de tolkede objekter. Deltagerne i naturvejledning er ofte artige nok til at skjule deres manglende interesse og uopfyldte forventninger, så naturvejlederen ikke får information om, at de ikke er interesserede og beskæftiger sig med alternative meningskonstruktioner. Der er ofte mange deltagere med indbyrdes forskellige interesser, som deltager i samme kommunikationssituation. Ofte foregår naturvejledning i kommunikationssituationer, hvor de kommunikerende (guide og besøgende) er adskilt af tid og rum, som f.eks. informationstavler, stier med skilte, guidebøger, mobilapps og udstillinger, og her er der naturligvis ingen muligheder for at aflæse og tilpasse form og indhold

efter deltagernes reaktioner. Moralen i denne historie er imidlertid ikke, at det var godt, at naturvejlederen tilpassede sig til drengens interesse, selvom det i dette tilfælde var godt. Moralen i denne historie er i stedet, at mening skabes ved hjælp af interaktion, og det kan ses, fordi naturvejlederen tilpassede sig. Men også uden tilpasning havde meningen være gensidigt skabende ved hjælp af interaktion.

Uanset i hvilket sammenhæng, med hvilken metode, hvilket indhold og hvilke aktører, der er indblandet, og hvor store eller små, de fysiske og perspektiviske afstande mellem dem er, så er et fælles træk for al naturvejledning, at den sker mellem aktører, der er aktive i at give mening til kende og reagere på situationen, hinanden og hinandens handlinger i et samspil. Hvis vi vil forstå og i forlængelse heraf optimere vilkårene for naturvejledning, så skal vi kunne forstå, hvordan dette foregår.

Misforståelser og vildledende kommunikationsmodeller

Inden jeg går videre og præsenterer et udviklet forslag til, hvordan kommunikation under naturvejledning bør beskrives for at tjene som grundlag for udøvende naturvejlederes planlægning og refleksion, skal jeg rette en del kritik mod nogle sædvanligvis forekommende måder at forstå og tale om kommunikation på. Årsagen til, at vi begynder i den kritiske ende af teorien, er, at disse modeller er så almindelige og gennemsyrlige det daglige sprog såvel som det professionelle tankesæt om kommunikation i en sådan grad, at det er svært at diskutere emnet, uden at der opstår udtalte associationer til disse modeller. Jeg tænker på, da kommunikation blev omdøbt til formidling af budskaber. Denne mekaniske metafor for kommunikation er almindeligt forekommende, hvor kommunikation og naturvejledning diskuteres og har sat sit præg på sprogbrug, vurderinger, arbejdsmåder og bedømmelser. Således har Nordisk Ministerråd i en rapport (1990) defineret naturvejledning som "formidling af viden om og følelse for naturen". Til formidlingsmetaforens familie hører og en mængde beslægtede udtryk som at "bringe et budskab ud", at succesfuld kommunikation består i at "nå ud" og at "nå frem",

og at deltageren i naturvejledning " skal tage det [budskabet] med sig hjem." På engelsk bruges også begreber, der bygger på formidlingsmetaforen: "to transmit a message", "to convey a message", "to deliver the message". Vi skal nu undersøge disse former for udtryk, og hvilken underliggende opfattelse af kommunikation, de afspejler, og hvilke konsekvenser, denne opfattelse har for naturvejlederens professionelle opmærksomhed og refleksion.

Formidlingsmetaforens problem

Formidlingsmetaforen har sin baggrund i en model til analyse af radiokommunikation, som blev udviklet af matematikerne og systemeksperterne Shannon og Weaver i 1950'erne (se figur i kapitel 2). Ifølge denne model foregår kommunikation ved, at én sender et budskab i form af en meddelelse til en modtager. I hvilken udstrækning, budskabet når frem til modtageren, afhænger ifølge modellen af, om senderens signalstyrke overstiger eventuel støj, og om meddelelsen indeholder den information, der er behov for, for at modtageren skal kunne afkode budskabet. Denne model, der altså fra starten var konstrueret til at analysere rent tekniske informationssystemer, er siden kommet til at dominere også i diskussioner om kommunikation i det sociale system. Når denne model eller de underliggende transmissionsmetaforer (afsender, formidle, overføre, levere, sende, nå frem, nå ud, tage imod, modtager, offentlighed osv.), som udspringer af modellen, bruges til at beskrive og planlægge naturvejledning, retter det opmærksomheden mod kommunikation som en envejsproces, hvor afsenderen er aktiv, og modtageren er passiv. Det bliver, som om information, viden, følelser og mening er en færdig pakke, som afsenderen ender gennem en transmissionsproces til en modtager. Det er, som om afsenderen er den eneste, der vil noget, og den eneste, der kan tage et initiativ.

Men billedet af den passive modtager stemmer dårligt overens med, hvordan naturvejledning foregår i praksis. De aktører, der i formidlingsmodellen kaldes for modtagere, er yderst aktive, de kan tage initiativ, de er vidende og interesserede. De har (ofte) aktivt opsøgt stedet, hvor naturvejledningen foregår, de kommer dertil med for-

Deltagerne i naturvejledning er aktive og medskabere af mening. Forståelse, følelser og viden skabes i samspil mellem naturvejlederen, deltagerne og pladsen.

Foto: Mette Aaskov Knudsen

ventninger og forhåbninger, og de har ikke sjældent både erfaring i, følelser for, viden om og indsigt i de fænomener, som naturvejledningens behandler, og de benytter sig ofte af denne forudgående forståelse, når de, for at bruge formidlingsmodellernes sprog, afkoder budskabet. De er ikke modtagere af viden og følelser, der formidles til dem, uanset hvor sindrigt budskabet er udformet, men aktive medskabere af mening. Forståelse, mening, viden og følelser skabes, når deltagerne i naturvejledning giver mening til kende om de lyde, billeder, tegn og symboler, der findes på stedet, hvoraf en del af dem er udarbejdet af naturvejlederen.

Deltagere i naturvejledning er også aktive, når de fravælger budskaber, der ikke interesserer dem, eller som de ikke synes lyder troværdige, eller som det ikke passer dem at reflektere over i den handlingssekvens, som de prioriterer at være optaget af: købe is, gå

på toilettet, tale med hinanden eller se på noget andet, der interesserer dem mere.

Drengen, der var med til at kigge på fugle, som vi fortalte om i begyndelsen af artiklen, foretog aktive valg, da han valgte ikke at interessere sig for naturvejlederens fortælling om søregulering og restaurering af Hornborgasjön. Formidlingsmetaforen ville beskrive det som en situation, hvor "budskabet" om søreguleringens og restaureringens betydning for nutidens fugleliv "ikke når frem" på grund af støj. Men det er en undervurdering og en misforståelse af det, der skete. Det er ikke budskabets egenskaber, der gør det ude af stand til "at trænge igennem støj". Det, der skal til, er ikke, at budskabet skal slibes til, så det bliver skarpere og mere gennemtrængende, og heller ikke, at signalstyrken skrues på. Drengen har ikke nogen passiv og konstant barriere af støj, som til en vis grad modstår budskaber, der er for sløve og har en for svag signalstyrke, men som kan forceres, når budskabet tilspidises og signalstyrken skrues op. At naturvejlederens og drengen får kontakt, da naturvejlederen siger: "Kom, så går vi ud og kigger på fugle," skyldes ikke, at det budskab har større kraft til at trænge igennem.

Opmærksomhed på deltagerne

Hvis naturvejlederen skal reflektere over, hvad der skete, så har hun glæde af at være opmærksom på det, hun gjorde rigtigt: Hun gjorde det rigtige, da hun lyttede til drengens perspektiv. Når naturvejlederen skal reflektere over den opståede situation bagefter, har hun nytte af et sprogbrug, der hjælper hende med at lægge mærke til, at hun gjorde det rigtige, da hun lyttede til drengen og tog hans perspektiv. Hun har ingen glæde af et sprogbrug til refleksion over kommunikation, som kun rummer refleksion af typen: "Mit budskab nåede ikke frem; mit budskab var ikke tilstrækkeligt skarpt og stærkt til at nå igennem støjen; det lykkedes mig at formidle, at det er sjovt at kigge på fugle, men det lykkedes mig ikke at formidle Hornborgasjöns historie." Disse analyser af det, der skete, skulle få guiden til at forbedre budskabet, få hende til at tænke mere på sørestaurering og retorik, og mindre på at lytte og iagttage deltagerens interesse. Hun

er bedre hjulpet med en model til refleksion over kommunikation, der får hende til at tænke: "I dag kom der en dreng, der var interesseret i at kigge på fugle, men som ikke var interesseret i Hornborgasjöns historie. Jeg spekulerer på, hvordan jeg kan imødekomme hans interesse for fugle og samtidig fortælle, at det er vigtigt at restaurere søer på den rigtige måde, så fuglene trives." Formidlingsmetaforerne bygger på en yderst skrøbelig videnteori, nemlig at viden kan overføres og nærmest afleveres som en pakke. Den er en upræcis model. I kølvandet på den videnteoretiske usikkerhed omkring formidlingsmodellen og dens metaforer følger også praktiske problemer. Denne måde at tale om og tænke på kommunikation og naturvejledning på, vender naturvejlederens opmærksomhed mod:

- Afsenderen, som den eneste aktive i kommunikationsprocessen, hvilket på sin side medfører, at afsenderens behov for at sende og nå ud, opfattes som vigtigere end den såkaldte modtagers behov og interesse. Modellen gør afsenderens selvcentreret, hvilket paradoksalt nok modvirker afsenderens formål, nemlig at kommunikere med andre.

- Budskabet og meddelelsens udformning; i forbindelse med planlægning og refleksion risikerer man at tænke for meget på budskabets form og interne retoriske logik, og for lidt på de sammenhæng og perspektiver, der er vigtige for kommunikationspartneren.

- Sendingens signalstyrke; transmissionsmodellen beskriver vellykket kommunikation som et spørgsmål om gennemslagskraft og evne til at overdøve støj og alternative perspektiver. Modellen lokker snarere til en overvejelse af, hvor højt der kan skrues op for lydstyrken, end hvordan der kan bygges bro mellem forskelle i perspektiver ved at vise interesse for den anden.

Tilpasning af envejs transmissionsmodeller og formidlingsteorier risikerer at lokke naturvejledere til at blive højrøstede, selvcentrerede og have snævre fortolkningsrammer i stedet for at være lydhøre, dynamiske, langsynede og kontaktsøgende, som mange af os har vænnet os til at tænke på dem. I næste afsnit skal jeg vise et kommunikationsteoretisk alternativ, der viser, at i al kommunikation er der et underliggende element af lytning, som, hvis det tages alvorligt, lokker naturvejlederen til at udvikle de demokratiske værktøjer i naturvejledningen frem for de demagogiske.

Kommunikation med skiftevis perspektivtagning og brug af symboler

Den menneskelige bevidsthed er i en vis forstand altid adskilt fra hinanden, og der er faktisk ingen måde for mig at opleve det samme på, som du oplever, og ingen måde for mig direkte at formidle det til dig på, som jeg oplever. Fælles forståelse opstår ikke med formidling af følelser, viden, erfaring, idéer eller forestillinger. Den vej er lukket. Fælles forståelse skabes gennem en mere kompliceret proces: Med perspektivtagning, ved at en aktør forestiller sig, hvordan den anden aktør oplever sin situation inklusive egne og andres gæster.

Vi har forskellige erfaringer, forskellige minder, forskellige sprog, forskellige forudsætninger, forskellige forventninger, forskellige forhåbninger, forskellig fremtid og forskellige perspektiver, hvilket får os til at opleve samme situation og samme fænomen på forskellige måder. At vi alligevel kan samordne os med hinanden og opnå fælles forståelse, skyldes to relaterede processer: symboltolkning og perspektivtagning.

Når mennesker kommunikerer med hinanden, bruger de symboler, det vil sige håndbevægelser eller objekter, der for såvel producenten af symbolet (den, der taler) som for betragteren af symbolet (den, der lytter) har en mere vidtrækkende betydning. Symbolet er noget i sig selv, en lyd, et billede, en genstand, en bevægelse, men repræsenterer også noget andet for betragteren. Et billede, stileret eller detaljeret, af en traktor, er i sig selv ikke en traktor, men den, der kigger på billedet kan komme til at tænke på sin konkrete erfaring med en traktor. Billedet repræsenterer idéen om en traktor.

For at et bestemt symbol skal kunne bruges i kommunikation, er det nødvendigt, at den, der kommunikerer, deler tilstrækkelig erfaring med dels det fænomen, symbolet repræsenterer, og dels har tilstrækkelig lignende erfaring med at bruge symbolet i kommunikation for at forstå, at symbolet er et symbol, og hvilke associationer til konkrete og abstrakte ting, der plejer at være forbundet med symbolet. Viden om, hvad et symbol repræsenterer, får vi ved at få erfaringer med, hvilke reaktioner symbolet plejer at blive mødt med.

Både producenter af symboler og betragtere af symboler giver mening til symbolerne, det vil sige, at de tolker. Når et symbol produ-

At vi alligevel kan samordne os med hinanden og opnå fælles forståelse, skyldes to relaterede processer: symboltolkning og perspektivtagning.

ceres, f.eks. når en person vinker med hånden og siger lyden [hej], sker det med en forestilling om, at lyden og håndbevægelsen betyder noget for den, der hører og ser. Og når andre hører eller ser en anden vinke og sige lyden [hej], forestiller de sig, hvad håndbevægelsen og lyden betyder for den, der talte og udførte håndbevægelsen.

Det er det, vi mener med perspektivtagning. At kommunikerende mennesker forestiller sig, hvad håndbevægelsen betyder for den, de kommunikerer med, og det uanset om de selv producerer eller aflæser gestikulationen. Forståelse skabes med en gensidig tilskrivning af mening. Dette er altså en radikalt anderledes model for kommunikation end den tidligere beskrevne og kritiserede formidlingsmodel. Her siger vi, at mening skabes i kommunikation ved en gensidig tilskrivning af mening til gestikulationen, ikke at mening overføres.

Vi forestiller os en person, der gerne ville forstås af en anden og ønsker en specifik reaktion fra den anden. Måske vil jeg gerne have, at du rækker mig saltet. For at opnå den virkning, skal jeg tage dit perspektiv, se på mig selv med dine øjne og forestille mig, hvilken håndbevægelse, foretaget af mig, der for dig vil betyde "ræk mig saltet." Når jeg gestikulerer, gør jeg det altså ved at se på mig selv med dit blik, med dit perspektiv. Og når du afkoder mine gestikulationer, gør du det med mit blik ved at spørge dig selv, hvad mine gestikulationer betyder for mig, hvad det er, jeg vil sige. Vi bør understrege, at dette ikke er en ideel model, ikke noget, der er vigtigt at tænke på for at kommunikation fungerer, men det er sådan, det fungerer, så snart mennesker er bevidste om hinanden. Du sidder i bussen på din daglige pendlertur og læser i en avis. En passager stiger på og går gennem bussen og holder udkig efter et ledigt sæde. Jeres øjne mødes et kort øjeblik. Du går ud fra, at den andens blik betyder noget for den anden, og du er parat til at give det samme betydning, som du tror, det har for hende. Det sker øjeblikkeligt og uoverlagt.

To personer, der er involveret i kommunikationen, er altså samtidigt optaget af at forestille sig, hvad de symboler, lyd og gestikulationer, de skaber i fællesskab, betyder for hinanden. Perspektivtagning

gen er Astrid Lindgrens rumpenissers evindelige spørgsmål "Hvorfor gør hun det på den måde?" Hvad betyder det, hun gør, for hende? Hvad betyder det, jeg gør, for hende?

Så kommunikationen består altså af to processer: Brug af symboler og perspektivtagning. Det gælder for alle slags hverdagsituationer, både mellem mennesker, der kender hinanden godt, og mennesker, der aldrig har mødt hinanden. Det sker på samme måde mellem mennesker, der taler samme sprog, som mellem mennesker, der ikke har noget sprog til fælles; i sidstnævnte tilfælde er afgangenen til gangbare symboler begrænset, men så længe aktørerne tager hinandens perspektiv, vil de have nogle grundlæggende symboler

og gestikulationer, de kan bruge og med held skabe forståelse ud fra fælles erfaringer og brug af symboler. Brug af symboler

Forståelse og mening i naturvejledning skabes i et socialt samspil. Ikke gennem "formidling af budskab".

Foto: Maud Lervik/
Ritzau Scanpix

og perspektivtagning er naturligvis også involveret i alle former for naturvejledning, uanset metode og sammenhæng. En deltager i en naturvejledningsaktivitet danner sig en mening ud fra de lyde, håndbevægelser og genstande, hun får kendskab til under rundvisninger, på stier og i udstillinger, og hun forestiller sig, at disse lyde, håndbevægelser og genstande har en betydning også for andre mennesker. Hun relaterer den betydning, som disse lyde, håndbevægelser og genstande har for hende til den betydning, hun forestiller sig, at de har for andre.

Mange af de eksempler, jeg har givet, handler om brug af symboler og perspektivtagning, hvor de kommunikerende aktører er til stede samtidig, og hvor de symboler, der anvendes, er i form af lyde og håndbevægelser, som opfattes samtidig af alle indblandede. I disse situationer kan de kommunikerende afbryde hinanden, afslutte hinandens sætninger, røre ved hinanden og understrege og bekræfte, at den andens fortolkning af deres handling er korrekt ved ivrigt at nikke. De kan også markere deres forståelse af den anden med kølig, tavs afstandstagen. Det er jo velkendt for de fleste, at man ikke kan undlade at kommunikere. Det, vi gør i samvær med andre, har altid betydning for dem og for os. Mennesker er altid optaget af at få mening i, hvad andre mennesker gør, som om det, de gør, er beregnet til at være gestikulationer, og altid bevidste om, at det de selv gør, også har betydning for andre. Alle, der har bekymret sig om sin påklædning efter at have opdaget en uklædelig plet og er blevet trøstet med *"jamen der er nok ingen, der lægger mærke til, hvad du har på..."* ved jo, at der er nogen, der lægger mærke til det. Vi har en tendens til at se på os selv med andres øjne. Men denne kommunikationsteori gælder også i situationer, hvor de kommunikerende ikke er i samme lokale. Forestil dig følgende situation. En person sidder en aften på en strand, måske mellem klippestenene på Blå Jungfrun. Hun skriver følgende bogstaver ned på en lap papir: "Jeg føler mig så ensom og vemodig. Her er meget smukt." Hun putter papirlappen i en flaske, lukker den til og smider den ud i Østersøen. Flasken flyder væk.

Personen forlader Blå Jungfrun. Vender tilbage til hverdag og arbejde. Lever sit liv. Dør. Flasken flyder omkring i Østersøen. Skyldes op på en strand syd for Byxelkrok, men driver ud i havet igen. Ind i bugten ved Pataholm, men vinden skifter, og flasken fortsætter mod

syd. Flere år senere bliver flasken fundet på en strand i Litauen af et barn, der åbner flasken, tager papirlappen ud og læser bogstaverne. Selvom barnet ikke kan læse, tror jeg godt vi kan antage, at barnet forestiller sig, at bogstaverne er skrevet af en anden person, og at de har betydet noget for denne person. Barnet betragter papirlappen som en betydningsfuld meddelelse, selvom det ved, at det ikke har forstået det fulde indhold af den. Og vi kan nok gå ud fra, at selvom personen, der skrev bogstaverne, ikke forestillede sig, at flasken ville blive åbnet af netop dette barn i Litauen, så forestillede hun sig papirlappen som en meddelelse med potentiale til at betyde noget for en anden end hende selv. Og når barnet bliver voksent og besøger Runö i nabolandet Estland og viser papirlappen til en ven, der kan svensk og oversætter ordene, så spekulerer de måske på, hvem der skrev bogstaverne, og forestiller sig, hvad vedkommende tænkte og følte. Måske kan de føle sig vemodige på samme måde som skribenten. Eller også synes de, at vedkommende var naiv og melodramatisk. Uanset hvad, så er kommunikationen foregået med gensidig perspektivtagende og med gensidig men usikker tilskrivning af mening og symboler. Kommunikation gennem socialt samspil har fundet sted på afstand.

På samme måde er det med alle bevarede kulturudtalelser: Mona Lisas smil, Paulus' brev til Galaterne, Lysistrate, Illiaden og Odysseen er alle skabt med forestillingen om at betyde noget for nogen, og betragtes i dag med spørgsmålet om, hvad de betød for Da Vinci, Paulus, Aristofanes og Homer. Og på samme måde er det selvfølgelig med en tekst om mariehøns i en mobilapp til naturvejledning: Den er skrevet med en generaliseret læser i tankerne, og den læses af en læser, der forestiller sig, at skribenten mente noget. Det betyder ikke nødvendigvis, at læseren er velvilligt indstillet over for skribenten eller vice versa. Det betyder blot, at de gensidigt giver mening til budskabet gennem perspektivtagning og anvendelse af symboler. En post-it lap i etageejendommens fælles vaskerum med teksten "Fjern nu for pokker nullermændene i tørretumbleren," er også socialt samspil med perspektivtagning og anvendelse af symboler.

DYBERE MENING OG INDSIGT GENNEM REFLEKSION

POUL HJULMANN
SEIDLER

Denne artikel skal ses i lyset af et ønske om, at naturvejledning skal understøtte nye, meningsfyldte betydninger hos deltagerne og bidrage til større forståelse for – og løsning af samfundsmæssige problemstillinger. Naturvejledningen tager her et skridt videre fra kommunikation om natur gennem naturoplevelser til at involvere deltagerne og at bruge oplevelsen som afsæt og en åbning for, at naturvejledning får en speciel betydning for den enkelte deltager. At bidrage til løsning og udvikling af vigtige problemstillinger som bevaring af naturens mangfoldighed eller at bruge naturen som et rum til at fremme helbredet.

Naturoplevelser kan bane vej for refleksion – men for at det skal ske, skal naturvejlederen være i stand til at fremmane refleksioner, som understøtter, at deltagerne bevæger sig mod nye indsigter, vurderinger og opfattelser.

Ifølge Allan et al. (...) er *"den menneskelige begrebsopfattelse og oprettelse af mening drevet af hjernens evne til at fortolke og handle ud fra sensoriske input. Denne adaptive evne indebærer, at mennesker, der lærer i multisensoriske omgivelser, præsterer bedre, når det gælder en række fysiske og kognitive opgaver, sammenlignet med mennesker, der befinder sig i et ensartet miljø med få stimulanser af sanserne (forfatterens oversættelse)."*

Miljøer, der opleves som spændende, og som giver mulighed for at stimulere mange forskellige sanser, har derfor et større lærings-potentiale end omgivelser, der opfattes som kedelige.

Naturvejledning kan give rum for refleksion.

Foto: Poul Hjulmann Seidler

Allan et al. fremhæver endvidere, at følelser har en afgørende betydning for oprettelse og genkaldelse af minder. At læringen sker i et kompliceret samspil mellem hjernens tidligste og senest udviklede strukturer og involverer hjernens følecenter, hukommelsescenter og det center, der kontrollerer vores sanser.

Gennem aktiviteter i naturen kan mange sanser stimuleres, og læreprocesser, der sammenkobler emotionelle processer, kropslige erfaringer og kognition, kan dermed ske. Det sætter også fokus på betydningen af at involvere og fremme sammenhæng mellem følelsesmæssige elementer, praktiske handlinger, indsigt og refleksion, som fremmer meningsdannelse af det oplevede.

En dybere og mere personlig reaktion, der involverer vurderinger, følelser og opfattelser, kan være særdeles værdifuld og vigtig for nye indsigter og forståelse af et givet område.

At opfordre til at tænke på vurderinger og opfattelser indebærer forventninger til abstrakt tængegang med refleksion over det, man synes, og de tanker, man gør sig om et emne. I sådanne situationer beskæftiger hjernen sig ofte med et koncentreret og fokuseret stykke arbejde, der kræver stor opmærksomhed. Det kan for mange være en krævende og udfordrende proces. En opfordring til at indgå og involvere sig i en sådan refleksion kan derfor risikere at blive lidt for udfordrende og blive opfattet som eller være "upassende" for den enkelte deltager.

Heldigvis har naturvejlederen naturen som arbejdsramme. En ramme, der giver mange muligheder for at arbejde med situationer og aktiviteter, der involverer deltagerne og som i væsentlig grad involverer sanser og følelser (se også kapitel 2). Med sådanne aktiviteter og situationer kan naturvejlederen bidrage til værdifulde refleksioner hos deltagerne. Naturen har de multidimensionelle kvaliteter, som Allan taler om. Det indebærer mulighed for naturvejledning, der stimulerer og vækker følelser som glæde, frygt, spænding, samhørighed, mod og humor.

Når naturvejlederen bruger følelser til at fremkalde refleksioner, bidrager han til at skabe et godt potentiale for læring og mere personlige og betydningsfulde tanker hos deltagerne. Det kan f.eks. være refleksioner, der handler om ønsket om et bedre liv, eller en problemstilling som f.eks. bedre beskyttelse af naturen.

For at udtrykke det på en anden måde: Når naturvejledningen indebærer aktiviteter, der involverer deltagernes sanser og vækker deres følelser, bliver det nemmere for dem at lægge mærke til og fastholde opmærksomheden på et område, der har betydning for dem. Dermed støtter naturvejledningen udviklingen og oprettelsen af deltagernes egen meningsdannelse.

At arbejde fokuseret med mere personlige refleksioner forudsætter tillidsfulde og trygge omgivelser og derfor en vis grad af tillid mellem deltagere, naturvejleder og andre eventuelle deltagere. Fælles kropslige og sanselige oplevelser, hvor emotionelle processer er en naturlig del (f.eks. ved hjælp af humor), kan ofte skabe tillid, fungere som døråbner og motivere både børn og voksne til dybere refleksion.

Oplevelser, der vækker forundring, overraskelser, positivt fællesskab, problemer eller en fornemmelse af succes og at kunne beherske en situation, motiverer i høj grad lysten til at fortælle om og dele disse erfaringer med andre. Dermed stimuleres deltagerne til refleksion over det betydningsfulde i fortællingen.

Et vigtigt spørgsmål for naturvejlederen i forbindelse med planlægningen af dennes aktiviteter kan derfor være:

I hvilke naturvejledningssituationer og aktiviteter kan du fremme mulighederne for, at deltagerne:

Forundres, overraskes, udfordres, oplever fælles glæde og positivt fællesskab og får mulighed for at klare en opgave/udfordring med succes?

Endvidere:

Hvordan kan du fremme en proces, hvor deltagerne bruger disse oplevelser til at skabe værdifuld refleksion?

Afhængigt af situationen og formålet med naturvejledningen kan sådanne refleksioner handle om noget, der giver deltagerne mulighed for ny indsigt, at finde betydning i noget der interesserer dem, eller i en refleksion, der handler om det tema, som naturvejlederen arbejder med på turen.

At fremme en retning – målrettet refleksion

Aktiviteter som indebærer udfordringer, glæde og samvær er en vigtig del af naturvejledningen.

Foto: Poul Hjulmann Seidler

De aktiviteter, opgaver og spørgsmål, som naturvejlederen giver deltagerne, har stor indflydelse på de tanker og den bevidsthed og inspiration, der vækkes hos deltagerne. Derfor har naturvejlederen stor indflydelse på det tema og den retning, deltagernes tanker tager.

Hvis naturvejledningen vil understøtte en bestemt retning for deltagerne udbytte af aktiviteten – eller vil bidrage til at de erfarer og er indstillet på at tage ansvar for en vigtig problemstilling – er det afgørende, at naturvejlederen er opmærksom på styrken og betyd-

ningen af forskellige typer spørgsmål samt aktiviteter og processer, der fremmer deltageres refleksioner.

Både hos National Park Service i USA og i Interpret Europe er der udgivet undervisningsmateriale, der handler om brugen af åbne spørgsmål og forskellige måder at fremme refleksion inden for naturvejledningen på (Ludwig 2015). I Danmark og Sverige har man gode erfaringer med metoder, der er introduceret af Roger Greenaway, hvor brugen af fysiske øvelser inkluderes i refleksionsprocesser (Greenaway 2017). I Sverige har Centrum för naturvægledning udsendt rapporter, hvor man har arbejdet med at lytte til de besøgendes tanker for at vurdere naturums naturvejledning (Centrum för naturvægledning 2015), samt forskellige roller, en naturvejleder kan bruge for at fremme refleksion og dialog (Thiel 2015). I Danmark har *Center for Friluftsliv og Naturformidling* ved Københavns Universitet udarbejdet publikationen *Udeskolevejleder – eksterne formidlere i skolen* (Ernst og Seidler, 2016).

Vores egne fortællinger skaber mening i tilværelsen

I Danmark er naturvejlederuddannelsen inspireret af en narrativ teori, hvor det antages, at vi løbende skaber mening i vores tilværelse ved at lave fortællinger om det, vi oplever. Mange metoder og aktiviteter i naturvejlederuddannelsen indebærer, at naturvejlederen arbejder med at skabe refleksioner og mening med processer, hvor de alene, i samtale med andre eller med deres målgrupper skaber fortælling/narrativ om noget, der er vigtigt for dem. Inden for denne teori taler man også om begrebet agenthed (jf. egenmagt side 273), der betegner det enkelte menneskes oplevelse af at have indflydelse på sit eget liv og at have de evner, talenter og kompetencer, der skal til for at styre det i den ønskede retning.

Naturvejlederne arbejder i forbindelse med dette med oplysninger, der baner vej for deres refleksioner over egne evner og kompetencer. Målet er derigennem at styrke og bevidstgøre disse for at bruge dem, når de gennemfører og udvikler deres naturvejledning på en måde, som de selv foretrækker og synes giver den største værdi.

Åbne spørgsmål fremmer refleksion

På forskellig vis arbejdes i ovenstående tilgange med åbne nysgerrige spørgsmål, der fremmer refleksioner med henblik på at skabe meningsfuldhed og give deltagerne ny indsigt og viden.

Dette kendskab er vigtig for at kunne forme refleksioner, spørgsmål og aktiviteter, så de bygger på og integreres i deltageres eget liv og meningsfuldhed. Derved støtter naturvejlederen deltageres mulighed for at skabe deres egne meningsfulde historier med holdninger og erkendelser, der er vigtige i deres liv og som kan indeholde forståelse af og handlemuligheder inden for et bestemt tema som f.eks. bevarelse af skovens biodiversitet.

Eksempler på nysgerrige og åbne spørgsmål til voksne, som giver indblik i deltageres viden og det, der er vigtigt for dem, kan være:

- Hvilken betydning har skoven/naturen for dig?
- Hvad har været interessant for dig at opleve eller være en del af?
- Er der noget, du er blevet overrasket eller undrer dig over?
- Har du oplevet noget, der giver dig inspiration til at gøre noget nyt/andet, når du kommer hjem?

Til børn kan spørgsmålene formuleres sådan:

- Hvad har du tidligere gjort i naturen, der gjorde dig glad?
- Hvad har været det sjoveste at være med til?
- Hvilket dyr – eller træ – vil du helst vide mere om?
- Hvad har du oplevet fysisk i dag, der gjorde dig mest glad?

Disse spørgsmål er helt åbne og udforsker, hvad der er vigtigst for deltagerne. Spørgsmål, der har til hensigt at undersøge, hvad der har haft særlig betydning eller gjort indtryk. Denne viden er til hjælp for naturvejlederen, for at denne skal kunne hjælpe deltagerne videre med refleksioner og involverede aktiviteter inden for områder, der er vigtige for dem.

Åbne tematiske spørgsmål

Afhængigt af temaet for en naturvejledningsaktivitet kan spørgsmålene være åbne og samtidig pege i en bestemt retning.

For eksempel:

- Hvilke af de træer, vi har arbejdet med/talt om, tror du har mest betydning for naturen – og for mennesker?
- Hvilke dele af den natur, vi har set på i dag, synes du er mest værdifuld?
- Når du kommer hjem, hvor du bor, er der da naturområder, som er specielt værdifulde for dig? Er der nogen planter eller små dyr, du synes om?
- Hvad kan du og din familie gøre for at passe på dem?

Hvilken natur, som vi har set i dag, synes du er mest værdifuld? Hvordan kan du bidrage til at passe på denne natur?
Foto: Poul Hjulmann Seidler

Disse retningsgivende spørgsmål vælges af naturvejlederen for at få deltagerne til at tænke på et tema uden selv at sætte normen for en korrekt måde at mene eller handle på. Det hjælper deltagerne med selv at lede efter og skabe mening om det, de oplever sammen med naturvejlederen, og er afgørende for at de selv oplever, at de ejer et tema.

To eksempler på aktiviteter, der fremmer refleksion

I nedenstående boks gives eksempler på to aktiviteter, der har til formål at fremme refleksioner hos en gruppe børn respektive en gruppe unge mennesker/voksne.

BØRN

Naturvejlederen Michael har en gruppe børn på 10 år med i skoven. På denne tur har han opstillet en lille regel for sig selv om at begrænse mængden af fakta for i stedet at vække børnenes viden og nysgerrighed.

Michael viser på en levende måde, hvordan man kan finde dyr på jorden, i skoven og under træernes bark. Børnene skal nu to og to indsamle seks forskellige dyr, som de synes ser særligt spændende ud, i nogle glas.

Derefter skal de først selv og derefter sammen med en kammerat tænke

over og blive enige om, hvad der især er spændende ved de indsamlede dyr. Til sidst skal de sammen, overfor et andet par, forklare, hvorfor de synes, at dyrene er spændende.

Michael beder derefter børnene om at:

- Undersøge, hvilke forskellige bevægelser, et udvalgt dyr gør, når de har sluppet det fri.
- Undersøge, hvilke bevægelser der er smarte for dyret at gøre, for at det skal klare sig.
- Med deres egen krop imitere nogle af dyrets bevægelser, som de

tror, er vigtige for at dyret vil overleve.

- På den baggrund skal børnene opføre et lille drama og en fortælling for de andre grupper, hvori der indgår en farlig situation for dyret.
- Til sidst skal alle børnene hver for sig finde et træ at sidde ved og skrive nogle ord eller lave en tegning, der fortæller noget om, hvorfor dyret er vigtigt, og hvornår og hvor det er lykkedes for dem at have et godt samarbejde med de andre elever i gruppen.

Under de forskellige aktiviteter og spørgsmålene i boks 1 gør naturvejlederen Michael meget nøje opmærksom på vigtigheden af at være nysgerrig efter at vide, hvad børn selv mener, er vigtigt og interessant. Børnene udfordres hele tiden med øvelser, der retter deres opmærksomhed mod det, de selv synes er spændende, og hvad der kan være vigtige egenskaber eller handlinger for de dyr, de fanger. Michael forsøger at vække børnenes følelser under aktiviteterne og knytte dem til det, de finder. Hans hensigt og håb med denne fremgangsmåde er at motivere børnenes interesse for dyrene og selv gå på opdagelse i naturen.

Børnene skal både tænke selv og tale med en ven. Der er forskellige måder at skabe refleksioner på. At skulle tænke selv over det spændende med et dyr, barnet har fanget og haft i hænderne, fremmer egne tanker, meningsdannelse og følelser omkring det, barnet har oplevet. At tale med en anden person er værdifuldt. Ved

Sammen om at opleve et træ.

Foto: Poul Hjulmann
Seidler

at høre sine egne tanker og ord udtalt, så de får mere substans og tydelighed for barnet. Samtidig sker der en fælles refleksion og en meningsudveksling for at finde frem til en fælles indsigt.

Når børnene skal undersøge og selv udføre dyrets bevægelser og vurdere, hvad der er vigtigt for dets overlevelse, er det Michaels håb at engagere børnene følelsesmæssigt og fysisk og have en bedre baggrund og motivation til at reflektere over og løse de to sidste opgaver med drama og sidde alene ved et træ.

I den sidste øvelse ved træet er det Michaels og læreren hensigt, at børnene reflekterer over, hvordan de fremmer deres samarbejde og trivsel. Det er et område, som læreren vil arbejde videre med i klassen, og som han mener, er lettere for børnene at forholde sig til, når de har oplevet sociale, fysiske og emotionelle aktiviteter sammen med naturvejlederen.

Naturvejlederens engagement som en hindring

Naturvejlederen skal støtte deltagerne i at skabe og udforme tanker, vurderinger og opfattelser, som har mening for dem, men naturvejlederen skal være meget forsigtig med at påtvinge dem sine egne vurderinger og opfattelser. En sådan "påtvingen" opfattelse hører ikke sammen med begrebet ejerskab og den styrke, der ligger i at udvikle det.

At være grundlæggende nysgerrig, at stille sig i deltagernes sko og gøre sig umage for at forstå deres behov og ønsker og derigennem udforme naturvejledningen, som dette kapitel omhandler, er ikke så ligetil.

Naturvejlederens eget brændende engagement, store viden om naturen og store ønske om, at andre skal forstå det, man selv forstår, kan være en stor udfordring og en gang imellem til hinder for at hjælpe deltagerne med at udvikle, forme og danne deres egne meninger. En naturvejleder, der f.eks. missionerer for at fremme biodiversiteten uden at tage hensyn til og være nysgerrig efter at kende deltagernes egne følelser og tanker om naturens mangfoldighed, risikerer i bedste fald at tale for døde øren og i værste fald at skabe modstand.

Det er derfor vigtigt for naturvejlederen at beherske metoder og øvelser, der letter de processer, der motiverer deltagerne til at smage på og fordøje nye indtryk og oplevelser. Deltagerne skal have mulighed for selv at "erobre" det nye stof, gøre det til deres eget og

UNGE MENNESKER/VOKSNE

Naturvejlederen Freja er på tur med en gruppe unge mennesker på 18 - 22 år.

I første del af en tretimers tur har Freja involveret de unge i forskellige aktiviteter omkring brugen af skoven og skovens planter. Hun har involveret deres sanser på flere måder og har blandt andet samlet, lugtet til og smagt på spiselige planter. Freja har også gennemført et par aktiviteter med humor, puls og bevægelse samt en opgave, hvor de unge mennesker udfordrede hinanden i nogle aktiviteter, de selv fandt på, som handlede om dyr, der lever i skoven.

I den sidste del af turen har Freja delt de unge i 4 grupper med 3 - 4 deltagere i hver. Hver gruppe har lavet et lille "kunstværk" med hver sin opgave, der lød:

→ Gruppe 1. Lav et lille kunstværk, der skal symbolisere nye vigtige indsigter, I har fået i

dag

- Gruppe 2. Lav et lille kunstværk, der skal symbolisere vigtige ting om skovens planter
- Gruppe 3. Lav et lille kunstværk, der skal symbolisere liv og død
- Gruppe 4. Lav et lille kunstværk, der skal symbolisere menneskets afhængighed af naturen

Derefter besøgte alle grupper hinanden, og de skulle gætte, hvad "kunstværket" symboliserede.

Grupperne fik nu en ny opgave, hvor de alle skulle blive enige om et nyt tema, de syntes var særlig vigtigt at fortælle de andre om og lave et nyt "kunstværk", der symboliserede dette. Derefter besøgte de igen hinanden – gættede, og hørte om temaet.

Under Frejas naturvejledning styrede hun selv den første time med oplysninger og oplevelser, hun gerne ville give deltagerne. Hun arbejdede med

aktiviteter, hvor deltagerne brugte deres sanser og kroppe på forskellige måder.

Derefter ville Freja ved hjælp af deres "kunstværker" få dem til at reflektere over forskellige temaer fra naturen. Temaerne havde hun valgt, fordi de hang sammen med de oplevelser og aktiviteter, de havde gennemført i begyndelsen. Samtidig var Freja nysgerrig efter at vide, hvad de unge selv syntes havde været vigtigst, og hvad der havde berørt dem, og hun ville gerne have, at de unge mennesker reflekterede over noget, der især havde fanget deres interesse. Derfor blev de bedt om at lave et "kunstværk" med et nyt og vigtigt tema, som de selv fandt frem til.

Det var Frejas hensigt med de forskellige aktiviteter at vække de unges interesse for naturen og få dem til at reflektere over nogle værdier, naturen kunne have.

På birkestammen har en deltager formet et lille ansigt, som er en metafor over de refleksioner, han har gjort sig om sine oplevelser i naturen.

Foto: Poul Hjulmann Seidler

derigennem forme og anerkende nye meningsfyldt sammenhæng med betydning for dem selv. Der er ikke nogen fiks og færdig metode til dette, men det er vigtigt, at naturvejlederen arbejder med sin egen nysgerrighed og tager udgangspunkt i den interesse og de erfaringer, deltagerne selv er i besiddelse af, samt at have tålmodighed til de forskellige behov, indsigter og interesser, deltagerne har.

Mere billedligt kan vi tale om at naturvejlederne skal gå over broen og møde deltagerne på deres forudsætninger viden og behov. På vejen over broen skal han for en stund glemme sine egne ideer og holdninger og åbne op for en grundlæggende nysgerrighed for at se og forstå deltagerne.

At lytte og forstå

De to eksempler i boksene BØRN og UNGE/VOKSNE viste forskellige metoder, som Freja og Michael brugte til at lytte til og forstå det, der skete hos og imellem deltagerne. Udover at koncentrere sig om

sin egen naturvejledning og de processer, der baner vej for refleksion, styrede Freja og Michael en del af deres opmærksomhed og koncentration over på deltagerne for at lytte til og forstå, hvad der var vigtigt for dem. Samtidig ville de lade deltagernes ønsker og behov påvirke deres roller og de måder, de involverede deltagerne på.

At gøre dette forudsætter et vist overskud hos naturvejlederen. Det indebærer at slippe kontrollen, at være villig til at afvige fra den struktur og plan der er forberedt og åbne op for at deltagerne selv får indflydelse, på dele af det der sker under turen med naturvejlederen.

Det er ikke et område der er let at håndtere, men gennem en bevidst opmærksomhed og træning kan det lykkes naturvejlederen at facilitere processer, der fremmer værdifulde refleksioner hos deltagerne, som understøtter en ny betydning, erkendelser og måske værdier og holdninger hos dem.

LÆS MERE

Allan, J. F., McKenna, J., Hind, K. (2012) *Brain resilience: Shedding light into the black box of adventure processes*. Australian Journal of Outdoor Education, 16 (1).

Ejbye-Ernst, N. og P. H. Seidler (2016) *Udeskolevejleder – eksterne formidlere i skolen*. Københavns Universitet – Skovskolen https://skovskolen.ku.dk/dokumenter/udeskolevejleder_2016_web.pdf_kopi/

Greenaway, Roger (2017) *How movement can help thinking and learning*, <http://reviewing.co.uk/articles/how-movement-can-help-thinking-and-learning.htm>

Ludwig, Thorsten, (2015) *The interpretive guide – sharing heritage with people*, Bildungswerk interpretation, Werleshausen (http://www.interpret-europe.net/fileadmin/Documents/projects/HeriQ/the_interpretive_guide_2015_en.pdf)

Sandberg, E. (2014) *Besökarnas tankar – meningsskapande i naturum förstått genom tanke-*

listning Centrum för naturvåglledning, Rapporter institutionen för stad och land 3/2014 https://www.slu.se/globalassets/ew/org/centrb/cnv/publikationer/besokarnas_tankar_2014.pdf

Thiel, P. L. (2015) *Dialog för landskap – en handledning*. 2015 Centrum för naturvåglledning; <https://www.slu.se/centrumbildningar-och-projekt/centrum-for-naturvagledning/publikationer/handledning-och-stod/dialog-for-landskapet/>

MINE NATURVEJLEDERROLLER

JOHNNY SKJOLDBORG KROG

Som naturvejleder har jeg altid tænkt, at forskellige målgrupper på forskellige steder på forskellige årstider kræver, at man varierer og tilpasser sin rolle. I nogle situationer kan det være passende at holde foredrag, i andre at være igangsætter, og i andre igen at spille rollespil, fortælle historier, være observerende osv. Det gælder i naturen med direkte kommunikation. Der er jo også situationer, hvor vi skal kommunikere indirekte skriftligt, via billeder og i andre medier som radio og tv. Mine overvejelser tager dog udgangspunkt i den direkte kommunikation. Det er den rolle, hvor jeg anser, at naturvejlederen virkelig har sin styrke.

Noget af det vigtigste i min naturvejledning har været at udnytte det uformelle læringsrum med uformelle metoder. Jeg har altid bestræbt mig på at afvige fra min egen oplevelse af en grundskole med gamle, hvide, firkantede klasseværelser. Jeg kan huske et ke-

deligt klasseværelse med en strøm af ord, hvor gardinet var trukket for langt ned for de fleste klassekammerater inklusive mig selv. En rigtig god formidler kan måske fylde et kedeligt rum og vække modtagerne. En sådan lærer havde jeg gudskelov også. Men en kedelig foredragsholder i et inspirerende uderum har efter min mening tabt slaget. Jeg valgte at kaste mig ud i rejser i uderummet med Robin Hood, Emil fra Lønneberg eller Lieberkind, ud i det grønne, mens ordstrømmen flød brusende fra det talende vandfald i baggrunden.

For mig har den gode historie ofte været det bærende i den naturvejledning, jeg har planlagt til mine målgrupper. En gang imellem har historierne "ligget i baglommen" og er blevet taget frem, når der har været behov for dem. Men den bedste virkning har jeg fået med historier, hvor jeg som naturvejleder er trådt til side og en anden fiktiv rolle er trådt ind i stedet for. Her kommer et par eksempler, hvor målgruppen har været børn i de yngste klasser.

En klassisk tur for os naturvejledere er en vandhulstur om foråret. Typisk foregår den ved, at man starter med en introduktion til vandhullet og formaninger om at vise omsorg for hinanden og naturen. Formålet med instruktionen er, at der ikke mistes øjne undervejs, at passe på at smådyrene i vandhullet ikke bliver trådt under fode, eller vegetationen på bredden ikke bliver for slidt. Risikoen er der, når 20 hold af børn, skal udforske den nye verden. På et tidspunkt så jeg mig selv som en militær befalingsmand, der ved eksercits formandede eleverne om at passe på dyrene for min skyld. Sammen med en kollega satte jeg mig ned (ved vandhullet), og vi forfattede en historie om "det lille grimme dyr". Det er en historie, der ud fra guldsmedens livscyklus beskriver den verden, eleverne skal til at udforske. Vi gik på kompromis med det naturlige, og gav guldsmeden tanker og sprog. Det vi oplevede var, at vi fik eleverne til selv at tage stilling til livet under vandoverfladen, og de valgte selv at have omsorg for de små dyr og deres levested.

Et andet populært tema er natur og naturfænomener, i en kontekst hvor myterne lever. Historierne om elverpiger, bjergfolket, åmanden, slattenpatter og lygtemændene kan fortælles så ingen glemmer dem. Men hvorfor ikke lade en bjergmand fortælle historien? Udfordret af en lærer på en folkeskole hvor jeg var ansat, klædte jeg mig ud som en trolde, og overraskede 25 elever i naturen nær

Hvorfor ikke lade
trolden selv fortælle
historien?
Foto: Thomas Vitting

skolen. Trolden fortalte om larmende kirkeklokker, om hvordan han kastede med kampesten mod kirken og ramte, så stenene nu ligger ved kirkemuren. Om piger der blev bjergtaget, om drenge der blev ellevilde og om mennesker der gik tabt til åmanden. Historierne og trolden blev ikke glemt. Eleverne går stadig og undrer sig over, hvem trolden i virkeligheden var og om historierne passer, eller om de måske i virkeligheden er fantasi, sat i gang fordi nogen har set noget i naturen, som de ikke kunne forklare hvad var.

Her er et par eksempler på noget som virkede, og som krævede nogen tid at leve. Jeg oplever, at tilhørerne lever sig ind i historierne og skaber huske knager, som gør at budskaberne holder. Til gengæld for energi- og tidsforbruget, er koncepterne prøvet af adskillige gange efterfølgende og altså genbrugt.

Dette betyder ikke at jeg kun fortæller historier og klæder mig ud. Jeg formidler også ved blot at formidle og dele min begejstring for naturen og det der er i naturen. Det mest centrale for en god formidler er stadig, at man brænder for det man vil formidle og at man har en ubetinget indlevelse hos sin målgruppe. Det faglige niveau skal selvfølgelig være på plads i forhold til den målgruppe man formidler til.

Engagementet hos den der formidler, er det altafgørende for den succes man tilstræber og så modet til at kaste sig ud i noget, som kun måske virker.

Når man nu som naturvejleder er overbevist om at metode og rum er en gave for læring, får man også lyst til at dele dette med andre. Sådan kan man udbrede praksis til lærere, kolleger og pædagoger. Jeg har ikke kunnet lade være med til at reflektere, over det vi gør med de besøgende voksne pædagoger og lærere.

Ethvert besøg på Naturskolen, naturcentret, landbruget eller uderummet er blevet evalueret sammen med de voksne. Hvad var godt, og hvad kunne vi gøre bedre? Ikke nødvendigvis formelt, men mere som en uformel refleksion. Det gør, at enhver formidlingssituation er blevet et kursus for mig og de andre voksne.

Og metoderne til de mindste klasser, der er beskrevet her, er blevet prøvet flere gange på voksne grupper. Prøv at forestille jer politikerne i en kommune muge ud i en stald, mens en gammel bonde, alias naturvejlederen, hundser med dem. Det er faktisk sket...

VAND SOM FÆLLES RESSOURCE

LIVE SOLBRÆKKEN DANIELSEN

I mit lokalsamfund Ås er der næsten intet rindende vand. Det meste ligger i rør. Stigende nedbørsmængder gør, at bygden skal finde en bedre løsning til vandet, der en gang imellem flyder over. Personligt vil jeg gerne se mere vand i min by. Men hvordan kan jeg organisere en vandvandring, der skaber forundring og giver bevidsthed uden at starte ophedede diskussioner, der skaber fastlåste situationer?

I 2016 blev et treårigt projekt, Waterwalk, påbegyndt i Californien, som inspirerede mig til at arrangere en vandvandring i mit lokalsamfund. Hovedparten af Los Angeles' vandforsyning stammer fra Owens Valley. Oaserne i den ørkenprægede dal er nu tørre. Den tidligere flod gik igennem indianernes territorium og påvirkede deres traditionelle brug af området. Det var tankevækkende, hvordan vandvandringen var organiseret. Alle aktuelle aktører var inviteret til at gå dele af strækningen, hvor vandledningen ligger i dag. Hensigten med vandringen er ikke at komme frem til en beslutning om, hvordan vandet skal forvaltes. Hensigten er at samle politikere, det oprindelige folk, vandforvaltere i Los Angeles, jordejere og andre interesserede, så de kan fortælle om deres behov for og forhold til vandet under vandringen. Fokus er på vand som ressource uden at tage stilling til, hvad der er god, og hvad der er dårlig anvendelse.

Skabe bevidsthed frem for "rigtigt og forkert"

Jeg oplever ofte, at det i beslutningsprocesserne handler mere om at vinde en diskussion end at få alle værdier på bordet og træffe beslutning om, hvad der er bedst for alle. Med vandvandingen ville jeg bidrage til at gøre deltagerne mere bevidste om, hvad vand betyder for dem, og sprede faktuel viden og formidle historier og oplevelser, der betyder noget for den enkelte. Denne fremgangsmåde er de første skridt mod en beslutningsmodel baseret på konsensus. Den mest fredelige beslutningsmodel, jeg kender, og som jeg tror, vi kan lære meget af i vores moderne samfund. Konsensus er i dag et vigtigt princip i The Great Law of Peace, som blev etableret for 400 år siden mellem fem store indianerstammer i Nordamerika og som fortsat praktiseres der.

En vandvandring kan gøre mennesker opmærksomme på værdien af det vand, de har i deres nærområde. Aurlandsdalen i Norge.
Foto: Lars Petter Ytterstad

Begynd i det små

Jeg begyndte med at spørge en ven, der arbejder i kommunen, om, hvad hun mente om projektet, og så kom der gang i hjulene. Det viste sig, at der i kommunen fandtes en plan for overflodsvand, der var aktuell. Eftersom det var første gang, jeg organiserede sådan en vandring, ville jeg ikke gøre den for omfattende. Vi var en lille gruppe på 7 personer, som repræsenterede nye tilflyttere og indbyggere, der har boet der i generationer (jordejere med landbrugsjord), en vandrådsgiver og miljøkonsulent i kommunen, Miljøpartiet De Grønne og Norsk institutt for skog og landskap. Vi gik fra den ene af bækkens kilder i retning mod centrum. Jeg understregede, at vandvandringen havde til formål at lære vandet i Ås bedre at kende, og hvad vand betyder for os, der var med.

Taknemmelighedspædagogik

Jeg begyndte vandringen med at invitere deltagerne til at nævne noget, de var taknemmelige for ved vand. At dele taknemmelighed for et fælles tema kan bidrage til at skabe fællesskab og begrænse konflikter. Det var et taktisk valg for at undgå, at vandringen skulle blive en diskussion om, hvad man burde gøre eller ikke gøre med vandet. Til sidst blev alle deltagerne bedt om at dele, hvad de drømmer om for vandet i Ås i fremtiden uden at starte en diskussion. At fortælle om dine drømme bidrager til at blive bevidst om sine værdier, bidrager til kreative løsninger og er starten på et engagement. Jeg inkluderede mig selv som deltager og svarede på samme måde på alle spørgsmål for at vise, at alles stemmer har samme værdi, uanset om man er leder eller deltager. Bæredygtig udvikling i et samfund skal baseres på interesse hos dem, der bor der. En sådan vandvandring bidrager til at bane vej for ønsker og give befolkningen ejerskab i udviklingen. Der var en meget positiv energi i gruppen, selvom der til sidst også fremkom ønsker, der var i modstrid med hinanden. En af deltagerne fortalte med grådkvalt stemme om sin far, der led af Alzheimers. Hun var ked af, at hun ikke havde været interesseret i hans viden om lokalsamfundet, inden hans hukommelse svigtede. Min rolle var som planlægger, facilitator og deltager i vandringen, ikke som fagperson.

BIOBLITZ – AT ENGAGERE DELTAGERE I INVENTERING

MARIANNE GRAVERSEN

Mange, der har været på tur med en naturvejleder, kan genkende en situation, hvor naturvejlederen går forrest i gruppen og levende/højrøstet fortæller "Se sommerfuglen der – det er en admiral... Den flytter sig fra Sydeuropa til Danmark hvert år for at få unger, som så drager sydpå om efteråret," eller: "Køerne i dette område hjælper med deres græsning til at holde træopvækst nede, så blandt andre markfirbenet kan finde sandede og solbeskinnede steder, hvor den kan lægge æg," eller: "Se! En musvåge..."

Hvis man virkelig skal i dybden med forståelse af biodiversitets/mangfoldighedsbegrebet, skal publikum selv aktiveres. Formidling af biodiversitet kan vendes på hovedet, hvis man bruger Bioblitz som udgangspunkt for sin formidling – ved en Bioblitz er det publikum selv, der skal finde arterne, der skal være opmærksomme, og de skal lede efter de ikke så synlige arter.

Bioblitz er – kort fortalt – en artsjagt i et afgrænset område og indenfor et afgrænset tidsrum. Begrebet stammer fra USA, hvor

En bioblitz er en intensiv jagt på arter i et begrænset område i et begrænset tidsrum.

Foto: Naturhistorisk Museum Danmark

Bioblitz har været anvendt til at lave artsundersøgelser i nationalparker, ofte ledet af et universitet eller naturhistorisk museum, hvor frivillige og studerende hjælper forskerne med at finde så mange arter som muligt indenfor en bestemt tidsramme – ofte 24 timer.

Formidlingsstyrken ligger i, at en art kun tæller/registreres første gang den findes, så der skal hele tiden findes nye arter. Det skærper deltageres appetit på at finde noget nyt. Det skulle gerne give deltagerne en fornemmelse for de mange forskellige arter, der kan findes selv inden for afgrænsede områder. Hvis Bioblitzten målrettes grupper f.eks. skoleklasser, kan man nogle gange introducere et konkurrenceelement; hvilken klasse kan finde og identificere flest arter. Jeg har selv med fordel brugt nogle billige gummistemples fra Tiger-butikken med biller – hver gang en deltager kommer tilbage med en ny art, vinder de retten til at få stemplet deres hånd – det er overraskende, så motiverende et simpelt stempel kan være.

Men det kræver også, at antallet af formidlere er afpasset efter antallet af deltagere, der kan ellers hurtigt opstå udfordringer i artsbestemmelsen. Her kan man med stor fordel aktivere frivillige kræfter i sit nærområde – det kan være fuglekikkere, lokale botanikere eller svampefolk. Det giver grupperne en ny mulighed for at komme i kontakt med potentielle nye medlemmer, og samtidig får naturvejlederne mulighed for at knytte foreningerne tættere til sig, og foreningerne imellem får mulighed for at mødes som eksperter inden for deres særlige viden og interesse.

Udfordringen ved Bioblitzten ligger i registreringen af arterne, hvordan får publikum indsigt i, hvad andre har fundet, og hvad er den samlede score? Det kan gøres på mange forskellige måder, elektronisk eller manuelt. Min erfaring fra mere end 15 Bioblitzter er, at simple A2 eller A3 ark med håndskrevne lister er langt det mest effektive til at vise hvor mange arter, man er kommet op på. Efter arrangementet er man dog ofte nødt til at gennemføre en fintælling for at sortere dobbeltregistreringer og oplagte fejlregistreringer fra.

Deltagerne kan få brug for hjælp til at artsbestemme de dyr og planter de finder.

Foto: Naturhistorisk Museum Danmark

Jeg bruger selv nogle fortrykte lister med forskellige relevante ordner/grupper f.eks. pattedyr, fugle, botanik, svampe, insekter, edderkopper mm. Det gør det relativt let for publikum at skrive en art på og kan samtidig minde om, at der findes mange forskellige grupper, som man kan finde arter inden for – at man ikke kun behøver at fokusere på dyr, men også kan finde planter eller svampe. Og inspirerer folk til at gå på jagt efter de arter, der ikke er særligt godt repræsenteret.

Hvis man har eksperter nok og dermed kan sikre, at artsbestemmelsen er korrekt, kan data tastes direkte ind i artsdatabaser (de forskellige nordiske lande har forskellige muligheder), og herfra vil data kunne indgå direkte i forskning eller bruges i arealbeskyttelsesarbejde ved kommunerne.

Ligesom formidlingen af arterne igennem dagen er vigtig, er det endelige resultat også vigtigt. Publikum vil gerne vide, om der er fundet 54 eller 290 arter også for sammenlignelighedens skyld, hvis man gentager arrangementet igennem flere år.

Når fokus, i en Bioblitz, er så meget på arterne, er det vigtigt stadig at have nogle gode formidlere til stede, så de fantastiske fortællinger stadig kan blive formidlet og til at igangsætte publikum, som måske kan være lidt generte ved at komme i gang, gribe en ketcher eller en lup og finde en ny svamp.

For at gennemføre en Bioblitz kræver det nogle meget forskellige kompetencer, hvor den vigtigste – efter min mening – er troen på sig selv og sit eget artskendskab, eller at man har nogle gode folk som kan støtte med artskendskab. Hvis man, som formidler, beslutter sig for at prøve Bioblitz konceptet, kan man med fordel tage udgangspunkt i egne ressourcer. Hvis man selv er en habil botaniker, mykolog eller ornitolog er det oplagt at lave en Bioblitz, som er begrænset indenfor det element – jeg har selv lavet en botanikblitz på bare to timer – det er nogenlunde, hvad en skoleklasse i mellemtrinnet kan klare at koncentrere sig om. Derudover kræver en Bioblitz naturligvis en vis portion logistisk sans, især til at få frivillige/eksperter, opslagsværker, fangstredskaber, udstyr, deltagere og stedet til at gå op i en højere enhed. Og sidst men ikke mindst skal man som formidler acceptere en del kaos, Bioblitz har det med at "få deres eget liv" hvor der sker uventede opdagelser som får folk til at flokkes.

Én af de helt store forhindringer, som vi har oplevet i forbindelse med at afholde Bioblitzer – er netop navnet, næsten alle de naturvejledere, der har afholdt Bioblitz i Danmark, har oplevet markant dårligere publikumstilslutning til Bioblitz end til vores øvrige arrangementer. Det kan skyldes, at det er svært at beskrive, hvad en Bioblitz er, uden at gøre folk usikre på, hvad der skal ske og gøre dem trygge nok til at ville komme uden frygt for at stå i en situation, hvor de kommer til at skulle bestemme en art eller vide noget.

Det kan derfor være en fordel at indtænke Bioblitzten som en del af et større naturarrangement/naturfestival, dette kan løse op for publikums tilbageholdenhed, fordi man på stedet kan bede om deres hjælp til lige at rende ud på den eng, gå ned til den å eller hen til den skovkant og finde nogle blomster – helst nogle små, som ingen andre har fundet før.

Link til dansk side med flere erfaringer og materiale om bioblitz www.bioblitz.dk

Et Bioblitz-arrangement kan lede til nær kontakt med naturen.

Foto: Bo Tonnesen

DE 5 STORA – NATURVEJLEDNING OM FØLSOMME EMNER

LINDA THELIN

Rovdyrscenteret De 5 Stora er et videntcenter og et mødested med fokus på de store rovdyr. Behovet for den naturvejledning, som Rovdyrscenteret giver, ser vi i form af, at rovdyrenes genetablering i Sverige har skabt konflikter. Debatten om rovdyr er polariseret og desværre ofte baseret på fejlagtige oplysninger. Diskussionen forværres yderligere af, at rovdyrene synes at være blevet et symbol på forholdet mellem det styrende og det styrede, mellem land og by – og endda et symbol på etisk stillingtagen til menneskets ret til at kontrollere andre arter.

Rovdyrscenterets mål er at sprede faktabaseret og alsidig information om rovdyr og at give indblik i, hvordan forskellige interessegrupper påvirkes af rovdyrenes tilstedeværelse. Forøget viden om rovdyr og bedre forståelse for hinandens forskellige virkeligheder fører forhåbentlig til en mere konstruktiv dialog, der kan bidrage til færre konflikter og øge forudsætninger for, at Sverige skal kunne huse rovdyr i fremtiden.

Eftersom Rovdyrscenteret bestræber sig på at give et så alsidigt billede som muligt af spørgsmålet om rovdyr til så mange mennesker som muligt, skal vi formidle et bredt informationsindhold og

gøre det via forskellige fora med forskellige metoder. Indholdsmæssigt kommunikerer vi information om arternes biologi og historie, om forvaltningens rammer og opbygning, samt om hvordan rovdyrene påvirker os mennesker og andre arter i deres omgivelser. Som kommunikationsværktøj anvender Rovdyrscenteret to websteder (et til børn og et til voksne), en udstilling, rovdyrsskole, forelæsninger, seminarer, kurser og dialogmøder. Vi deltager også i messer og fremstiller tryksager.

Uanset hvilket forum eller hvilken metode vi bruger til vores naturvejledning, er det meget vigtigt for os hurtigt at fange modtagerens opmærksomhed på kompleksiteten i spørgsmålet om rovdyrene. I udstillingen og på webstederne forsøger vi at gøre dette med en tydelig visuel struktur, hvor forskellige aspekter er præsenteret, f.eks. "rovdyr og tamdyr", "rovdyr og turisme" og "rovdyrsforvaltning".

Af samme årsag er udstillingen rigt illustreret med billeder og montage, og den besøgende får mulighed for at opleve rovdyrene på egen hånd, blandt andet med pelse, lyd, film og forskellige interaktive stationer. De besøgende kan også se de store rovdyr levende i den dyrepark, som besøgscentret deler anlæg med. For yderligere at stimulere til eftertanke har vi mennesket med som det femte store rovdyr i vores koncept. Vi oplever stor effekt ved at beskrive vores egen art og vores påvirkning af miljøet parallelt med informationerne om de firbenede rovdyr.

I det personlige møde bliver naturvejledningen mere nuanceret og vores roller som naturvejledere varierer. Hvis vi møder en person, der ikke har nogen udtalt mening om rovdyr, men som har mange spørgsmål, bliver vores roller som naturvejledere mere regulær formidling af fakta. Det betyder, at personen derefter kan danne sin egen mening i spørgsmålet om rovdyr. Hvis vi i stedet møder en person, der er tydeligt positiv eller negativ over for rovdyr, så lytter vi og får en dialog i gang med udgangspunkt i det, personen fortæller. Hvis vi under samtalen mærker, at personen tilsyneladende er gået glip af en del af det, vi anser for at være relevant information, fylder vi på for at give et bredere grundlag at danne mening på. Vi påtager os altså forskellige roller ud fra den givne situation, og vi bliver ofte en kanal for andre menneskers og interesseorganisationernes meninger og erfaringer. I de tilfælde, hvor vi har flere personer med

Det første, du møder i vores udstilling, er en mannequin klædt som en ældre dame i vintertøj med en tekst, der siger "Homo sapiens - Hun i vinterdragt".

Foto: Linda Thelin

forskellige synspunkter samlet, bliver vores rolle at fungere som den, der faciliterer mødet og hjælper med dialogen.

Naturvejledning kan være mange forskellige ting, men for os handler det om en kombination af spredning af fakta og at fungere som mødested, hvor alle synspunkter kan høres, og hvor der skal være plads til refleksion. Hvis man bestræber sig på at være sådan et mødested, hvor konstruktive dialoger om følsomme emner skal kunne opstå, tror vi, det er nødvendigt, at alle føler sig velkomne. For at det skal lykkes, må man nødvendigvis blive opfattet som en neutral og troværdig formidler af fakta og tydeliggøre, at man respekterer forskellige synspunkter. Det kræver til gengæld, at man som naturvejleder skal være forberedt inden for emnet samt have god kontakt til interesseorganisationer, forskere og myndigheder. Rovdyrscenterets store og etablerede netværk ser vi som helt afgørende for troværdigheden i vores virksomhed.

INDRE OG YDRE RUM I NATURVEJLEDNINGEN

TINE NORD RAAHAUGE

Noget, jeg i de senere år har interesseret mig meget for i mit arbejde som naturvejleder, er at skabe de rette rammer for fortællingen – et rum til den gode historie. Det gælder både den fortælling, jeg bygger op omkring mig selv i en vejledersituation, og den overordnede om vores naturskole, hvor hver naturvejleder arbejder på sin egen måde inden for givne rammer. Men jeg er specielt interesseret i den fortælling om naturen, som jeg skaber sammen med deltagere under et arrangement.

For hvad er det der gør at vi kan gå fra at være almindeligt nysgerrige på naturen, til at blive fuldstændigt opslugt af mødet med en død spidsmus på skovstien?

Hvad er der i spil når grænserne bliver rykket, og vi pakker vores gennemsnitlige 'normaldanske-araknofobi' væk, og lader os begejstre af det fascinerende syn af en korsedderkop?

At jeg er naturvejleder, skyldes mig egen glæde og nydelse over at være ude i naturen.

Foto: Tine Nord Raahauge

Og hvad er den bagvedliggende kraft der gør at vi pludselig befinder os i denne tilstand af forbundenhed med nuet, edderkoppen og den døde spidsmus?

Jeg har ikke et endegyldigt svar, men jeg vil vove den påstand at fortællingen, samt det rum og de rammer der skaber fortællingen, er en vigtig brik. Dels den konkrete faktabaserede fortælling - formidlingen - der får os til nysgerrigt at nærstudere korsedderkoppens spind. Men i høj grad også selv-fortællingen om 'mig, som er én der fascineres af edderkopper', der langsomt kan tage form i baghovedet.

Hvordan skal 'rummet' og 'den gode fortælling' forstås?

Mit fundament som naturvejleder er min egen intuitive glæde og nydelse ved at være ude i naturen. Denne personlige oplevelse tager jeg med mig som en vigtig del af min naturformidling – og som en del af min fortælling om mig og naturen. Samtidig har jeg i de seneste knap tre år arbejdet meget med det narrative perspektiv. En af de grundlæggende elementer i det narrative arbejde, er netop fortællingen, og det har fået mig til at se en sammenhæng mellem min naturglæde og mit natursyn, og så min evne til at skabe et rum for en fortælling, der afspejler dette.

Begrebet rum skal i denne sammenhæng forstås på to måder. Dels som det rigtige fysiske sted at placere sig, i forhold til dét der skal formidles. For det giver en meget bedre forståelsesmæssig og sanselig oplevelse af skorpionstægens liv, hvis vi står derude med gummistøvlerne på og har fingrene i vandkanten! Men rummet skal også forstås som det mentale rum, som kan skabes i en formidlingssituation, hvor naturformidleren forstår at gribe – eller skabe! – det øjeblik, hvor deltagerne er klar til at modtage formidlingen og naturen. For eksempel i det øjeblik hvor en ufokuseret knægt i 3. klasse stopper op og undrer sig over det tomme krabbeskjold som ligger i sandet for fødderne af ham. Her gælder det om at gribe momentum og glemme alt om hvad jeg oprindeligt havde planlagt at vi skulle lave. Og i stedet skabe et nyt rum i en stund der er præcis så lang, som det tager for krabbeskjolds-finderen at få stillet sin nysgerrighed.

Det mentale rum kan have en ganske kort varighed. Men det kan også eksemplificere sig som en tilstand af flow, der varer hele formidlingsturen igennem. I det tilfælde er man, som naturvejleder, i himlen.

Med rummet på plads, så vender vi os mod den gode fortælling. For hvor rummet nok er en forudsætning for at kunne skabe den gode fortælling, så er det ikke nok at tage eleverne eller børnehaven med ud til søen, og forvente at magien opstår. Der ligger uden tvivl meget forundring og nysgerrighed gemt i at opdage på egen hånd. Men jeg oplever den store tilfredsstillelse som naturvejleder,

når selv-fortælling og formidling går op i en højere enhed, og jeg er lykkedes med at fange ikke blot dem der har interessen med hjemmefra, men også dem, der ikke troede at strandkrabber eller edderkopper var noget for dem.

Når vi er derude

Når vi står ude i skoven, så er det vigtigt for mig at deltagerne oplever at de er en del af den fortælling som vi sammen opbygger på en tur. At vi er i et fællesskab, hvor vi oplever en sammenhæng og en synergi med den natur som vi bevæger os rundt i, og hvor de naturaktiviteter som jeg præsenterer undervejs, taler ind i denne oplevelse.

Her kan man argumentere for at mit natursyn og min personlige naturoplevelse kan være anderledes end deltagerne – og at deres tilsvarende kan være indbyrdes forskellige – og det er rigtigt. Vi er forskellige som mennesker – med forskellige baggrunde og med forskellige forudsætninger for at gå ind i en naturoplevelse. Men så meget desto mere vigtigt oplever jeg at det er at fokusere på hvad der skaber den gode fortælling – både for den enkelte deltager og for gruppen, som helhed.

Min rolle som facilitator er ikke statisk, den bevæger sig i mødet med deltagerne. Den udspringer fra det sted hvor jeg personligt føler at naturen taler til mig, ved at give mig den gode oplevelse af forundring, læring, nysgerrighed eller fx samhørighed, og hen imod det sted hvor jeg oplever at de samme følelser opstår i deltagerne.

Og rummet behøver ikke at være det samme. Man kan stille spørgsmålet om hvorfor det er vigtigt at jeg har fokus på min egen gode naturoplevelse, når det handler om at give den videre til andre? Men for mig er det indlysende, for jeg mener ikke at jeg vil være i stand til at formidle på en ordentlig måde, hvis jeg kun skal have fokus på hvor deltagerne er. Det ville skabe en amputeret naturoplevelse, med en tilfældig naturvejleder – i dette tilfælde mig - der fortæller på en måde, som ikke kan blive andet end uengageret og automatisk, i modsætning til den situation, hvor en naturvejleder skaber et personligt fortællerum, som drager de fleste til sig – i høj grad på grund af sin entusiasme og sit personlige engagement.

Refleksion over egen praksis

Jeg forsøger at reflektere over min rolle som naturformidler, både undervejs på en tur og efterfølgende når jeg kommer hjem. Derude benytter jeg mig ofte af reviewing-metoder, som kan give et hurtigt overblik over deltagernes erfaringer og interesser. Hvor erfarne er deltagerne fx? Og hvilken motivation og interesse har de for at deltage?

Reviewing-metoderne er gode redskaber i forhold til at bygge fundamentet for en fortælling op. De giver mig en idé om hvilke mennesker jeg er sammen med, og ofte også om hvordan jeg med fordel kan skabe en fortælling og en formidling.

Når vi er ude i skoven er det vigtigt for mig at deltagerne oplever, at de er en del af den fortælling vi sammen skaber på en tur.

Foto: Susanne Borg

Når turen eller arrangementer er ved at være ovre, så kan jeg finde på at afslutte med en reviewing-metode, som kan give mig feedback på dagens tur. Blandt mine foretrukne valg er 'Tovet' hvor et tov lægges i en brudt cirkel på græsset. Den ene ende udtrykker en negativ holdning og den anden ende en positiv holdning til det spørgsmål som jeg stiller. Deltagerne placerer sig langs tovet som det passer med deres evaluering, og de uddyber i plenum hvilke tanker de gør sig. På denne måde er evalueringen inkluderende, og jeg får en god mulighed for at spørge ind til det, som jeg hører.

Deltagernes evaluering indgår derefter i min egen evaluering af min praksis. Hvad hæftede deltagerne sig fx ved, og var det i overensstemmelse med det som jeg havde fokus på?

I den udstrækning at tiden og mulighederne tillader det, så tager jeg elementer af min praksis op i en narrativ studiegruppe, som jeg deltager i. Her interviewer vi løbende hinanden ud fra forskellige teknikker, som jeg oplever kommer godt rundt om en problemstilling. Og den narrative interviewform, kombineret med at de andre deltagere i studiegruppen ikke har en naturvejlederbaggrund, giver mig en frisk vinkel på min evaluering i forhold til de tanker som jeg løbende gør mig omkring min praksis som naturvejleder.

DEN STRATEGISKE NATURVEJLEDER

EVA SANDBERG
OG METTE AASKOV
KNUDSEN

I dette kapitel ræsonnerer vi over, hvad det indebærer at arbejde strategisk som naturvejleder – hvordan naturvejledning planlægges for at nå sit mål. I forrige kapitel blev der lagt vægt på naturvejlederens personlige kompetencer med hensyn til at planlægge og gennemføre naturvejledning i forskellige roller. Nu går vi videre – og diskuterer, hvorfor planlægning med opfølgning og vurdering er så vigtig, samt betydningen af at være relevant for de involverede deltagere og deres perspektiv i planlægning og gennemførelse. Vi kigger også på, hvordan naturvejledere kan samarbejde med kolleger og med andre professioner i samfundet for at opnå så meget som mulig nytte for samfundet, oplevelser og læring med de aktiviteter, vi som naturvejledere bidrager med.

Naturvejledning kan bidrage til større viden om natur, til positive oplevelser og til at vække engagement ved at påvirke holdninger og adfærd. Den direkte kontakt med naturen og de andre deltagere, som vi skriver om i kapitel 2, er også værdifuld på mange måder – både for individet og samfundet. Det gælder ikke mindst, når det drejer sig om at styrke demokratiet, tilbyde alternative veje for læringen i skolen, for eksempel til børn og unge med psykiske diagnoser, eller til alle, der ganske enkelt lærer mere og anderledes i kontakt med naturen og kulturarven, der findes i landskabet. Naturvejledning kan også tilbyde mødesteder mellem kulturer og forskellige syn på naturen og skabe plads til integration, bidrage til at komme til kræfter efter stress og traumer eller til, at vi holder os raske. Naturvejledning kan skabe arbejdspladser, for eksempel med udvikling af turisme, ved at tilbyde oplevelser i naturen til turister, der kan betale for deres oplevelser. Den strategiske naturvejleder har ikke kun viden om denne mangfoldighed af muligheder, og hvordan de kan udnyttes, men også om, hvordan han eller hun kan samarbejde med andre, for at så mange som muligt kan deltage i naturvejledningen.

Planlægning af naturvejledning

Det er slet ikke usædvanligt, at naturvejlederens hverdag og virksomhedens forhold præges af en udfordrende kombination af store ambitioner og sparsomme budgetter. Der er en risiko for, at den tid og de ressourcer, der er til rådighed, drejer sig om at "gennemføre" så megen naturvejledning som muligt med det store engagement, der ofte er naturvejlederens drivkraft. Det bliver trods ressource-manglen ofte godt, og både naturvejlederen og de besøgende bliver tilfredse. Ægte engagement og interesse har det med at smitte!

At tage sig tid til at planlægge og vurdere det, man gør (og ikke arbejde alt for hårdt med kun engagement som ressource) er centralt for alle, som vil udnytte potentialet i mødet med deltagerne fuldt ud, som vil gøre en forskel med naturvejledning, og som vil udvikles i udøvelsen af deres arbejde. Det er helt nødvendigt for den, der virkelig er interesseret i at forstå, hvad der egentlig sker, når deltagerne kommer i kontakt med naturvejledningen. En strategisk

Klassiske spørgsmål i al planlægning: hvorfor, hvad, hvor, hvornår, for hvem og hvordan.

naturvejleder planlægger, vurderer, reflekterer, lærer og planlægger igen.

I Danmark bruges en kollegial planlægningsmetode, "den rejsende konsulentgruppe", hvor en gruppe naturvejledere fra forskellige virksomheder mødes i nogle dage og hjælpes ad med planlægning af ny naturvejledning et sted (side 227).

Klassiske spørgsmål i al planlægning, hvorfor, hvad, hvor, hvornår, for hvem og hvordan. Samtlige spørgsmål kræver gennemtænkte svar og modeller, der hjælper med at håndtere og bruge svarene. Du skal først og fremmest have en klar idé om, hvad det er, du vil opnå med den naturvejledning, du planlægger. Vil du have, at deltagerne skal kunne navngive et vist antal plantearter, vil du vække forundring og fascination, vil du forandre en særlig adfærd lokalt (forurening), eller vil du skabe debat og engagement for naturbeskyttelse? Spørgsmål med svar på samme "hvorfor", der svæver over tidsakslen i modellen side 145.

At planlægge med interpretation

I kapitel 2 skrev vi om interpretation som holdning til naturvejlederens kommunikation. Interpretation tilbyder flere strukturerede planlægningsmodeller. Sam Hams TORE-model (Ham 2013, oversat til svensk 2018), er et godt grundlag for at forstå tematisk naturvejledning: En strategisk holdning til kommunikation, der har til hensigt at besøgende skaber personlige relationer til de objekter (steder, arter, fænomener eller idéer), som behandles. Nødvendige kvaliteter, der beskrives side 208, er organisering (O), der gør det nemt at følge med, relevans (R) og betydning for de besøgende personligt, og at vejledningens opfattes som engagerende (E) at tage med sig. For at stimulere de besøgendes egne refleksioner og tanker opbygges vejledningen omkring et tema. Temaet (eller somme tider flere temaer) svarer på påstanden:

Jeg synes, det er meget vigtigt, at de besøgende, jeg møder, forstår at_____

Et tema er altså ikke det samme som det emne, der tages op, men er den bærende ide, som naturvejlederen vil fremhæve, og som er nært knyttet til formålet med, at naturvejledning i det hele taget finder sted.

Emne: Naturbeskyttelse i engdrag.

Tema: Den store mangfoldighed i disse engdrag er et resultat af menneskelig aktivitet, der har foregået i 1.000 år. Før i tiden for menneskers overlevelse, hvor de havde brug for hø til dyrene om vinteren. I dag på grund af de lokale beboeres engagement i at opretholde det åbne landskab. Dit besøg har gjort dig til en del af engens historie og fremtid.

Temaet fungerer som en slags fyrtårn, der hjælper naturvejlederen med at holde kurs og sortere i det stof og alle de tænkelige fakta og de oplevelser, som kan tilbydes besøgende. Temaet hjælper naturvejlederen med at "holde rette kurs" og at synliggøre "den røde tråd" i præsentationen, uanset hvilken form den har. Temaet udformes altså

Et tema hjælper naturvejlederen til at "holde den røde tråd" og at synliggøre den gennem formidling og aktiviteter.
Foto: Mette Aaskov Knudsen

for at stimulere og rette de besøgendes tanker og oprettelse af relation til det, vejlederen eller organisationen synes er vigtigt (budskabet eller hovedpointen). Dets funktion er altså kort sagt at hjælpe naturvejlederen og den besøgende med deres fælles ønske om at "mødes".

Den tematiske planlægning er grundlaget for de fleste af interpretationens planlægningsmodeller. Nogle af de mere værdsatte findes i amerikansk litteratur som f.eks. i *Interpretation for the 21st Century* (Cable, Knudsen og Beck) samt SM-modellen (Brochu og Merriman). En vejledning, der har været brugt længe, er publikationen "A Sense of Place" af James Carter, som kan downloades fra internettet og som lægger vægt på de spørgsmål, der bør stilles, og de perspektiver, der bør tages i betragtning, når naturvejledningens hvorfor, for hvem, hvad, hvornår og hvordan skal besvares. Den lægger også vægt på betydningen af at samarbejde om planlægningen af interpretation med alle dem, der bliver berørt og bærer dele af beretningen om et sted eller et fænomen. Han har udviklet denne vejledning på opfordring af Riksantikvarieämbetet i Sverige i publi-

TEMAØVELSE

Denne øvelse hjælper, når man skal formulere et tema samt adskille emne, indhold og tema. Afslut sætningerne i rækkefølge.

1. Vores emne:

Vores naturvejledning handler for eksempel om...
→ ...rovfugle i nationalparken.

2. Vores indhold:

Vi vil specifikt fortælle om...

→ ...kongeørnens rede-træer, der som regel er mere end 200 år gamle,
→ ...jagtfalkeparret, der vender tilbage til den samme beskyttede klippehylde år efter år,
→ ...forbuddet mod båd-sejlads om foråret, som er positivt for fiskeørnens ynglen.

3. Vores tema:

Det, vi virkelig ønsker, at de besøgende skal forstå om vores emne, er...

→ ...det faktum, at området er beskyttet som nationalpark, har gjort det nemmere for flere truede og spektakulære rovfugle at overleve her.

Øvelsen er hentet fra bogen *Naturvægledning i natur- og kulturområden* (Naturvårdsverket, 2018)

kationen *Interpretation för utveckling av kulturmiljöer* (Carter 2016). Samarbejde og partnerskab kan være vanskeligt, tage tid og indebære, at en del af ansvaret for indholdet skal deles med andre. Men for den besøgende kan oplevelsen blive dybere og planlægning og gennemførelse forankres på en måde, der gør, at dens rækkevidde i tid og rum bliver større – læs mere om det i eksemplet fra Odsherred Geopark (se side 242).

Budskab før metode

Uanset hvilken skala projektet, der skal planlægges, har – en enkelt guidet tur eller al naturvejledning i form af f.eks. audioguides, udstillinger, skilte og guidninger i en ny nationalpark – har modellerne også det til fælles, at de lægger vægt på, at naturvejledere *ikke* skal indlede planlægningsprocessen med et færdigt svar på spørgsmålet hvordan. Valg af metode skal ske ud fra summen af svarene på de andre spørgsmål – hvorfor, hvad, for hvem, hvornår og hvor.

SAM HAMS TORE-MODEL

Interpretation skal ifølge Sam Ham være Tematisk, Organiseret, Relevant og Engagerende

- **TEMATISK:** Et tema er den bærende idé, som styrer din beretning og hjælper dig og den besøgende med at sortere i alt det, der er at tale om. Temaet gør det muligt for jer at mødes i tankerne.
- **ORGANISERET:** Kommuniker på en måde,

som gør guidninger og skilte lette at følge – en tilpas mængde informationer og fakta skal knyttes til stedet, og det man kan opleve der.

- **RELEVANT:** Det, der tages op, skal være relevant for den besøgende – både for specialisten, den, der er der med sine børnebørn, eller den, der lidt distraet retter sin opmærksomhed mod vejlederen. Ved at gøre

opmærksom på stedets unikke værdi, hvem deltagerne er og universelle perspektiver som ansvar, skyld, kærlighed og had, kan fortællingen blive meningsfyldt for mange.

- **ENGAGERENDE:** God interpretation skal være interessant og meningsfuld at deltage i for den besøgende og give mulighed for refleksion og engagement.

Det er nemt at lade sig forlede til, og måske også at finde finansiering til, at der f.eks. skal indføres ny teknik til kommunikation, som skal fyldes med indhold, og at selve kommunikationsmetoden bliver det udgangspunkt, der styrer resten af planlægningen. Hvis man i stedet går ud fra, hvad man vil opnå med kommunikationen og de besøgendes behov, kan konklusionen blive, at en helt anden metode er mere effektiv eller passende at anvende. Jævnfør modellen på side 145 atter engang, hvor spørgsmålet HVORFOR er placeret over tidsskalaen og HVORDAN under. At lade spørgsmålet HVORDAN være resultatet af svar på mange andre spørgsmål i stedet for udgangspunkt for dem er også en af Lars Hallgrens konklusioner i artiklen om planlægning nedenfor.

Planlægning ud fra forskellige perspektiver

Modellen, som Lars skriver om, knytter sig til den udviklingstendens, vi ser i mange lande og organisationer med øget fokus på den besøgendes oplevelser og perspektiv, på deltagelse og demokratiske former for naturvejledning og fælles meningsdannelse. Det er en udvikling, der både er drevet af den besøgendes forventninger og af professionens udvikling – især i museumsverdenen. Det stiller store krav til naturvejlederens kompetence, som på den ene side skal være en troværdig, videnskabeligt baseret fakta- og videnformidler med en stærk fornemmelse for natur, og på den anden side fungere som en slags facilitator, der placerer de besøgende i fokus og skaber forudsætninger for læring i dialog. Mange vejledere inden for natur- og kulturarv taler om dette som et revolutionerende skift i museums- og interpretationverdenens selvbillede. Interessen for dialogprocesser som værktøj, at åbne for diskussioner om følsomme emner og at synliggøre forskellige perspektiver øges mere og mere. De besøgendes egne oplevelser sættes i centrum, og metoder til at gøre det nemmere for lokale aktører og besøgende at blive medskabere af deres egen og andres oplevelser udvikles. For dem, der ser naturvejledning som en arena for læring om bæredygtig udvikling, er dette især relevant, da det ligger tæt på ambitionerne om at skabe deltagelse, egenmagt og ejerskab, som da er nødvendige, læs mere i kapitel 5.

Naturvejledningens udfordringer er helt og fuldt at tage turist- og oplevelsesøkonomiens fingerspidsfølelse for de besøgendes behov og interesser til sig, uden samtidig at tage blikket fra den folkeoplysende kvalitet i naturvejledning – det etiske kompas. Det indebærer i praksis at tilbyde fordybende viden og mulighed for refleksion i stedet for naturvejledning som underholdning med overfladiske skabelonlignende oplevelser. At vove at tro på at samtale, også om komplicerede sammenhænge og svære spørgsmål og fælles samfundsudfordringer, har en plads i naturvejledning. Det har vist sig, at når det sker, fremhæver de besøgende ofte naturvejledningen som det, der gav rejseoplevelsen den allerstørste merværdi (Ham 2013).

Naturvejledning og samarbejde

Evnen til at formulere og virke for et tværgående samarbejde og bidrage til andres udvikling i kollegiale netværk skaber en levende professionskultur med redskaber, der driver udviklingen fremad. At identificere gråzoner og samarbejde med andre nærliggende erhvervsgrupper er vigtigt både for sin egen og hele professionens udvikling og rolle i samfundet.

Den strategiske naturvejleder samarbejder med andre for at opfange signaler om behov for at arbejde med indsatser, der ligger i tiden set fra et samfundsbehov. At opfange signaler og tendenser og at integrere og håndtere dem i samarbejde med andre parter er en vigtig evne.

Naturvejledere er eksperter i at kommunikere fakta i og om naturen, men de kan være meget mere end det. I Danmark, hvor naturvejledning er en tydelig profession med fælles efteruddannelsesbaggrund, kan de f.eks. bidrage til at løse opgaver i kommuner, hvor naturen er rammen, men hvor det handler om at udvikle, bygge broer eller opbygge fællesskaber mellem forskellige grupper af borgere. Dem, der er ansat i kommuner, kan arbejde forvaltnings- og områdeoverordnet og dermed få rollen som "edderkoppen i nettet" eller som katalysator for udviklingsprojekter. Deres overblik og netværk kan være gavnlige, når nye forvaltningsoverordnede initiativer skal udvikles.

Naturvejledere er gode til at formidle fakta om og i naturen, men de kan meget mere end det.
Foto: Mette Aaskov Knudsen

Mange naturvejledere (også i de andre nordiske lande) kan altså agere som en slags forandringsagenter, der kan samle forskellige ekspertgrupper i projekter, hvor naturen er udgangspunkt eller en forudsætning for anden aktivitet. Naturvejlederen skaber på den måde mulighed for at løse opgaver, der berører hele kommunen og som tidligere blev løst af de enkelte forvaltninger.

En undersøgelse blandt kommunalt ansatte naturvejledere i Danmark gav eksempler på indsatsområder, som den strategiske naturvejleder kan have fokus på:

Ringe i vandet

Især personalegrupper med daglig kontakt til medborgere er vigtige målgrupper for naturvejledere. Når de samarbejder med og uddanner andre personalegrupper, kan deres indsats nå en langt større gruppe, end de ville kunne gennem direkte kontakt.

Typiske områder i den kommunale sektor, hvor naturvejledere kan bidrage, er arbejde med:

- Børn og unge
- Ældre
- Sundhed

- Integration
- Teknik og miljø

Et eksempel på, hvordan naturvejlederen har givet sig i kast med sundhed og natur, er Simon Høegmarks beskrivelse af sit arbejde med naturterapi (se side 247).

Mange kommuner ønsker at skabe projekter, som omfatter flere ekspertgrupper og indsatsområder, eftersom det kan give nye måder at løse aktuelle problemer på. Der er derfor et tydeligt potentiale for naturvejlederen i at indgå i og koordinere overordnede projekter, hvor natur og naturvejledning indgår, og som omfatter flere forvaltninger. Flere eksempler på dette har vist, hvordan naturvejledere har skabt mulighed for dialog mellem medborgergrupper og kommunen, når det gælder frivilligt drevne projekter inden for naturbeskyttelse, lokal naturvejledning og oprettelse af faciliteter, der understøtter udendørsliv. Den strategiske vinkel for naturvejlederen kan have været at blive placeret centralt mellem borgere og beslutningstagere

Naturvejleder tager ældre med i naturen, og inspirerer samtidig plejepersonalet til at lave lignende aktiviteter med de ældre.

Foto: Bo Tønnesen

i kommunen og derigennem blive den bagvedliggende drivkraft, så projektet og kommunikationen omkring projektet lykkes.

At skabe opmærksomhed

Mange naturvejledere bidrager løbende med og til artikler i den trykte presse og indslag i elektroniske medier. Deres bidrag er generelt populære hos både redaktørerne og mediernes brugere. Naturvejlederen kan bruge disse medier strategisk og aktivt, da det bidrager til at skabe synlighed og profilering af kommunen, naturområderne, naturskolerne og naturvejlederen selv. Især børn, unge og natur er interessante emner for lokalpressen at skrive om. Naturvejledere er ofte nogle af de mediemæssigt mest omtalte og citerede medarbejdere i en kommune. Heri ligger også en væsentlig strategisk pointe.

Det bliver derfor helt centralt for naturvejlederen i sparetider, at man har tænkt og satset strategisk, når det gælder samarbejde, synlighed og problemløsning. Ved at bidrage til løsning af centrale og aktuelle samfundsproblemer skaber man også synlighed for sig selv og opmærksomhed omkring, hvordan ens naturskole/arbejdsplads får endnu større betydning i lokalsamfundet. Som naturvejleder handler det altså om at tænke over, hvordan man bliver synlig for beslutningstagerne. Hvordan og hvornår man engagerer sin styrelse, den relevante kommunale forvaltningschef, og lokalpolitikere og andre. Det er også et spørgsmål om at overveje, hvordan det daglige arbejde, man udfører som naturvejleder, kan synliggøres ikke bare for gæster og kunder men også for beslutningstagere og chefer i kommunerne, der ønsker at få problemerne løst, ofte med små ressourcer. Her har naturvejlederne meget at bidrage med. Læs mere i Jakob Walløe Hansens artikel om arbejdet med partnerskab omkring en Geopark i Danmark (side 242).

At vurdere naturvejledning

At vurdere og forsøge at forstå, hvordan naturvejledning bidrager til sine mål, er vigtigt af flere årsager.

For det første giver det mulighed for at udvikle de aktiviteter, der tilbydes, eller måske at omformulere hensigt og mål. For det andet giver det naturvejlederen mulighed for professionel udvikling. For det tredje giver det feedback, grundlag og motiv til dem, der finansierer og satser på naturvejledning.

Mange hævder, at naturvejledning med alle de kvaliteter, vi har fremhævet i denne bog, har stor styrke til at gøre en forskel på forskellige måder. Mange naturvejledere er drevet af deres eget engagement og følelser for natur og er overbeviste om, at hvis chancen bare kommer til at dele det med andre, og hvis andre også får chancen for samme kontakt til naturen og får adgang til den samme viden, som man selv besidder, så vil de føle og tænke på samme måde. Holdninger og adfærd bliver dermed også påvirket. Betydningen af at være bevidste om, hvordan vi opfatter vores egen praksis, påvirker, hvad vi faktisk kan opnå som naturvejledere. Jf. kapitel 2 og Lars Hallgrens artikel om Naturvejledning som socialt samspil.

Hvis naturvejlederen stræber efter at bidrage til demokratiske samtaler om naturbeskyttelse eller spørgsmål, der handler om interessekonflikter, udnyttelse, rovdyrpolitik eller andre følsomme emner, er det succes som facilitator, der skal bedømmes: Hvor godt er forskellige perspektiver kommet frem, hvordan er deltagernes dialog blevet fremmet, og hvordan er det blevet beriget eller styrket af den samtale, der er ført. Læs mere i Live Danielssons artikel om at skabe forum til diskussion af forvaltningen af et vandløb i Norge (se side 185).

Er formålet er at vække interesse for at opholde sig i naturen, at bidrage til den forundring og inspiration, mange oplever ved mulighed for fordybende kontakt med naturen? Mange naturvejledere giver udtryk for, at det netop er den type følelser og oplevelser med eksistentielle og åndelige dimensioner, man først og fremmest stræber efter. Så er den følelsesfor dybende relation til naturen naturvejledningens vigtigste mål. Så er det netop det, der skal vurderes. Den forøgede interesse for naturvejledning som bidrager til sundheden er et led i disse bestræbelser, og metoder, der bidrager til menneskers direkte oplevelse af natur, bliver dermed særdeles vigtige .

Men naturvejledning, som bestræber sig på at sætte fokus på særlige problemer, fænomener eller at påvirke holdninger og adfærd

kan ikke udelukkende sætte sin lid til forundring og positive følelser for naturen. Hvordan vi opfører os, har ingen direkte sammenhæng med, at vi ved, hvordan vi burde opføre os. Det er betydeligt mere kompliceret end det. At vi kan lide natur, kan være en god forudsætning for at engagere sig i naturbeskyttelse, men det er ikke noget, der umiddelbart medfører, at vi gør noget for at beskytte naturen. Vi kan ikke med sikkerhed påstå noget som helst om naturvejledningens virkning, hvis vi ikke overvejer vores formål og hvilke kvaliteter, i det vi gør og i mødet med de besøgende, der kræves, for at netop det, vi bestræber os på at opnå, kan blive virkelighed.

I bogen *Interpretation – kommunikation som gør en forskel* (Ham 2013) udvikler Sam Ham dette ræsonnement. Han kritiserer affejende påstanden om, hvad noget, der kaldes naturvejledning, kan afstedkomme og argumenterer for, at hvis naturvejledning skal have nogen som helst mulighed for at påvirke holdninger og adfærd, skal den ikke bare have visse kvaliteter, men også rettes mod den adfærd, man ønsker at påvirke. Hvis det handler om at begrænse forurening i et naturområde, er det netop det, der skal være i fokus i mødet med den besøgende. Hvis det handler om at skabe engagement for naturbeskyttelse på en større skala, indebærer det et andet fokus.

Registrering af tanker, tolerancezoner og reviewing

Ham betoner deltageres fordybende tanker og refleksion over naturvejledningens tema – at udfordre i stedet for at instruere – som nøglen til "at gøre en forskel". Han introducerer konceptet tankeregistrering og tolerancezone som værktøj for naturvejledere til at bedømme resultatet af et møde med naturvejledning. Den, der har inviteret mennesker til en naturvejlederaktivitet (en udstilling, natursti eller en guidet tur), har en idé om, hvad man håber at opnå – de vil sige hvad man håber, at deltagerne skal føle, tænke og gøre efter at have deltaget i aktiviteten. Ved at interviewe de besøgende og stille åbne spørgsmål om, hvad de mener, i stedet for eller som supplement til klassiske vurderings- eller vidensspørgsmål (om det svarede til forventningerne, om naturvejlederen var dygtig, eller om

man var tilfreds), kan man i stedet på svar på, hvor godt man er lykkedes ud fra netop den "forskel", man håbede at gøre.

Svarer deltagerne nogenlunde det, som den, der planlagde det hele, håbede på, når de får et åbent spørgsmål om, hvilke tanker der blev vækket under den guidede tur? Så havner svarene inden for tolerancezonen. Det gælder også, hvis deltagerne tænkte på noget helt andet, men som også opleves som noget positivt af den, der arrangerede turen. Hvis naturvejlederen opdager, at deltagerne har misforstået hele hensigten eller drager helt andre konklusioner, end man håbede, ligger svarene uden for denne zone. Naturvejledere, der ikke stiller vurderende spørgsmål af denne art eller måske slet ikke har en dialog med sine deltagere, får aldrig nogen indikation af, hvad der faktisk rører sig i hovedet på den besøgende.

Med såkaldt reviewing-teknik der indebærer, at deltagerne involveres løbende under f.eks. en hel guidet tur, kan den strategiske naturvejleder sikre sig dialog med og respons fra de besøgende. Du kan læse mere om vurdering og reviewing-teknik i Besökarnas röster (CNV 2012)

LÆS MERE

Brochu, L. (2012) *Interpretive Planning – The S-M Model for Successful Planning Projects*. Fort Collins, Colorado, Heartfelt Publications, USA.

Carter, J. red. (2001) *A Sense of Place*. An Interpretive Planning Handbook.

Carter J. (2016) *Interpretation för utveckling av kulturmiljöer*, Riksantikvarieämbetet

Centrum för naturvägledning (2017) *Tankelisting i naturum*, Metodhandledning.

Centrum för naturvägledning (2015) *Dialog för landskap*

Centrum för naturvägledning (2012) *Besökarnas röster* Besökarstudier, Utvärdering och Reviewing Rapport 5/2012

Ham, Sam H. (2013) *Interpretation – Making a Difference on Purpose*. Fulcrum Publishing. Golden Colorado, USA. Bogen blev oversat til svensk i 2018 og kan bestilles på www.cnv.nu *

Knudson D. Cable T. & Beck L. (2003) *Interpretation of Cultural and Natural Resources* chapter 16 "Interpretive Planning". Venture publishing Inc.

Malmström L. red (2017) *Platsens berättelser* Riksantikvarieämbetet

Tilden, F. (1957) *Interpreting our heritage*. Chapel Hill, North Carolina, USA. University of North Carolina Press.

"DEN REJSENDE KONSULENTGRUPPE"

METTE AASKOV
KNUDSEN

Det kan være svært at kaste sig ud i større planlægningsopgaver, når man som naturvejleder som regel er alene om sine opgaver og ikke har kolleger i nærheden. Ved naturvejlederuddannelsen i Danmark har vi udviklet et kursuskoncept, der kaldes "rejse-konsulentgruppen", og som kort fortalt handler om, at man samler en gruppe naturvejledere fra hele landet til et arbejdsseminar i to dage, hvor naturvejlederne arbejder som konsulenter.

Her kortlægger konsulentgruppen potentialet for naturvejledning i et konkret område, arbejder med kreativ idéudvikling og fremlægger idéer og planer for en gruppe lokale og centrale aktører. Derefter rejser de hjem igen, og den lokale opgavestiller overtager planen og den videre implementering af idéerne. I det område eller den region, der udgør grundlaget for konsulentgruppens arbejde, skal der findes et potentiale til at udvikle en naturvejledningsplan, som både om-

fatter det lokale områdes natur- og kulturværdier og dets særpræg. Det skal være et område, der har stor lokal relevans, hvor der findes lokal opbakning, og med et tydeligt behov, som er identificeret af de lokale kræfter. Det er derfor væsentligt, at lokale aktører og beslutningstagere deltager i planlægningen og modtagelsen af arbejdet – gerne med deltagelse af ekspertgrupper fra andre områder end dem, der traditionelt er engageret i naturvejledning. Lokale samfundsmæssige problemer og ønsker om alsidig brug skal findes og indgå i planlægningsprocessen.

Flere elementer i denne "konsulentgruppemetode" er afgørende for en god proces. I det følgende skal vi kort sætte ring om de ele-

De tilrejsende naturvejledere kortlægger potentialer for formidling i et område, arbejder med idéudvikling og fremlægger et forslag til en formidlingsplan for de lokale aktører i området.

Foto: Mette Aaskov Knudsen

menter og rammer, der skal være til stede for at en "konsulentgruppe" skal kunne levere et godt resultat.

Allerførst kræves der kontakt med det lokale område eller den kommune, der er interesseret i at nyudvikle sin naturvejledningsindsats. Udgangspunktet kan være et naturcenter, en turistdestination eller en kommune. Det lokale område skal bistå med en koordinator, der kan tage ansvar for en række praktiske ting såsom lokal organisering og kontakt med centrale personer, praksis og logistik samt en plan for bedst mulig forankring efterfølgende.

De tre faser

Inden konsulentgruppen rykker ud, skal en del klargøring og planlægning være på plads. Det er vigtigt, at den, der er koordinator for konsulentgruppens proces, kan fornemme og forstå de styrker og udfordringer, der er i området. Det betyder, at koordinatoren for gruppen skal have et eller to møder, inden gruppen samles. Ved disse møder skal koordinatoren have mulighed for at møde lokale aktører og beslutningstagere for ved hjælp af interviews at forstå opgavens fokus og afstemme forventningerne for så vidt angår ambitionsniveau og økonomiske rammer. Det er ved disse møder, de centrale ønsker om opgaver skal komme frem – hvilke temaer der skal undersøges, og hvilke typer oplevelser man skal arbejde for.

Konsulentgruppens koordinator og den lokale kontaktperson udarbejder derefter et udkast til de opgaver, som gruppen skal tage sig af. Den bedste forankring er, når den lokale person tager ejerskab over opgaverne. Dem, der er koordinatoren, står hovedsagelig for design af processen og for at fungere som bolværk. Som regel udarbejdes der mellem fire og syv opgaver for et område.

Eksempler på opgaver, der skal gennemføres:

Hvordan kan levende værksteder med temaet stenalderfiskeri, fremstilling af stenalderkeramik, bearbejdning af skind, bueværksted og træstubbådværft designes ud fra ønsker om at:

- skabe et rum, hvor den besøgende familie inspireres til fordybelse og nærvær blandt andet ved at tilbyde oplevelser, som familierne deltager i/skaber i fællesskab. Rummet kan indeholde fysisk aktivitet, f.eks. med leg og autentiske naturoplevelser. Det kan give en "back to basic"-følelse hos de besøgende.
- Lokke gæsterne til at interagere med de fysiske genstande og levende scenarier, som de møder under deres besøg.
- Invitere gæsterne til dialog om krop, klima og kultur med afsæt i den viden, som gæsten præsenteres for i Stenaldercenter Ertebølle.

Når opgaverne er formuleret, går gruppen i gang med materialet ud fra deres kompetencer og erfaringer. Inden de mødes, bliver de informeret om relevant baggrundsmateriale, kort og litteratur.

Anden fase starter, når ekspertgruppen mødes på et sted i området. Den lokale kontaktperson står for kost, logi og lokaler. Koordinatoreren har omhyggeligt planlagt et program, hvor opgaverne er præciseret, rollerne er tydeligt og opmærksomheden rettes mod opgaverne. Det sker med præsentationer og aktiviteter, som dels skal slippe fantasien løs og del præsentere metoder.

De lokale områder, hvor opgaverne skal gennemføres, vises frem, og grupperne møder de lokale aktører, som da skal kunne spørge om muligheder og ønsker. Derefter starter ekspertgruppen deres arbejde afbrudt af sessioner, hvor de mødes på tværs af grupperne for at inspirere og afprøve idéer på hinanden. Dermed oplever vi, at der skabes åbenhed, større overblik og lidt friere idéer.

Det produkt, som konsulentgruppen forventes at levere, skal være tydeligt formuleret. Det skal primært bestå af en skriftlig rapport, der skal indeholde konkrete anvisninger for implementering af idéer. Idéerne skal præsenteres tydeligt og være motiverede. Udover dette kan rapporten kompletteres med 3D-modeller eller korte, illustrative film.

Når konsulentgruppens arbejde er ved at være fuldført, møder de lokale nøglepersoner, som er modtagere af rapporten og andre eventuelle produkter. Disse nøglepersoner kan være chefen for kommunen, chefer for besøgscentre, turistchefen, museumsdirektøren,

ledere af frivillige, hotel- og campingpladsejere m.fl. Fælles for denne referencegruppe er, at det skal være personer, der har en lokal position og lokale ressourcer og dermed mulighed for at støtte den lokale implementering af idéerne. Samtidig er det vigtigt, at referencegruppen har frihed til at vælge mellem idéerne. De behøver ikke at gå ind for alt det, der foreslås i rapporten.

Den tredje fase i konsulentgruppens arbejde står koordinatoren for. Her kontaktes den lokale kontaktperson eller nogle af de lokale nøglepersoner for at følge op på implementeringen og den videre proces. Det sker mellem seks måneder og et år efter gruppens besøg.

Helt konkret ved vi, at de grupper, vi har været koordinører for, har bidraget til at skabe grundlag for og muliggjort succesfulde ansøgninger om finansiering. Nye diskussioner og møder mellem lokale aktører er igangsat, hvilket har styrket den samlede indsats og skabt en vej mod nye idéer og mål.

PLANLÆGNING AF INTERPERSONEL MENINGSDANNELSE

LARS HALLGREN

Forestil dig, at du befinder dig i følgende situation: Du har fået til opgave at udvikle naturvejledning i tilslutning til et naturområde med høj naturværdi. Området ligger tæt ved kysten i nærheden af en mellemstor by og har gode forbindelser med kollektiv trafik. Du har adgang til et lokale på 200 kvadratmeter i tilslutning til området, du har 10 millioner nordisk valutaækvivalent (NVÆ), du kan investere i udstyr, og du har 4 millioner NVÆ om året, du kan disponere over til løbende udgifter. Hvad gør du? Og endnu vigtigere, hvor afgør du, hvad du skal gøre? Hvilke spørgsmål er det, du bør stille og besvare for at komme frem til naturvejledningens form og indhold?

Denne artikel handler om planlægning af naturvejledning med vægt på kommunikation som interpersonel meningsdannende. Det betyder, at vi antager, at kommunikation altid, uanset om det handler om samtale, bøger, tv, oliemalerier eller skulpturer, sker i form af mødet mellem aktive aktører med forskellige perspektiver, som alle

Det vigtigste i al kommunikationsplanlægning er at skaffe sig viden om hvilke forventninger deltagerne har: Hvad tror, tænker og håber de? Når vi ved noget om dette, men først da, kan vi vurdere, hvordan vi vil nå ud til dem.

Foto: Kent-Ove Hvass

danner en mening om situationen, hinanden og de meningsbærende objekter ud fra deres respektive perspektiver (se artikel side 153).

Det helt afgørende for at kunne forudse og styre denne proces, dvs. kommunikationsplanlægning, er at indhente viden om, hvilke perspektiver, synspunkter og forventninger, de forskellige deltagere i kommunikationen har, når de ankommer til mødet. Hvad tror, tænker og håber de? Hvordan betragter de sig selv og den handlingssekvens, de skal i gang med at udføre. Når vi ved noget om det, ved vi også, hvad vi skal gøre for at knytte os til dem og deres perspektiver og handlingssekvens. Skal vi tale eller lytte, holde foredrag, fortælle, aktivere, provokere, debattere eller indlede dialog, ja, det afhænger

af, hvilken forudgående forståelse og forventning i relation til stedet og de fænomener, der er vigtige på stedet og i samfundet, og i relation til os, de har.

Den planlægningsmodel, jeg foreslår, tager sigte på at håndtere disse spørgsmål og den usikkerhed, der er forbundet med dem, på en systematisk måde. De spørgsmål, som jeg foreslår at alle professionelle kommunikatører bør stille sig selv, uanset om man planlægger en kort guidning med få deltagere, en dyr og permanent udstilling eller et program i en længere periode, er:

- Hvilke perspektiver, forventninger, hensigter og mål har deltagere?
- Hvilke forudsætninger og rammer er der for kommunikationen?
- Hvilke fænomener og objekter handler det om, og hvilke egenskaber har de?
- Hvilke perspektiver, hensigter og mål har initiativtagerne (os)?
- Hvad er forudsætningerne for planlægningssituationen?

Når vi har stillet disse spørgsmål om en fiktiv kommunikation, skal vi være klar over, at svarene på de forskellige spørgsmål afhænger af hinanden, så vi skal håndtere alle spørgsmålene sammen, parallelt og skiftevis. Det er derfor forkert at stille spørgsmålene op, som jeg har gjort her. I stedet bør vi forestille os, at vi ser kommunikationen som et møde, og at spørgsmålene om mødets forskellige dele stilles samtidig illustreret af figur 12.

Deltagernes perspektiv

Deltagere i naturvejledning eller hvilken som helst kommunikation har allerede inden de mødes visse forestillinger om mødet, hinanden og om de objekter, genstande, organismer og samfundsprocesser, naturvejledningen handler om. Hvordan de opfatter det, de andre deltagere siger, udtrykker og gør, afhænger af, hvordan deres perspektiv harmonerer. De kommer med forventning, nysgerrighed, vi-

Figur 12
Modelplanlægning
af interpersonel me-
ningsdannende
Illustration: Elsa
Wikander, Azote

den og engagement. De ved noget, tror noget, håber noget, føler noget, har erfaret noget, eller har måske misforstået noget om det sted eller de fænomener, naturvejledningen drejer sig om. Også i de tilfælde, hvor naturvejledningen drejer sig om fænomener, som er fuldstændig ligegyldige for deltagerne, har de et perspektiv, der præger deres forhold til fænomenet: ligegyldighed, manglende interesse, uvidenhed eller snarere engagement i andre spørgsmål. Uanset om deltagerne er engageret eller uengageret i de fænomener, naturvejledningen drejer sig om, er det vigtigt at kende til disse perspektiver for den, der ligesom naturvejlederen, planlægger at

komme overens med dem. Så ved planlægning af naturvejledning bør der tænkes mange tanker og samles data for at finde ud af, hvilke perspektiver de forskellige deltagere kommer med til naturvejledningen.

Perspektiverne er rettet mod alle komponenter i en situation. Deltagere i naturvejledning har perspektiv på naturen, men også på alle mulige andre aspekter af naturvejledningen inklusive sig selv og andre mennesker. Folk, der deltager i naturvejledning, har sædvanligvis mange projekter i gang samtidig, og deres perspektiv på disse projekter har også tendens til at påvirke andre. EN deltager kan f.eks. samtidig være interesseret i at vide mere om vandfugle, have lyst til en is, skulle tisse, holde udkig efter en papirkurv for at komme af med affald, eller være nedtrykt over noget trist, der måske kommer til at ske i morgen. Disse forskellige projekter eller handlingssekvenser foregår samtidig med skiftende vigtighed, og det påvirker, hvilket perspektiv der er mest aktivt i et bestemt øjeblik. Det kan naturligvis ikke lade sig gøre at kende og planlægge ud fra alle besøgendes forskellige perspektiver. Men kommunikationsplanlæggeren kan være opmærksom på perspektivernes gennemgående hovedtræk. Vi kan gå ud fra, at alle mennesker, der på en eller anden måde befinder sig i en naturvejledningssituation, har følgende typer perspektiver:

→ Perspektiv på fænomen, landskab, objekt. Det er her, vi plejer at finde naturvejledningens indhold og tema. Disse perspektiver kan formuleres som interesse og nysgerrighed, spørgsmål, meninger, viden og erfaring: Hvordan opfører sæler sig? Hvor kan man se dem? Hvor dybt kan de dykke? Det er godt, at sælerne har fået det godt igen, efter at så mange døde i 80'erne! Der er alt for mange sæler. De ødelægger erhvervsfiskernes redskaber! Jeg så engang en sæl, da jeg roede i kajak. Det var sjovt. Jeg synes, her er smukt, men jeg er ikke interesseret i dyr og natur. Selv om jeg plejer at være interesseret i dyr og natur, landskaber og historie, så er jeg lige nu

EN deltager kan f.eks. samtidig være interesseret i at vide mere om vandfugle, have lyst til en is, skulle tisse, holde udkig efter en papirkurv for at komme af med affald, eller være nedtrykt over noget trist, der måske kommer til at ske i morgen.

Naturvejledere må være opmærksomme på at mennesker tænker forskelligt når de f.eks. ser en sæl: Hvor dybt kan de dykke? Hvor mange unger får de? De der svømmende terrorister ødelægger fiskeredskeer!
Foto: Keith Luke

- optaget af noget andet (finde et sted at spise, købe is, skifte ble, køre hjem), så jeg ikke er så interesseret i alt det der.
- Perspektiv på kommunikationen og situationen: Dette handler om deltagernes forventninger, forhåbninger, uro, aversion mod forskellige former for kommunikation og forskellige typer situationer, der frister eller afskrækker dem: Jeg vil lytte til interessante og sjove fortællinger. Jeg kan godt lide at opleve ting i mit eget tempo. Skilte og planlægning ødelægger oplevelsen for mig. Jeg vil læse og se billeder. Det er vigtigt, at det er informativt og korrekt. Jeg vil frem for alt have det sjovt og måske prøve at gøre noget selv. Det er ikke så vigtigt, hvad det drejer sig om. Jeg vil diskutere og debattere.
 - Perspektiv på sig selv: Her handler det om, hvordan deltagerne ser på sig selv og deres identitet i kommunikationssituationen i forhold til andre aktører inklusive initiativtageren

og i relation til de objekter og temaer, der er på stedet og i naturvejledningen: Jeg er nysgerrig og vil vide det hele. Jeg vil samarbejde, så det bliver så godt som muligt. Jeg er skeptisk. Det bliver nok ikke så godt. Jeg ved ingenting om det her, så jeg vil lære det hele. Jeg ved ingenting om det her, og jeg har ikke lyst til, at det bliver for besværligt. Jeg er kyndig og ved allerede en masse om dette. Jeg er bange for, at det kan blive farligt. Jeg synes, det er spændende og glæder mig til udfordringer. Jeg er (for eksempel) bjergbestiger/kajakroer/landmand(erhvervsfisker og har derfor visse opfattelser og interesser, når det gælder (for eksempel) stejlt terræn/landgang på klippeøer/skader på græsgange fra traner/sæler og torskeressourcer. Disse identiteter kan, afhængigt af stedet og kommunikationen, blive mere fremtrædende eller mere nedtonede. Deltagere i kommunikation har altså ikke et stabilt og konstant perspektiv på sig selv, og det kan ændres med situationen, hvor kommunikation er en af de processer, der kan komme til at aktivere visse identiteter.

- Perspektiv på naturvejlederen og andre deltagere. Her handler det om deltagernes forventninger, forhåbninger og bange anelser, når det drejer sig om andre deltageres adfærd og kommunikation: Det er altid dejligt med en go guide. Denne person ved nok en hel masse interessant, som hun kan fortælle om. En, der er så ung/gammel/xxx, kan nok ikke have så meget at bidrage med. Museer er så prætentive. Sådanne moderne udstillinger er bare en masse bras og tingeltangel. Hvor er det dejligt, at her er så mange. Så er det nok godt. Det er anstrengende med så mange mennesker.

Jeg har ovenfor forsøgt at give eksempler på spørgsmål og påstande, der kan forekomme blandt de uendeligt mange perspektiver, som deltagere i naturvejledning kan tænkes at have. Det er ikke tænkt som en typebestemmelse eller klassificering af mennesker, men som eksempler på perspektiver, som folk kan have i en situation. Som det fremgår af eksemplerne på spørgsmål, er det ikke nogle bestemte holdninger, vi er ude efter at beskrive, når vi spørger om deltagernes perspektiv. Vi er ikke ude efter at kende deltagerens perspektiv

i de fleste situationer, eller hvilket perspektiv vedkommende havde i sidste uge.

Mit forslag drejer sig ikke om at foretage en opinionsundersøgelse af befolkningen. Det, vi skal tage hensyn til, når vi planlægger kommunikation, er, hvordan deltagerne kan formodes at se på objektet, situationen, sig selv og andre deltagere i netop den situation, når de er på dette sted og eventuelt skal deltage i vores kommunikationsaktiviteter. Et menneskes perspektiver er lokale og afhængige af situationen.

Den samme person kan meget vel have forskellige perspektiver i forskellige sammenhæng og kan skifte perspektiv på forholdsvis kort tid. Netop kommunikation er en af de processer, der kan føre til hurtige og banebrydende ændringer af perspektiver. Derfor bør vi ikke lade os nøje med klassiske demografiske oplysninger som alder, køn, indkomstniveau og hjemstedets landskabsklassificering, når vi med henblik på naturvejledning forsøger at finde ud af kommunikationsdeltagerenes perspektiver. At vide, at en del af de besøgende er midaldrende mænd med industriarbejderbaggrund fra en mindre bebyggelse i et mellemsvensk skovområde, er ikke tilstrækkeligt til at kunne konkludere, hvad der vækker deres nysgerrighed, hvad de ved, tror og føler, og hvad de vil vide mere om, og hvilken type aktiviteter de kan tænkes at have lyst til at deltage i. I stedet skal naturvejlederen/planlæggeren af kommunikationen trække på sine egne erfaringer af, hvordan de besøgende plejer at forholde sig til landskabet, objektet, fænomenet og selve kommunikationssituationen. Hvis vi kan få mennesker i tale om det, der er vigtigt set fra vores synspunkt, og ikke bliver mødt med "jaså, men nu må gå," så skal vi forstå, hvordan disse spørgsmål passer ind i deres perspektiv.

Rovdyrscenteret De 5 Stora i Järvsö har et interessant og provokerende ordspil i sit navn og sin udstilling: Vi plejer jo at beskrive de fem store rovdyr som ulv, los, jærv, bjørn og kongeørn, men i rovdyscenteret har man medtaget mennesket som et rovdyr. I udstillingen præsenterer man mennesket ligesom de andre dyr med oplysninger om vægt, vinterdragt, parringstid, valg af føde, familiedannelse osv. Der står, at mennesket er omnivor, altså altædende ligesom bjørnen. For de fleste er det en vending, der vækker interesse

og som passer i deres perspektiv. De genkender sig selv, de bliver tilpas provokerede, og så tænker de: "Ja netop, sådan er det jo. Vi dræber også dyr for at spise." De er villige til at spille med. Men to personer, som jeg har talt med eller hørt omtalt, har ikke reageret sådan, fordi de nærmere sig kommunikationssituationen med andre perspektiver. Den ene er en jæger, der siger, at han ikke føler sig godt til pas på "De 5 store". Han opfatter udstillingens sammenligning mellem mennesker og (andre) rovdyr som en kritik af jægere, og at udstillingen går ud på at trivialisere konsekvenserne af forøget antal stammer af rovdyr. Den anden person er veganer og har den opfattelse, at udstillinger siger, det er i orden, at mennesker slår dyr ihjel. Hun synes, det er forkert at beskrive mennesker som rovdyr, eftersom hun mener, at mennesker ikke behøver kød for at overleve men bare kan vælge at spise planter. Samme kommunikationssituation, samme tankeprovokation bliver forstået på tre forskellige måder, eftersom vi har forskellige perspektiver på de spørgsmål, vi kommunikerer om,

Jeg kan give nogle eksempler på perspektiver. En naturvejleder fortalte om, hvordan hun forgæves forsøgte at opmuntre besøgende i det naturum, hvor hun arbejdede, til at gå hen og kigge på de fine bikuber, der stod ca. 25 meter fra bagudgangen. Dette naturum ligger i forbindelse med et gammelt jernværk med herregård, slots-have, smedje og højoyn med vandhjul. Hun beskrev en typisk situation således: "Mange, der kommer til naturum, kommer for at gå på toilettet. Når de har gjort det, går de op ad trappen og spørger mig, om der er noget, de kan købe, og jeg siger, at det er der ikke, men kig gerne på udstillingen, det er gratis. Så går de en lille runde, og når de har gjort det og begynder at gå ned ad trappen, så siger jeg somme tider: "I må gerne gå ud og se på vores bikuber med honningbier." Så siger de ja og går altid i den anden retning."

Ud fra naturvejlederens beskrivelse kan vi lære meget om, hvilke perspektiver disse besøgende har og handler ud fra i den beskrevne situation. De har først og fremmest valgt at køre til dette jernværk med alle dets kulturhistoriske interessante og turistagtige tilbud. De er indstillet på og nysgerrige efter fortællinger om herskabets liv og industrihistorie. De kigger på herregård, smedje, vandhjul og slots-have, og disse oplevelser aktiverer flere spørgsmål (perspektiver) om

Kan man købe noget her? De besøgende har nogle gange andre forventninger end at lære om naturen. Samme person kan vise forskellig interesse afhængig af, om de allerede er optaget af en anden, uafsluttet handling, når tidspunktet for naturvejledning kommer. Den som forventer at købe souvenir er ikke så interesseret i rovdyr. Foto: Per Sonnvik

landbrug, standsforskelle i samfundet, om landarbejdere, formænd, godsejere og herregårdsfrøkener. De går tur i haven og ser på roser, græskar og påfugle, og de drikker kaffe i caféen. I denne strøm af kulturhistoriske perspektiver er det ikke sikkert, at der automatisk er plads til de perspektiver, der er repræsenteret i naturum, hvor vi fortæller om tjur og urfugl, miljøspørgsmål, solitære og samfundsbyggende bier. Det er desuden sandsynligt, at disse besøgende er midt i en handlingssekvens, når de kommer ind i naturum. De har gået rundt i parken, de har opdaget, at de skal på toilettet, de har ledt efter og fundet toilettet, og derefter er de klar til at fortsætte den handlingssekvens, de allerede have påbegyndt, hvor det endelige mål måske er at spise is i den anden ende af området. Hvis det er sådan, er det ikke så mærkeligt, at disse besøgende ikke er engageret i honningbier og bikuber, men det behøver ikke at betyde, at de ikke skulle kunne være interesserede. Det, naturvejlederen skal tænke på i sådan et tilfælde, er, hvordan bikuber, samfundsbyggende og solitære bier kan tilknyttes og blive en del af det allerede igangværende perspektiv omkring herregård og slotshave, som vi har set, er centrale for de besøgende. En måde at gøre det på kunne være at igangsætte kommunikationen om bierne allerede i herregården, haven og i caféen ved f.eks. at fortælle om honning, honningkager, te sødet med honning og skilte eller skulpturer om bier, som viser de besøgende videre til bikuberne og udstillingen. Så har man sammenkoblet de forskellige fortællinger på en måde, der tager hensyn til de perspektiver, der er centrale for deltagerne.

Hvis vi skal komme med en udredning af, med hvilke perspektiver de besøgende i området, vores potentielle deltagere i naturvejledning, forholder sig til fænomener, hvordan går vi da til værks? Hvad er det, vi skal måle og indsamle, og hvordan bruger vi det, vi samler ind? Jeg foreslår følgende metoder:

- 1 Tal med folk: Spørg de besøgende i området og beboere i nærliggende samfund (eller længere væk, hvis det er dem, der er potentielle deltagere), og lyt til, hvad området betyder for dem, og hvad det er nysgerrige og interesserede i. Spørg

**Tal med folk,
lyt til sam-
fundsdebatten
og brug din
empatiske
fantasi.**

- om og undersøg på andre måder, hvad de besøgende mener om et besøg og kommunikation i forbindelse med besøg
- 2 Lyt til samfundsdebatten: Er der andre meninger, interesser, opfattelser, kendskab og erfaringer i samfundet end dem, du selv har? Gå ud fra, at en del af dem, du kommunikerer med, har disse opfattelser og erfaringer, disse perspektiver.
 - 3 Brug din empatiske fantasi: Forestil dig selv i scenariet, hvor du, hvis du mente og tænkte, som det er fremgået af undersøgelse 1 og 2 at potentielle besøgende tænker, ville besøge stedet og deltage i kommunikation med naturvejledere. Hvordan ville dine forventninger, forhåbninger og dine bange anelser omkring kommunikationen så være?

Undersøgelserne 1 - 3 behøver ikke være kvantitativt videnskabeligt udlagt, men blot repræsentative, vilkårlige udvalg eller identiske interviewsituationer. Det vigtigste er, at der er høj kvalitet og dybde i din forståelse af de potentielle besøgendes perspektiv og bredde i oversigten over mangfoldigheden af perspektiver, ikke at få nøjagtighed i frekvenser og repræsentativitet. Interviewene behøver ikke være ens for alle personer. Spørgsmålene kan varieres og tilpasses efter interviewpersonens... ja netop, perspektiv. Det, vi er ude efter, er samtale, ikke en rundspørge.

Vi forestiller os vores naturreservat i nærheden af kysten, og vi forestiller os, at det er helt almindeligt, at folk, der vandrer og ror i området, ser sæler. (Dette er noget jeg har fundet på. Jeg har ingen erfaring med et sådant sted, og jeg har ikke gennemført en sådan undersøgelse, som beskrevet her. Det er et falsum med henblik på at forklare, hvad jeg mener med deltagernes perspektiv).

Vi gennemfører vores undersøgelse iht. trin 1 - 3, og ser så følgende: En del af dem, vi taler med, er overraskede og nysgerrige, da de hører, at her er mange sæler. De siger, at de troede, at sæler var truede. De kan huske diskussionen om dioxin, hvalpesyge og sældøden i 1980'erne og om sæljagt og kølledrab på sælunger, og de troede, at alle sæler næsten var udryddet. Andre, som selv er bådejere eller roere, og som kommer en del i den pågældende del af skærgården, bekræfter, at de en gang imellem ser sæler og giver udtryk for, at mere information om sælernes levevis og hvordan man

kan være sikker på at få dem at se, er velkommen. En tredje kategori beskriver sælen som en alvorlig trussel mod kystfiskeriet og en ukontrollerbar population, der fortsætter med at øges. De mener, at Naturhistoriska riksmuseet, der foretager den årlige optælling af bestanden, bruger en upålidelig statusmetode, og at bestanden er kraftigt undervurderet. En del af dem, der giver udtryk for det, er selv fiskere og ser sæler flere gange om ugen. Vi genkender disse tonelejer fra nyhederne og debatten i medierne. Vi forstår også fra interviews med sidstnævnte gruppe, at de er skuffede over, at deres erfaringer alt for sjældent gengives af neutrale medier eller i udstillinger og naturprogrammer. Det fremgår, at hvis de skulle deltage i naturvejledning, ville de hellere fortælle om deres erfaringer end at lytte til andres. Så det spørgsmål, vi er nødt til at stille os selv, er, at hvis vi vil høres af og opleves som troværdige og relevante af personer fra alle tre grupper, hvordan kan vi så forholde os til deres respektive perspektiver? Kan det lade sig gøre at udforme naturvejledningen, så den føles relevant for alle tre typer perspektiver, eller skal den planlægges til forskellige typer kommunikationssituationer? Eller skal man acceptere at gøre noget, der er relevant for en eller to af grupperne, men ikke for dem alle tre?

For at besvare disse spørgsmål skal planlæggerne af naturvejledningen også begynde at begrunde deres eget perspektiv; hvad vil vi? Hvem vil vi blive hørt af? I denne tekst understreger jeg betydningen af at tage hensyn til deltagerens perspektiv ved planlægning af naturvejledning. Det betyder imidlertid ikke, at vi skal leve op til alle forventninger, eller at vi ikke kan gøre det uventede eller provokerende. Det betyder blot, at vi skal være klar over og tænke på, hvilket perspektiv deltagerne kommer med. Og når vi ikke ved noget om deres perspektiver, skal vi huske at tage hensyn til, at vi ikke ved det.

Fænomenets og objektets egenskaber

Naturvejledning handler om noget, et konkret eller abstrakt fænomen, der har visse egenskaber. I planlægningen er det vigtigt så vidt muligt at gøre klart, hvad disse egenskaber er, og hvordan de knytter sig til deltagerens og initiativtagerens perspektiver. Eksempler på

Ved planlægning af naturvejledning er det vigtigt at være opmærksom på sine egne forventninger, perspektiv og fordomme, og hvordan disse forholder sig til de besøgendes forventninger.

Foto: Eva Sandberg

konkrete fænomener, der forekommer inden for naturvejledning, kan være arter som blåmejse og ørnebregne, økologiske processer som binding af kulstof i jorden og fotosyntese og biokulturelle fænomener som sæterdrift eller slåning af enge. Eksempler på abstrakte fænomener kan være biologisk mangfoldighed, konflikter om forvaltning af rovdyr og bæredygtig udvikling. Fænomenet kan også være konkrete passende eller upassende handlinger som ikke at begrænse forurening/at smide affald på tiltænkt sted, at begrænse sit forbrug af energi og materialer eller ikke at bidrage til handel med truede planter og dyr. I begyndelsen af planlægningsprocessen er fænomenet selvfølgelig uden grænser, mangfoldigt og vidtstrakt, eftersom man endnu ikke ved tilstrækkeligt om de besøgendes perspektiver til at kunne afgrænse det. I dette tidlige stadie kan man diskutere, hvilke konkrete og abstrakte fænomener stedet og dets forudsæt-

ninger giver potentiale til at kommunikere om. I takt med at man finder ud af mere om, hvilke fænomener der er relevante for deltagerne/potentielle deltagere, kan fænomenet afgrænses yderligere, og det kan blive mere konkret, hvilke egenskaber disse fænomener har, og hvordan de knytter sig til deltagerne og initiativtagernes perspektiver.

Initiativtagerens perspektiv

Initiativtagerens perspektiv, det vil sige den planlæggende naturvejleder og dennes organisations eget perspektiv, er de forudgående forestillinger, formål, antagelser, forhåbninger, mål og kundskaber, der motiverer initiativtageren til at tage initiativ til naturvejledningen. Måske ønsker organisationen, der tilbyder naturvejledningen, at mennesker i samfundet skal vide mere om sammenhæng i naturen, at de skal have det bedre, at de skal tage mere ansvar eller gøre noget anderledes, end de gør i dag. Det er ofte noget, som naturvejlederen allerede kender til, men der er gode grunde til at undersøge det, der tages for givet. Dette er også den faktor, der ofres mest opmærksomhed i andre modeller for kommunikationsplanlægning, som opfordrer planlæggeren til at gennemtænke sit strategiske mål og formulere sit budskab og sin meddelelse. I den foreslåede model kommer deltagerne perspektiv bevidst forud for "initiativtagerens perspektiv", ikke fordi det er vigtigere eller er noget, der kan konkurreres om, men fordi deltagerne perspektiv ofte glemmes eller behandles stedmoderligt. Det er for eksempel tilfældet med det ofte forekommende begreb "målgruppeanalyse", som jo er initiativtagerens perspektiv på det, vedkommende kommunikerer om, og som forvandler deltageren til en målskive for påvirkning i stedet for en selvstændig og aktiv meningsdanner.

Ved planlægning af kommunikation er det selvsagt vigtigt at gennemtænke, hvorfor man kommunikerer, og hvilke forventninger og forestillinger man har til såvel genstanden for kommunikation, kommunikationssituationen, som den man kommunikerer med og til

I den foreslåede model kommer deltagerne perspektiv bevidst forud for "initiativtagerens perspektiv", ikke fordi det er vigtigere eller er noget, der kan konkurreres om, men fordi deltagerne perspektiv ofte glemmes.

sig selv som en aktiv deltager. Det kan ofte være godt at bore dybere i, hvorfor det er vigtigt for ens egen organisation, at andre forstår det, man vil have, de skal forstå.

Forudsætningerne for mødet

Der er ofte visse forudsætninger, der styrer og begrænser, hvad der kan lade sig gøre i en kommunikationssituation, og det er naturligvis vigtigt at have dem klart for sig, når man planlægger naturvejledning. Det kan dreje sig om lokaler, udstyr, specifikke forudsætninger på stedet, størrelse af grupper, adgang til guider, allerede eksisterende udstillinger, vejrlig og klima, sæsonvariationer osv. Hvis man f.eks. ved, at der plejer at være 60-70 deltagere på rundvisningerne på en halv time, ja så ved man, at det er svært at nå, og at mange deltagere vil være for generte til at alle præsenterer sig og fortæller om en gang, hvor de har været bange i naturen, selvom det med andre forudsætninger ville være en god aktivitet.

Forudsætninger for planlægning

Vi er indtil nu gået ud fra, at rammerne for planlægningen af naturvejledningsaktiviteterne er tydeligt afsat, men sådan behøver det jo ikke være, og hvis de ikke er det, skal det løses. Vigtige spørgsmål er, hvem der berører af og kan have en mening om den planlagte naturvejledning. Hvordan er de økonomiske forudsætninger, hvilken infrastruktur er der allerede, og hvilken skal fremskaffes, og hvad kan stadig lade sig gøre at ændre.

Et eksempel på planlægning – Mikroplast

Vi forestiller os nu vores naturområde tæt på kysten, som er fyldt med muligheder, og det udstillingslokale, som vi har til rådighed. Vi forestiller os, at vi har fået til opgave at udvikle en udstilling og et kompletterende guideprogram om Mikroplast - problemer og udbe-

dringer (igen, dette er et eksempel, jeg har fundet på). I vores planlægningsarbejde er der altså et aspekt af "initiativtagerens perspektiv", som allerede er bestemt. Det skal handle om miljøproblemet mikroplast, og nogle af forudsætninger for mødet er også bestemt: Det skal være en udstilling og gruppearbejde, der ledes af en guide. Våres planlægningsmetode får os nu til at begynde at undersøge "deltagernes perspektiv". Vi gennemfører en del interviews og læser dagspressen og forstår, at mange har hørt om mikroplast i medierne og ved, at det ikke er godt for fisk. Mennesker, der i længere tid har været engageret i miljøet, ser ud til også at vide en del om årsagerne. De miljøinteresserede er urolige over problemet, mens andre ikke synes at tage det så alvorligt eller være særlig interesseret i at vide mere. I vores planlægning får vi altså et problem: Dem, der er inte-

Hvad tænker de besøgende om mikroplast, hvis vi inddrager formidlingen af dette i den kaffepause, som de tænkte skulle være en skøn afkobling fra besøget?

Foto: Anders Arnell

resserede, ved allerede en hel del, og dem, der ikke er interesserede, er... interesseret i noget andet. Vi kan altså ikke få styr på mere om relevante perspektiver ved at udgå fra mikroplast i vores undersøgelse. I stedet kigger vi på, hvad de allerede eksisterende gæster i vores eksisterende udstilling har for perspektiv på kommunikationen. Vi ser, at vores besøgende ofte er børnefamilier, der søger en tilpas lang, 1,5-2 timer lang aktivitet, der engagerer både voksne og børn. Måltider er vigtige for dem, kaffe til voksne og læskedrikke og kager til børnene. Hvor i denne handlingssekvens passer en ny aktivitet om mikroplast ind? Hvilke perspektiver aktiveres, hvis de i forbindelse med måltidet eller kaffepausen fik tilbudt lidt plastik men henvisning til, at fiskene "bliver narret" til at spise mikroplast? Det ville formentlig skabe en del benægtelse. Det er jo et vigtigt mål for gæsterne at have det sjovt. Det plejer at være højdepunkter at klappe levende fisk i akvarier i udstillinger og legehjørner.

Vi tager "initiativtagerens perspektiv" et øjeblik. Vi ved, at vi ikke vil lave en udstilling, hvor vi får børn til at have ondt af dyr. Det er ganske vist fristende, men det er voksne, vi vil have i tale, eftersom det er de voksne, der træffer beslutninger, der påvirker mikroplastproblemet omfang. Vi gransker "objektets karakter": problemet med mikroplast og udbedringer af det. Nogle af kilderne til mikroplast stammer fra fleecetrøjer, kosmetik og kunstig græs. Problemerne skyldes forbrugsmønstre og normer, der ligger dybt i samfundet, og som ikke er så nemme at ændre, heller ikke for den der gerne vil. At undgå at sprede mikroplast kræver stort engagement, viden og gode læsebriller, hvor det er alt det med småt i indholdsfortegnelser med kemiske produktforkortelser, der skal granskes. Det er sandsynligt, at mange, også dem der allerede er engageret, kan føle en vis afmagt over for de store vanskeligheder, det indebærer at forandre så mange menneskers forbrugeradfærd. Men der er også en åbning i den brede forekomst af mikroplast i forbrugsvarer: Kan mennesker, der som sådan ikke er interesseret i mikroplast, fisk eller miljø, men som er interesserede i tøj, kosmetik og fodbold, blive interesseret, hvis vi går ud fra deres indgangsperspektiv med tøj, kosmetik og fodbold. Vi fortsætter vores undersøgelse af perspektiv ved at fokusere på disse objekter., Måske finder vi så en mulighed for at opnå et positivt engagement? Kan vi opstille et laboratorium,

hvor interesserede kan blande deres egen hårkur uden mikroplast (jeg tror, opskriften indeholder yoghurt, honning og olivenolie)? Slå et slag for fodbold på gammeldags grusbane? Kan vi samarbejde med virksomheder, der fremstiller skiundertøj af uld? Og hvis disse håndgribelige, individuelle, alternative løsninger er tilgængelige, ja så behøver provokationen med at tilbyde plastikkugler til kaffen ikke føre til afmagt og benægtelse men måske til forståelse? Ingen af disse kommunikative foranstaltninger fører naturligvis til løsninger i stor skala på samfundsproblemet med mikroplastsamlinger i havene, men det kan føre til, at flere voksne mennesker taler med hinanden om politiske og økonomiske foranstaltninger, måske mens de blander hårkure eller strikker trøjer.

Konflikter og spændinger

Når naturvejledning planlægges ud fra deltagernes perspektiver, bliver det tydeligt, at der åbenbart er konflikter i en del spørgsmål om håndtering af naturens ressourcer. Deltagernes indbyrdes perspektiver er markant forskellige, og det vil fremgå af undersøgelsen. Konflikter og spændinger bør imidlertid ses som en mulighed for naturvejledning: Det viser, at der er engagement i spørgsmålet, og at der er noget at kommunikere om. Men tilstedeværelsen af konflikt stiller store krav til udformningen af såvel kommunikationens form som indholdet. I konflikter er der brug for fleksibilitet og mulighed for, at alle aktører kan udtrykke sig uden at være tvunget til at ændre perspektiv. Budskabsorienteret, strategisk planlagt kommunikation, hvor aktørerne oplever at blive behandlet som modtagere af information, medfører ofte, at en konflikt eskaleres og bliver værre.

Planlæg kommunikation, inden du begynder formgivningen

Et naturum fik for nogle år siden mulighed for helt at ombygge sin på det tidspunkt noget forældede udstilling. Planlægningsgruppen bestemte sig hurtigt for, at udstillingen skulle bygges rundt om sorte

Ingen af disse kommunikative foranstaltninger fører naturligvis til løsninger i stor skala på samfundsproblemet med mikroplastsamlinger i havene, men det kan føre til, at flere voksne mennesker taler med hinanden om politiske og økonomiske foranstaltninger.

metallrør, der skulle symbolisere tagrør. Et andet naturum havde i sin designidé, at udstillingsmodulerne skulle ligne øer i den nærliggende skærgård. Når man står over for en større eller mindre forandring af naturvejledning, hvad enten det er et guideprogram eller en udstilling, er det nærliggende at begynde at tænke på form og indhold. At begynde at designe og formgive, at formulere budskaber og temaer. I denne artikel har jeg foreslået, at man begynder i en helt anden ende. At man udskyder beslutningen om farve og form, at man venter med temaer og udsætter arbejdet med budskabet.

Mit forslag er i stedet, at vi sætter mødet mellem de besøgendes perspektiv, forventninger og handlingssekvens og naturvejlederens perspektiv i centrum for planlægningen, og at beslutning om form og indhold kommer senere som konsekvenser frem for som drivkraft.

ET FORSKNINGSPROJEKT OM NATUR- OG KULTURVEJLEDNING

Perspektivet på planlægning af naturvejledning, der beskrives i denne artikel, er et delresultat af forskningsprojektet Planlægning af kulturarvsinterpretation, som blev udført i perioden 2014-2016 med støtte fra Riksantikvarembetet. Lars Hallgren

var hovedansvarlig for projektet i samarbejde med kolleger fra Avdelningen för miljökommunikation og Centrum för naturvägledning ved Institution för stad och land på Sveriges lantbruksuniversitet. De besøgsmaal, der blev studeret,

var Stiftelsen Läckö slot og Huseby bruk AB samt naturum Vänerskärgården samt naturum Hornborgasjön og Kronoberg. De deltog også i arbejdet med at udvikle planlægningsmodellerne.

NATURVEJLEDNING I EN GEOPARK – STRATEGI OG PARTNERSKAB

JAKOB WALLØE HANSEN

Jeg arbejder som geolog og naturvejleder i Unesco Global Geopark Odsherred. Her arbejder jeg med undervisning, uddannelse og naturvejledning, både organisatorisk og praktisk. Jeg har aldrig brudt båndene til mit tidligere arbejde som forsker, og derfor er forskningen af Odsherreds geologi højt prioriteret og ofte inkorporeret i min naturvejledning og undervisning.

Geopark Odsherred indgår i Unescos program for geoparker og geovitenskaber (IGGP), og i parkens formål indgår at undervise, uddanne og formidle parkens geologiske værdi. En central del af arbejdet består i at etablere en identitetsskabende undervisningsenhed. I øjeblikket har den arbejdstitlen mingeopark.dk. Ved etableringen af enheden er der gjort visse strategiske overvejelser.

Geoparken forvaltes af en overskudsgivende fond og er, i modsætning til hvad mange tror, ikke en del af Odsherred kommune. Derfor ligger beføjelserne og mulighederne for undervisning på et selvmotiverende plan. Hidtil har geoparkens bidrag til undervisningen i kommunen bestået i engagement i kunst- og undervisningsprojektet Geokids (se faktarude). Men i en tid, hvor verdens største kulturinstitution, Unesco, er yderst opmærksom på, hvilke problemer det kan medføre ikke at have et fast forankret undervisningssystem i geoparker, er Geo-kids projektet langt fra tilstrækkeligt. Derfor er der fokus på at bygge en målrettet og struktureret enhed, der kan varetage opgaven. En af mine vigtigste arbejdsopgaver er altså at udvikle og forankre undervisningsenheden som en del af parken.

Af politiske årsager var fokus oprindeligt rettet mod at omfatte alle aldre fra indskoling til gymnasiet. Man fokuserede mere på målgruppe end indhold og metoder i undervisningen. I øjeblikket har vi valgt at lægge vores største fokus på indskolingen, eftersom vi på den måde kan nå den største gruppe af de yngste medborgere. Det har vist sig at være sværere at nå det lokale gymnasium, da de i en lang periode har ventet på nye lærings- og kursusplaner. Vi har dog stadig store forhåbninger til at kunne udvikle et samarbejde med det lokale gymnasium, frem for alt fordi mine kompetencer som geolog så (måske) kan udnyttes på en anden måde.

Eftersom arbejdet med etablering af tjenesten foregik på et tidspunkt, hvor jeg var i gang med min uddannelse som naturvejleder, faldt det naturligt for mig at stræbe efter, at undervisningsenheden skulle baseres på naturvejledningens principper snarere end på klassisk skoleundervisning. Det medførte i begyndelsen en vis uro over min strategi, da man mente, at man allerede havde Odsherred Naturskole, som kunne varetage naturvejledningen i kommunen. Faktum var og er dog, at den lokale naturskole på grund af sin status som en produktionsskole er bundet af en lang række opgaver, som ikke nødvendigvis er relevante for en geopark og derfor hverken har de faglige eller tidsmæssige ressourcer til at tage sig af denne opgave. Det er desuden vigtigt at understrege, at det heller ikke er den lokale naturskoles opgave at påtage sig ansvaret for at undervise og vejlede i geoparken.

Min opgave bestod derfor i at gøre rede for betydningen og behovet for en naturvejledning med relevans for geoparken. Det skete ved konsekvent at bruge naturvejledning i geoparken, primært i lokalsamfundet, som på den måde blev inspireret til selv at bruge og lære området at kende på en ny måde. Dette har en afsmittende virkning på et lille samfund som Odsherred, og langsom men sikkert voksede forståelse for naturvejledning som et redskab og som en god måde at konkretisere geoparken på. Samtidig havde det også den virkning, at den lokale naturskoles arbejde i visse tilfælde blev en del af relevansen for geoparken, hvilket absolut ikke er nogen forringelse. På den måde fungerer Odsherred Naturskole som en vigtig samarbejdspartner i at få budskabet om geoparkens muligheder ud.

Implementeringen af naturvejledning i geoparkens arbejde sker rent praktisk ved at vi taler om naturvejledning i alt, hvad vi beskæftiger os med, lige fra møder i sekretariatet om de større projekter, som vi overordnet samarbejder med institutioner og organisationer om, til de faktiske undervisningsaktiviteter, som jeg står for. Ved konstant at informere mine kolleger om naturvejledning tror jeg, at alle parter efterhånden selv tænker i naturvejledning, som er relevant for geoparken, og dermed kommer vi langt. Derudover – og mindst lige så vigtigt – foregår der et politisk og strategisk arbejde med at implementere naturvejledning med relevans for geoparker højere oppe i systemet. Disse er overvejende teoretiske og munder i praksis ud i diskussioner, der handler om at acceptere mit og geoparkens forehavende, og sidst, men ikke mindst, i økonomiske diskussioner om min/geoparkens strategi og kommunens skoleforvaltning.

Gennem mit netværk, der består af lærere, tværgående emnegrupper, naturvejledere i Odsherred kommune og delvis via min plads i et netværk for naturvidenskabskoordinatorer, forsøger jeg at indarbejde naturvejledningen, når jeg er ude på undervisningsopgaver. Herigennem får lærerne en forståelse for naturvejledningens potentiale i forklaringen af geoparkens komplekse sammenhæng. Med lærerens interesse er vejen kortere til deres højeste chefers interesse for projektet. Desuden er der et behov for at få kommunens centrale ledere inden for kultur og fritid respektive underskolevirksomhed og uddannelse til at indgå i samarbejdet med at løfte ressourcer, der kan svare til de ressourcer, der i øjeblikket bruges på kulturområdet.

Lermasker fra Geopark Odsherred.
Foto: Claus Starup

og naturskolen – så Geopark Odsherreds tilbud ikke bliver et alternativ men et supplement til undervisningen i kommunen. Med centrale ledes velvilje er banen kridtet op til de politikere, der i sidste ende skal bevilge midlerne.

Disse ønsker kan udtrykkes af repræsentanter for diverse lærergrupper og skole- og afdelingsledere, samarbejde med naturvidenskabskoordinatorer og skrivelser om at bede kommunen bidrage til sagsfremstilling i diverse politiske udvalg. Det er dog en langsom proces, der hele tiden møder modstand, hvilket ikke nødvendigvis skyldes modstand mod de konkrete forslag, men snarere at man en gang imellem fokuserer mere på andre projekter i organisationen.

Jeg har derfor arbejdet med parallelle spor, som har bestået i at forsøge at påvirke mine interne omgivelser i geoparkens sekretariat ved at indlemme naturvejledning i mange af vores projekter – for ek-

sempel ved at koble undervisningsaktiviteter til diverse projekter. En udtalt godkendelse af min interesse for naturvejledningens plads i geoparken kom i foråret 2018 fra min arbejdsgivers side, da jeg fik dennes samtykke til at gå ind i bestyrelsen for Naturvejlederforeningen og derefter også godkendelse til at stille op som formand for foreningen – vel at mærke i arbejdstiden. Det giver naturligvis et uundværligt netværk og erfaringsgrundlag, som kan vise sig at være afgørende for det videre arbejde med at styrke naturvejledningens plads i organisationen.

Stor professionalisme og langsigtede, bæredygtige løsninger betyder meget for mig. Det kan folk godt mærke, og jeg tror, at det gør dem mere tilbøjelige til at tro på projektet. Så med en stor portion entusiasme er jeg ganske overbevist om, at jeg, omend yderst konkret, forsøger at "liste" naturvejledningen ind gennem bagdøren i en organisation, der indtil nu ikke har set behovet – både ud fra en grundlæggende praktisk og teoretisk fremgangsmåde.

GEOKIDS

Geokids var et tværgående institutionelt og videnskabeligt undervisningsprojekt, som omfattede alle geoparkens fire temaer: landskab og geologi, kulturhistorie, kunst og fødevarer.

Projektet var aktivt i perioden fra 2015 til 2018. Projektets styregruppe bestod af medarbejdere fra Kultur og Borger (Odsherred Kommune), Odsherred kulturskole, Museum Vest-

sjælland, Geopark Odsherred, en lokal kunstner og flere private interessenter. Selve projektet bundene i en interesse for at præsentere geoparkens temaer for alle kommunens skoleelever. Med en skole ad gangen deltog eleverne i et udendørs skoleprogram, et specielt designet undervisningsprogram, som blev gennemført på et givet sted i geoparken. Afslutningsvis fremstillede

hver elev en lermaske, som i sin grundform havde flere koblinger til områdets lokalhistorie. Maskerne blev løbende udstillet på Veddinge shelterplads, hvor der ved projektets afslutning i foråret 2018 stod ca. 3.500 masker, som sammen udgjorde et meget markant stykke kunst med stort set samtlige skoleelevers aftryk i landskabet.

VILDMANDSKURSUS – NATURTERAPI

SIMON HØEGMARK

Projektet "Vildmandskursus" er et rehabiliteringsprogram for mænd (tilsvarende findes også til kvinder), der befinder sig i en livskrise. Programmet bygger på naturvejledning og naturoplevelser. Oplægget er et samarbejde mellem Svendborg kommune, det naturhistoriske museum Naturama og det psykologiske institut på Syddansk Universitet. Målgruppen er personer med stress, angst, depression, kræft, hjerteproblemer, diabetes m.m.

Programmet med naturterapi løber over ni uger, hvor vi mødes en gang om ugen i fire timer. Kurset foregår på seks forskellige steder i et såkaldt støttende miljø. Det vil sige steder i naturen, som er let tilgængelige, og hvor vi føler os trygge. Fire gange opholder vi os på en fast base, som vi lærer godt at kende, og fem gange ved andre naturperler i lokalområdet., Hensigten er, at mændene skal kunne bruge stederne selv, efter at kurset er afsluttet. Fra 2015 til 2017 er der gennemført ni kurser.

Den teoretiske tilgang til dette terapi-program er evolutionspsykologiske teorier om menneskets urinstinkter og en fænomenolo-

gisk indgang, der beskriver de fænomener og stemninger, der opstår mellem mennesket og naturen, hvis der skabes et rum, hvor vi har det godt.

Indgangen bygger på fire "søjler" til spontan opmærksomhed:

- Trykke naturmiljøer med naturoplevelser, naturvejledning og evolutionspsykologi.
- Opmærksomhedstræning. Vejtræknings- og meditationsøvelser, som er tilpasset årstiderne og det nordiske klima.
- Kropsbevidsthed/kropsfornemmelse. For eksempel Qi-gong, nervestræk, sanseøvelser, balanceøvelser og yoga. Tilpasset til målgruppen.
- Samvær og åben ild-/bålterapi samt den narrative metode.

Vildmandskurserne finder sted i "Støttende" naturmiljøer - lettilgængelige steder, hvor deltagerne kan føle sig trygge.
Foto: Simon Høegmark

Praktik

Bålet er tændt, kaffen damper i kopperne, og mændene begynder at dukke op. Vi sidder rundt om bålet, og mændene fortæller, om de har gennemført de vejtrækningsøvelser, der indgår i kurset, og om de har besøgt det sted, vi var i sidste uge, på egen hånd. Derefter laver vi nogle lette Qi-gong og balanceøvelser, der føles op af en rolig spadseretur, hvor vi går i en lang række gennem naturen.

Efter 20 minutter gør vi ophold og fortæller om naturen ud fra det tema, vi har denne dag. Det kan for eksempel være vores sanser, og hvordan man kan bruge dem for at lære planter og træer og naturens spisekammer at kende. Derefter går de to og to og fortæller hinanden om gode oplevelser, de har haft i naturen. Mændene laver sanseøvelser, hvor de lukker af for syn og hørelse. Berøvet disse sanser skal de følge et dyrespor og aflæse, hvad dyret har foretaget sig om natten.

Derefter samles vi ved et stort træ og fortæller om, hvordan vi som jægere/samlere har gennemlevet og overlevet kriser i naturen, hvilke urinstinker vi har med os fra dengang, og hvordan vi kan bruge denne viden til at klare livskriser i dag. Beretningen om woodcraft flettes ind, om hvordan vi før i tiden kunne registrere et større område i naturen og aflæse landskabet ved hjælp af viden om naturen og vore sanser, som var skarpere dengang. Om hvorfor det har været vigtigt for at overleve at kunne finde steder i naturen, hvor vi føler os trygge. Trygge naturmiljøer har en helbredende virkning, der inden for forskningen kaldes støttemiljøer. Mændene taler med hinanden to og to om steder i naturen, der har betydet noget positivt for dem. Derefter skal de på egen hånd finde et sted, hvor de kan ligge godt og gøre de indøvede vejtrækningsøvelser. Til slut går vi tilbage til bålet.

Her har Per ventet på dem, fordi han går dårligt efter en operation.

Nu kommer de andre, der har været inde i skoven og gjort deres sanseøvelser. De sidder rundt om bålet, og Per får øjenkontakt med nogle af dem. Han genkender deres blik og kropsholdning, og han ved og kan mærke, hvad de har været igennem. De behøver ikke sige så meget til hinanden, der er gensidig forståelse for de forskellige kriser, som de alle sammen har været igennem. Han ser rundt på dem. Det

er mænd i alle aldre med forskellige sygdomme, med forskelligt arbejde, men her er de alle på samme niveau. Nogen kommer med en humoristisk bemærkning, og alle ler. Det varer ikke længe, før stemningen er løssluppen og friske bemærkninger flyver på kryds og tværs over bålet. Vandet begynder at koge, og kaffen er klar.

Naturvejlederen begynder at fortælle en historie om, hvordan mennesker overlevede i naturen på den tid, hvor vi var jægere og samlere, og hvordan de har klaret de kriser, de stødte på. Per læner sig tilbage og nyder smagen af kaffe og fortællingen.

Det var derinde mellem stammerne at bålets og legendernes tid begyndte.

Refleksioner

Rund om bålet åbner mændene sig op og fortæller om deres problemer. De får gode råd ud fra de andres erfaringer, hvilket skaber positiv gruppedynamik og synergi. Naturvejlederens rolle er at holde balancen i samtalen, så den slutter i en god stemning.

Naturvejledning er et unikt redskab til naturterapi. Naturen er neutral og har ingen fordomme eller krav. Man behøver ikke tage stilling til noget. Man skal bare være til. Naturvejledning giver mulighed for at åbne den omgivende natur, så det ikke bare er en grøn mur, men en mangfoldighed af positive oplevelser. "Det var derinde mellem stammerne at bålets og legendernes tid begyndte."

Kursus deltagerne har ikke været klar over, at der fandtes sådanne muligheder for at finde ro, og med naturvejledning kan man vise dem og lade dem opdage, hvilke små åndehuller der findes i naturen, og hvordan man kan tilpasse sig efter årstiderne, det vil sige hvilke naturområder der passer til forskellige sindstilstande. Med en holistisk holdning, hvor man kombinerer naturvejledning, opmærksomhedstræning, kropsbevidsthed og det fælles med bålterapi og beretninger, opstår der fænomener og stemninger, som giver energi og aktiverer vores urinstinkter i en positiv retning. Det autonome nervesystem stimuleres til at hele kroppen, og immunforsvaret styrkes. Forskning påpeget blandt andet, at processen i denne type naturvejledning bidrager til at øge livskvaliteten, omsorgen for sig selv

Naturvejlederen kan åbne dørene til rum i naturen, der kan blive sundhedssektorens nye behandlingsrum.
Foto: Simon Høegmark

og til at give livet mening. For at fastholde deltagerne efter afsluttet kursus er der etableret en vildmandsforening, som består af tidligere kursUSDeltagere. Foreningen tager imod deltagerne på den sidste kursusdag og er en nøgle til fortsat rehabilitering.

Naturvejledning spiller en vigtig rolle i fremtidens syn på sundhed. Jeg tror, det er hvordan man som naturvejleder nærmer sig gruppen, der er vigtig. Naturvejlederen skal i samspil med naturen være neutral, ikke dømmende, og på den måde præsentere deltagerne for naturens verden.

Naturvejlederens rolle er at skabe en stemning af tryghed, at vise den smukke, rolige og utrolige natur, som vi er så heldige at være en del af. Naturvejlederen kan åbne dørene til naturen som sundhedsvæsenets nye behandlingsrum.

Det er vigtigt, at deltagerne kan føle sig trygge ved at gennemføre kursusprogrammet og ikke afbryder det med for eksempel en raskmelding. Det kan påvirke dem meget og bremse rehabiliteringsprocessen.

NYANKOMNE FRA HELE VERDEN OPDAGER NATUREN I ÖREBRO

ADIL SADIKU

En vejleder fra Naturbeskyttelsesforeningen tog os med ud i naturen i Örebro hver dag i et halvt år. Siden da har jeg og min kollega Antonios været ansat som naturguider i Örebro kommune. Vi taler tilsammen fem sprog, og med stort engagement og bredt samarbejde med forskellige aktører i kommunen har vi guidet over 5.000 besøgende fra hele verden i Örebros natur. Her fortæller vi om vores erfaringer ved at lære naturen i Sverige at kende, og hvordan vi deler vores viden om natur med nyankomne.

Jeg studerede telekommunikation i Kosovo, inden jeg kom til Sverige. Jeg voksede op i nærheden af et bjergområde og har altid været glad for udendørsliv, men at guide grupper var noget helt nyt for mig. Det samme gælder min kollega Antonios Hanna, der var agronom i Syrien, inden han kom hertil. Naturen er slet ikke lige så lettilgængelig i de lande, vi kommer fra. I Syrien er alt i princippet kulturland, der

Unge opdager naturen. Örebro kommune samarbejder med naturbeskyttelsesforeningen om at formidle på flere sprog til alle i lettilgængelige naturområder.

Foto: Adil Sadiku

er meget lidt vild natur. De reservater, der findes, er meget strengt reguleret, og i forskellige lande koster det penge at komme ind. Der er mange kulturelle forskelle, der skal forklares, og det gælder selvfølgelig om at finde et fælles sprog. Antonios og jeg taler tilsammen fem sprog: albansk, arabisk, syrisk, svensk og engelsk.

Siden maj 2017 har vi begge været ansat på fuld tid i Örebro naturskole. Det er et helt vidunderligt job. Indtil nu har vi haft 600 guidninger med i alt 5.000 besøgende fra hele verden. Det har for eksempel været forskellige foreninger, SFI-elever, naturinteresserede indbyggere i Örebro, unge mennesker, fritidshjem, uledsagede flygtningebørn, og børn og familier, som vi er kommet i kontakt med via familiecentre.

Mit svenske sprog er blevet betydeligt forbedret, og i dag kan jeg mange flere navne på arter på svensk end på mit modersmål. Da jeg guidede nogle albanere for nylig, og de spurgte mig, hvad en blomst hed på albansk, måtte jeg tjekke i en ordbog.

Vi indleder altid vores guidninger med at spørge, hvilke sprog der tales i gruppen, og så deler vi os op, hvis det er nødvendigt. Vi taler også altid svensk. Som støtte har vi naturbeskyttelsesforeningens bog "Hverdagsnatur" med os. Der er 90 arter beskrevet på 14 forskellige sprog. Vi fortæller altid om allemandsretten, og en gang imellem laver vi specifikke guidninger med netop den som tema. Jeg plejer at lægge vægt på, at det er gratis at besøge naturen i Sverige. Det er der mange, der ikke tror.

Det er fantastisk når vi hører, at deltagerne har givet sig afsted på egen hånd efter at have deltaget i vores guidninger.

Foto: Antonios Hanna

Naturen er vigtig for mange mennesker, så for os, der ikke er født her, er det en vigtig vej ind i samfundet.

I begyndelsen måtte vi arbejde hårdt med at fortælle folk, at vi fandtes. Nu er vi en gang imellem nødt til at sige nej til guidninger, fordi vi har så travlt. Vi har fået en masse god respons. En af vores deltagere sagde, at det var den bedste dag, han havde haft, siden han kom til Sverige.

At begive sig ud i naturen selvom sneen ligger højt, og termometeret står på femten minusgrader, var ikke helt en selvfølge for os i begyndelsen, især ikke for Antonios. Det samme gælder mange af de besøgende.

Vi har måttet kæmpe meget med vejret. Mange fra for eksempel Mellemøsten plejer at undre sig over, hvordan vi klarer os om vinteren. De vil have det varmt og helst holde sig inden døre. Men nu har de alligevel lært det og følger med os ud. Vi har også lært, at vi skal være meget omhyggelige med anbefalinger af tøj. Mange har svært ved at tage det rigtige tøj på.

Det er fantastisk, når vi har hørt fra dem, der deltager, at de har begivet sig ud på egen hånd efter vores guidninger. Det har jeg faktisk en sjov historie om. Vi havde en guidning i et naturreservat i nærheden af byen. Vi var syv personer, nogle fra Syrien og nogle fra Sverige. I dette område plejer vi altid at se spætter, men ikke denne gang. Nogle dage ringede en af deltagerne og var så glad. Han var taget tilbage på egen hånd og havde set en spætte.

Jeg er overbevist om, at denne type guidninger er en god måde at arbejde med integration på. Det behøver ikke være så avanceret: Tag kontakt, og inviter forskellige grupper, der er i din by. Det betyder rigtig meget bare at være ude sammen. Naturen er vigtig for mange mennesker, så for os, der ikke er født her, er det en vigtig vej ind i samfundet. Og jeg føler, at jeg har en vigtig opgave, at sprede viden om den til flere mennesker. Jeg ville aldrig have troet, at jeg skulle få en karriere som naturvejleder, men nu er der gået fire år. Det har været en dejlig rejse med masser af oplevelser.

AT UDDANNE NYANKOMNE TIL NATURVEJLEDERE

KAJSA GREBÄCK

Jeg arbejder i Naturbeskyttelsesforeningen i Örebro len og var vejleder for Adil Sadiku og Antonios Hanna, da de i løbet af et halvt år afsluttede deres SFI-studier med praktik som naturguider. I regn, rusk og solskin besøgte vi sammen alle de 14 natur- og kulturresevater, der er i nærheden af Örebro.

Vi lærte hinanden rigtig godt at kende. Det tager tid at sætte ord på alting, men deres sprog udviklede sig kolossalt i takt med deres viden om naturen her og allemandsretten. Desuden er hele samarbejdet med kommunen og andre aktører faktisk blevet styrket. Adil og Antonios fik fra begyndelsen såkaldte kommunale startjobs (arbejde på halv tid og SFI-studier på halv tid). Arbejdsformidlingen betalte en del, og resten blev betalt af kommunen og naturbeskyttelsesorganisationen Hopajola. Placeringen var på Naturbeskyttelsesforeningens kontor i "Foreningernes hus", når de ikke var ude i skov og på mark. Siden overgik de til begynderjobs en tid, og nu er de ansat af Örebro kommune. Vi har været kolleger i to år. Adil og Antonios har stadig deres arbejdsplads hos os i Naturbeskyttelsesforeningen, selvom de er ansat af kommunen.

Det var en stor men vigtig satsning for os. Akkurat som mange andre vil vi finde veje til bedre at nå ud til alle, der er kommet hertil fra andre lande. Jeg har længe været overbevist om, at den type

Når man formidler til at gruppe mennesker fra forskellige kulturer, bliver det også tydeligt, at vi associerer på forskellig måde. Flere deltagere bliver tøvende, når de skal følge en rødmarkeret sti, idet de opfatter rød som "forbudt område".

Foto: Kajsa Grebäck

aktiviteter, vi har, er en udmærket måde at arbejde med integration på. Den overbevisning er blot blevet stærkere.

Jeg mærkede hurtigt, at Adil og Antonios fungerede godt i deres nye roller, selvom ingen af dem havde guidet før. Adil er friluftsmenneske, men han har aldrig været nødt til at sætte navn på det, han ser. Antonios er agronom, han har en videnskabelig måde at gribe tingene an på, men han har først og fremmest arbejdet med dyrkning af bomuld, bier og høns. I begyndelsen var han bange for sne og taler meget om, at man er nødt til at "integrere mennesker i vejret." Det vigtigste, hvis man vil være naturvejleder, er at være social, kunne lide at være ude og have en vilje til at dele sin viden, hvilket Antonios og Adil gør.

Det har været fantastisk at få mulighed til at gøre så meget sammen med Adil og Antonios. Men selvfølgelig har kulturforskellene medført problemer en gang imellem. I begyndelsen kunne der være misforståelser på grund af sproget. Pludselig sagde de noget, som overhovedet ikke var rigtigt, men det førte ofte til latter og større

forståelse. I begyndelsen var jeg med på guidningerne, men nu passer de sig selv.

Der er så meget, man ikke tænker på, og som er lettere for dem at forstå end for mig. Desuden er "indvandrere" jo slet ikke en homogen gruppe. Det vil jeg gerne pointere. Akkurat som når man almindeligvis arbejder med grupper, er det vigtigt at være åben, lydhør, ydmyg og bygge videre på deltagerne viden og erfaringer.

En gang imellem har vi mærket, at deltagerne ikke siger til, når der er noget, de ikke forstår, men begynder at hviske med hinanden. Når man leder en gruppe mennesker fra forskellige kulturer, bliver det også tydeligt, at man associerer forskelligt. Et eksempel var, da de skulle tage en gruppe med langs med en sti, der var markeret med rødt. Mange blev usikre, eftersom de tolkede rødt som "forbudt område".

Forudsætningerne for naturguidninger i Örebro er gode, eftersom der er lettilgængelig natur i alle boligområder. En af vores deltagere havde boet i området i 20 år. Det ligger 50 meter fra en fin skov, men han havde aldrig været inde i den tidligere. Hvorfor skulle jeg

Generelt har vi haft svært ved at lokke indvandrere til åbne arrangementer. Men nu kender folk os. Rygtet spredt sig og flere bliver interesserede. Nu tager de deres venner med!
Foto: Kajsa Grebäck

gøre det? Skal jeg det? Sådan så han på det tidligere, men vi fik en mulighed for at "få ham over tærsklen." Sådan noget er virkelig sjovt.

Chefen for naturskolen, Anna Ekblom, har fortalt, at hun i kraft af guidningerne er blevet bevidst om store kulturforskelle i, hvordan man ser på natur. Her bruger mange naturen til rekreation og hvile. I andre dele af verden betyder det krybskytter, granater, giftige planter og dyr og måske et sted, hvor man smider affald. Her må vi forklare, at det faktisk er vores skov, vores allesammens skov. Derfor skal vi passe på den.

Mange har vist interesse for vores samarbejde med Adil og Antonios og spekuleret på, hvad der har været vores opskrift på succes. Jeg plejer at svare, at jeg tror, det er vigtigt at tænke på langt sigt. Desuden skal man forsøge at arbejde bredt, ikke i en isoleret gruppe. Adil og Antonios har fået chancen både at komme ind både i non-profit-verdenen, i skolen og i kommunen.

Det langsigtede og dybere samarbejde mellem kommune og forskellige nonprofitorganisationer er vokset frem hen ad vejen. Det har virkelig været suverænt. Jeg bor selv i Nora og pendler til Örebro, så også jeg har lært kommunen meget bedre at kende. Adil er faktisk med i den lokale bestyrelse for Naturbeskyttelsesforeningen nu, og i fritiden er han engageret i vores virksomhed med børn.

Det har generelt været svært at lokke indvandrere med til åbne guidninger. Mit råd er at henvende sig direkte til forskellige grupper med målrettede invitationer, så man får en indgang. Det kan for eksempel være SFI-elever eller uledsagede flygtningebørn. Vi har prøvet begge dele. I begyndelsen annoncerede vi en hel del, og først kom der kun svenskere. Nu har folk kendskab til os. Rygtet spredes, og flere og flere bliver interesserede. Derefter tager de deres venner med. Det gælder om at finde de rigtige nøglepersoner, så begynder de med tiden at komme, også til de åbne guidninger.

De seneste år har Adil, Antonios og jeg arbejdet med at uddanne personer med forskellige modersmål til at prøve at blive naturvejledere i fire andre kommuner i Örebro len. Det har været en udfordring og en god ny udvikling i vores arbejde. Vi har udvidet vores netværk og har fået flere personer, som vil tage deres landsmænd (og andre) med ud i naturen, hvilket har medført, tør og/eller finer ud i naturen og lærer om allemandsretten.

MEDBORGERSKAB FOR BÆREDYGTIGHED

ANNA KETTUNEN OCH
SILJA SARKKINEN

Dette kapitel handler om læren om bæredygtig udvikling og naturvejlederen som change agent (forandringsagent). Vi beskriver her naturvejledning som en del af et bredere miljøpædagogisk koncept med uddannelse og engagement i bestræbelserne på en bæredygtig udvikling. Naturvejledning, der har som udtrykkeligt formål at styrke relationer mellem menneske, natur og miljø for at bidrage til naturbeskyttelse, bæredygtig udvikling og udvikling af demokrati. Selvstændiggørelse, ejerskab og deltagelse er afgørende ingredienser i al læring om bæredygtig udvikling.

Naturvejlederen kan bidrage til at styrke menneskers relation til omverdenen og påvirke holdninger og adfærd. Når naturvejledning fungerer bedst, er den et strategisk værktøj i bestræbelserne på en bæredygtig fremtid. Dette kapitel understreger betydningen af, at naturvejlederen bidrager til dialog, deltagelse og selvstændiggørelse samt opmuntrer til aktiviteter, der stræber efter en bæredygtig udvikling.

Om ejerskab og selvstændiggørelse

Aktiv og ansvarlig deltagelse og mulighed for indflydelse i samfundet for alle er grundlaget for en demokratisk og bæredygtig fremtid. Det forudsætter dog, at alle individer tror på deres egne muligheder for at påvirke, og at man har både viljen og de færdigheder, der kræves. Naturvejledning kan bidrage til kompetencen i at deltage aktivt og påvirke og opmuntre deltagere til at tage egne initiativer, for eksempel når det gælder praktisk naturbeskyttelse. Det miljømedborgerskab, det kan medføre, forudsætter erfaringer, der styrker følelsen af, at egne handlinger betyder noget. Naturvejledere kan bidrage ved at tilbyde mulighed for at skabe relationer til natur, at fremhæve forskellige perspektiver og måder at påvirke på. Læs mere om det i Sanna Koskinens artikel nedenfor (side 272).

Ejerskab gennem deltagelse – nogle eksempler fra Finland

At bekymre sig om sine omgivelser og tage ansvar for dem er at deltage. Deltagelse fører ofte til en følelse af ejerskab. Følelsen af ejerskab forstærker til gengæld ofte engagement og ansvarlighed for såvel fysiske objekter som aktiviteter og steder. Naturvejledning kan støtte individets interesse for nærmiljøer og naturområder og påvise muligheder for deltagelse.

"Virkeliggørelsen af en bæredygtig udvikling forudsætter, at vi opfostrer en generation, der forstår, at menneskets aktiviteter og miljøets velbefindende afhænger af hinanden, og som betragter sig selv som delagtige i opbygningen af en bæredygtig fremtid."

Heft & Chawla 2006

Beredskabet til oliebekæmpelse langs kysterne er myndighedernes ansvar. I Finland er der en veludviklet plan for frivillige indsatser, der spiller en vigtig rolle og er en betydningsfuld ressource, hvis en omfattende olieulykke skulle indtræffe. Det er WWF, der har grundlagt det frivillige oliebekæmpelseskorps, der er klar til at rykke ud, hvis der skulle være behov for det. Det er frivilligt arbejde, der forhåbentlig aldrig bliver brugt for. Men selve beredskabet er vigtigt. De, der vil uddanne sig, kan gøre det på forskellige niveauer - fra oliesanerere til gruppeleder.

Junior Rangers er en aktivitet med inspiration fra USA, der kombinerer friluftsliv, praktisk arbejde og naturoplevelser for unge mennesker i beskyttede områder. Gennem virksomheden får man en opfattelse af det mangesidede arbejde, personalet i områderne ("rangers" på engelsk) udfører. Junior Rangers-virksomheden får unge til at deltage i arbejdet. Forvalteren arrangerer for eksempel en lejr, hvor deltagerne gør sig bekendt med en nationalparks natur og historie og lærer selv at søge efter svar på deres spørgsmål. Hvorfor har man beskyttet området, og hvordan foregår forvaltningen. Hvor er de bedste natur og kulturværdier. Hvordan føles det at ligge på en solvarm klippe og se skyerne bevæge sig hen over himlen? Hvordan fungerer et afbarkningsjern? Virksomheden er baseret på praktik i overensstemmelse med det princip, at man lærer bedst, hvis man gør det selv. Alle får en viden om og egne erfaringer med nationalparkens naturværdier og om det arbejde, der foregår der. Man får kendskab til forskning, servicering af besøgende samt arbejdet med byggeri og genoprettelse. I Noux nationalpark i Finland har Junior Rangers for eksempel genoprettet en bæk ved at føre den tilbage i sit gamle løb.

At vokse til ansvarligt medborgerskab

Naturvejledere kan bidrage med at vise vejen mod en bæredygtig livsstil. Mange naturvejledere er optimistiske og livsbekræftende personer, men det er lige så vigtigt at være ydmyg og stædig – for opgaven er ikke altid nem. Naturvejlederen kan være den, der påtager sig rollen at gøre håbet om en bedre fremtid konkret. På milj-

NOGLE AKTIVITETER, SOM BIDRAGER TIL DELTAGELSE

I Finland bruges forskellige metoder, der stræber efter at få mennesker til at deltage i planlægningen og virkeliggørelsen af projekter i natur og andre steder, der er vigtige for dem. Her præsenterer vi nogle eksempler

Gåtur er en rundtur med ledere, hvor man kortlægger menneskers nærmiljø i byer og indsamler idéer til, hvordan for eksempel gårde og parker kan udvikles. Langs en forudbestemt rute stopper gruppen op tre eller fire steder. Deltagerne kigger på forskellige steder og objekter på turen og noterer deres observationer ned. I bedste fald er dem, der planlægger og træffer beslutninger om miljøet med på rundturen. Sammenlign med Live Solbrækken Danielsen's vandvandring.

Ved hjælp af forskellige kort kan synliggøre værdifuld information om erfaringer og følelser, der relaterer sig til området, fra dem, der bor og har deres virke her. Det kan for eksempel handle om at kortlægge, hvilken

betydning forskellige steder har for deltagerne. Betydninger, følelser og erfaringer markeres på kortet ved hjælp af mærkater med forskellige farver og symboler. Fra hvert symbol trækker man en streg til marginalen og noterer, hvorfor netop dette sted ifølge deltageren er for eksempel smukt og værdifuldt. Informationen kan siden anvendes som støtte til eksempelvis byplanlægning.

Et andet godt eksempel på deltagelse er medborgerforskning, citizen science, det vil sige bidrag til videnskabelig forskning, der kan udføres af hvem som helst. Deltagerne er altså ikke genstand for forskning, men udøvere, og de skal ikke være uddannede forskere. De kan bidrage med at indsamle, klassificere og analysere informationer af værdi for forskningen.

Luonto-Liitto, som er det finske naturbeskyttelsesforbunds ungdomsforbund, har i flere årtier arrangeret en fænologisk kampagne, der kaldes Følg

med foråret. Fænologi beskriver på hvilken tid af året eller hvilken dato et fænomen indtræffer. Man samler årets første forårstegn som for eksempel når de første blomster eller birketræet springer ud, når majtræet eller liljekonvalen blomstrer, datoen hvor bogfinken og de andre fuglearter kommer tilbage, eller når pindsvinet vågner. Alle, der interesserer sig for natur, kan deltage i kampagnen ved at rapportere sine observationer i Naturhistorisk centralmuseums database. Nu har Luonto-Liitto også lanceret kampagnen Følg med vinteren. Arter i kampagnen er for eksempel skovhare, ræv, sangsvane og snemand. Man laver også observationer af sne, snedybde og is.

I Finland kaldes medborgerforskning også for delagtig videnskab eller "crowdsourcing". I Marianne Graversens tekst er der et praktisk eksempel på at arrangere en åben artsregistrering, *Bioblitz* i Danmark.

økonferencen i Tbilisi i 1977 krævede man, at "Environmental Education" skulle indgå i alle nationale læreplaner i verden. Nogenlunde samtidig begyndte begrebet bæredygtig udvikling af dukke op.

Et af målene for naturvejledning er at bidrage til læren om bæredygtig udvikling. Det vil sige en udvikling, der tilfredsstiller nutidige menneskers behov ud at fjerne kommende generationers muligheder for at tilfredsstille deres. Begrebet er med tiden blevet noget mere facetteret og har fået et mere vidtgående indhold, samtidig med at det bliver mere og mere vigtigt at føre ud i livet. Udgangspunktet er centreret om mennesker, men med mange perspektiver – økologiske, økonomiske, sociale og kulturelle. Det grundlæggende spørgsmål er, hvordan man skal kunne tilpasse menneskets aktiviteter til økosystemets begrænsninger. Det er en udfordring for os alle at forstå, hvad det virkelig betyder.

Naturvejlederen støtter følelser for natur, viden om natur og en positiv indstilling til natur i sit arbejde. Følelser for natur handler om det empatiske forhold til naturen, som alle individer udvikler ud fra egne oplevelser og observationer, samt evnen til at lægge mærke til naturen og de forandringer, der sker der. Vores forhold til natur og miljø handler om alt, hvad vi gør i, for og som en følge af eller påvirket af miljøet. Vi har alle vores eget dynamiske forhold til natur og de miljøer, der omgiver os. Grundlaget for det lægges allerede i barndommens naturoplevelser og i kontakt med nærmiljøer. Naturvejledere skal forstå såvel naturlove og fænomener som miljøets psykiske, kulturelle og sociale dimensioner. At fremme en positiv indstilling til natur samt at øge miljøbevidstheden er vigtigt for mange naturvejledere. Ved hjælp af bevidstheden håber man at styrke motivationen (vurderinger og holdninger) samt viden og evne til at virke for naturens velbefindende, hvilket til gengæld kan øge motivationen til at agere ansvarligt i forhold til natur og miljø generelt. Læs mere i kapitlet om den strategiske naturvejleder.

Naturvejledning kan bidrage til processer, der udviklet en mere miljøtilpasset og bæredygtig livsstil. Eksempler på sådan miljøpædagogik kan være at opmuntre til udflugter uden forurening, mådehold og sparsommelighed, ansvarlig husholdning uden madspild, at spare på energien samt at begrænse mængderne af affald med for eksempel genbrug, reparation og genvinding. Det handler om hverdagens

valg og handlinger i forbindelse med arbejde, forbrug, familieliv og fritid. Det handler om valg af mad, om at bevæge sig, at tænke over, hvordan boligen skal opvarmes (i den udstrækning man kan påvirke det), kildesortering og at handle second hand. Naturvejledere kan også invitere til samtaler om et liv, hvor lykke og velstand ikke er baseret på kontinuerlig økonomisk vækst.

Ved at være opmærksom på, hvordan hver eneste handling påvirker vores omverden, er det også muligt at sætte fokus på betydningen af etisk ansvarlighed og bæredygtige valg og handlinger. En bæredygtig livsstil indebærer, at man lægger vægt på de økologiske, økonomiske, kulturelle og sociale følger af sine beslutninger – både globalt og lokalt. Naturvejledere med interesse for miljøpædagogik kan inspirere til en god livsstil i hverdagen. Men også til fælles processer og beslutninger i samfundet.

Vi har hver især vores eget, dynamiske forhold til natur og de miljøer, som omgiver os.

Foto: Anna Kettunen

Agenda 2030 – en udfordring for naturvejledere

FN's udviklingsdagsorden for bæredygtig udvikling, Agenda 2030, blev underskrevet af statslederne i verden ved FN's topmøde for bæredygtig udvikling i New York i 2015. Planen strækker sig fra 2016 til 2030 og er politisk bindende. Planens mål er universelle og omfatter os alle: stater, kommuner, virksomheder, skoler og naturvejledere. Målet for bæredygtig udvikling er at gøre verden til et bedre sted for os alle. Det er muligt, hvis vi samtidig tager miljøets, menneskers, menneskerettighedernes og økonomiens perspektiver i betragtning.

Agenda 2030 bygger på Millennium-erklæringen, der blev afsluttet i 2015, og på politikken om bæredygtig udvikling, der blev formuleret i den såkaldte Rio-proces i begyndelsen af 1990'erne. De 17 globale mål for bæredygtig udvikling i Agenda 2030 har i alt 169 delmål. Målene er globale – man kan ikke behandle klimaforandringer, konflikter eller den økonomiske udvikling hver for sig. Et centralt perspektiv er at tage klimaforandringer og planetens grænser i betragtning, samtidig med at man forsøger at udjævne uligheden mellem mennesker. I målene har man også taget betydningen af samarbejde og menneskerettigheder i betragtning, hvilket betyder, at alle medborgere skal kunne blive hørt og deltage i arbejdet. Et delmål, når det gælder skolen, er, at alle elever senest i 2030 skal have alle de informationer og den viden, der skal til for at fremme bæredygtig udvikling. Udviklingen skal tage betydningen af og forudsætningerne for en bæredygtig livsstil, menneskerettigheder, lighed mellem kønnene, fremme af en fredelig kultur, medborgerskab i verden, kulturel mangfoldighed og kulturens betydning for en bæredygtig udvikling i betragtning.

Økosocial dannelse – håbet om en bedre fremtid

En miljøbevidst medborger har også "økosocial" dannelse. Begrebet økosocial dannelse blev lanceret af Arto O. Salonen (2015) Ifølge ham hviler menneskehedens velbefindende på, om den forstår de rettigheder og pligter, mennesket har, eftersom det er afhængigt af naturen og andre mennesker. Det økosocialt dannede menneske har et ansvarligt forhold til verden. Forholdet bygger på medfølelse, måldehold, kommunikation og bevidsthed om, hvordan ens egen adfærd

påvirker omverdenen. Den økosocialt dannede forstår, at mennesket ikke kan eksistere uden en livskraftig natur. Den økosocialt dannedes stræben er en livsstil og kultur, der beskytter menneskeværdet, økosystemets diversitet og kapacitet til at forny sig, samtidig med at man opbygger et videngrundlag for cirkulær økonomi, der er baseret på bæredygtig udnyttelse af naturressourcer. Økosocial dannelse lægger især vægt på forståelsen af, hvor alvorlig en trussel klimaforandringen udgør, og stræber efter at agere på en bæredygtig måde. Økosocial dannelse bidrager til håbet om en bedre fremtid.

Agenda 2030 har som mål at gøre verden til et bedre sted for os alle.

Foto: Anna Kettunen

Alvorlige miljøproblemer og følelser

Mange mennesker er i dag både bevidste om og meget urolige over de miljøproblemer, som menneskeheden er årsag til. Især de trusler, der kædes sammen med klimaforandringen, fører til frygt hos man-

ge. Naturvejledere kan gøre en indsats ved at være opmuntrende og håbefulde, også når vi taler om alvorlige globale problemer. Naturvejledere kan gøre en forskel ved at bidrage til en følelse af delagtighed og tilgængelighed, aktivt håb – ved at opmuntre til handling. Det kan være en svær balance – en gang imellem kan vi naturvejledere også være skyld i for stor optimisme og glemme den følelse af uro, lammelse og frygt, som verdenssituationen kan forårsage. På den anden side kan vi en gang imellem ubevidst kommunikere følelser og holdninger, der er farvet af kynisme og frygt.

Hvordan skal man så behandle verdens miljøproblemer og de følelser, de medfører? Skal vi undgå unødigt optimisme og bekræfte behovet for at behandle verdenssituationen på en realistisk måde? Skal vi bekræfte de følelser, der bliver vækket hos andre? Naturvejlederen har selv brug for støtte og værktøjer til at håndtere den følelsesmæssige del af arbejdet.

Forskningsresultater viser (Pihkala 2017), at man bør være meget omhyggelig med, hvordan man kommunikerer spørgsmål, der drejer sig om miljøet. Med oldtidens gamle metoder til historiefortælling kan de mindste handlinger fremstå som store heltegerninger. Selvom dramaet måske ikke ender lykkeligt, bidrager deltagelsen til forståelse og sympati og måske oven i købet til at vække en slags befriende følelse. Fortællinger om, hvordan kampen kan vindes trods det, der kan forekomme som håbløs modstand, kræver en holdning fyldt med mod, sejhed og aktivt håb samt en evne til at lever sig ind i begivenhederne. Inden for naturvejledningen kan man frembringe såvel realistisk tragedie som betydningen af håb. Kunst og kreativitet kan være en vej, der bidrager til at behandle følelser og eksistentielle spørgsmål og til dybe oplevelser, der skaber sammenhæng.

Klimaforandring som et eksempel

Klimaforandringen er et stort, kompliceret spørgsmål uden svar, som derfor kan forårsage frygt. Men både viden og uro er nødvendige forudsætninger for, at man handler. At ville handle forudsætter samtidig tillid og tro på fremtiden. Mennesket handler kun, hvis det tror, at en forandring er mulig. Et menneske, der er positivt og håbefuldt,

tror, at det er muligt at løse problemerne, hvis man anstrenger sig og engagerer sig i miljøet. Benægtelse bidrager ikke til handling.

Et almindeligt hverdagsliv i vestlige lande med bolig, transport og mad fører til uholdbart klimaudslip. Valg af livsstil og den enkelte forbrugers ansvar har været fremhævet længe – men alle samfundets institutioner skal deltage i begrænsninger og tilpasninger. Klimaforandringen er et etisk og moralsk problem, der skal håndteres på mange niveauer samtidig. Samtaler om det og om, hvordan samfundet skal håndtere spørgsmålene, kan foregå i naturvejledningen.

Klimaforandringen er et etisk og moralsk problem, der skal håndteres på mange niveauer samtidig.

Naturvejlederen som forandringsagent mod en bæredygtig livsstil

Naturvejlederen kan være den, der tager børnene med på udflygt i skoven. Den, der giver dem viden om det udendørs miljø som en del af skolens læringsplan og som fremhæver betydningen af viden om bæredygtig udvikling. Naturvejlederen kan være museumspædagog i et kulturmiljø. En naturguide, der tilbyder oplevelser, erfaringer og viden i en nationalpark. De kan alle på forskellig måde bidrage til bestræbelserne efter en bæredygtig livsstil.

Naturvejledning, der styrker følelsen af tilgængelighed, et personligt forhold til miljøet, og som inspirerer til handling, er vigtig. En af naturvejlederens vigtigste roller er at skabe en tryk og pålidelig atmosfære, hvor muligheden for ansvar, deltagelse og indflydelse for individet og fælles i samfundet støttes. Læs mere om det i Sanna Koskinens artikel nedenfor. Maria Aroluoma afslutter derefter bogen med en artikel om, hvordan naturskoler kan styrke deltagerne forhold til naturen og forståelse af forholdet mellem mennesker og natur samt af en bæredygtig livsstil. Hensigten i Nordisk Ministerråds definition af naturvejledning fra 1990 og det nordiske samarbejdes begyndelse er stadig aktuel.

Naturvejlederen kan være den person, som tager børnene med i skoven, lærer dem om natur og miljø og sætter fokus på viden om bæredygtig udvikling.

Foto: Anna Kettunen

LÆS MERE

Heft. H. & Chawla, L. (2006). *Children as agents in sustainable development*. I M. Blades & C. Spencer (red.), *Children and their environments*. Cambridge: Cambridge University Press

Pihkala, P. (2017). *Kuinka käsitellä maailman ongelmia?* Traagisuus ja toivo ympäristökasvatuksessa, Ainedidaktiikka, Vuosikerta. 1, Nro 1.

Salonen, A. & Konkka, J. (2015). *An Ecosocial*

Approach to Well-Being: A Solution to the Wicked Problems in the Era of Anthropocene. *Foro de Educación* 13(19), 19–34. (pdf)

NATURVEJLEDNING, DER STØTTER DELTAGELSE OG MILJØMEDBORGERSKAB

SANNA KOSKINEN

Miljømedborgerskab er en miljøbevidsthed, en aktiv og deltagelse form for medborgerskab. For at leve og opføre sig på en miljøbevidst måde i samfundet, skal man opleve, at det man selv gør, har betydning. Et miljøbevidst medborgerskab forudsætter indsigt i, at det man gør, og hvordan man tænker, har betydning.

I naturvejledning møder man naturen med alle sanser. I naturen kan deltagerne tænke over deres liv, og hvad der er meget vigtigt ved livet. Ved at skabe kontakter kan naturvejlederen fremhæve nye perspektiver og muligheder og støtte og forstærke deltageres miljømedborgerskab.

Ved at være med til at udvikle sit nærmiljø bliver alle deltagere i en mangesidet indlæringsproces. Deltageres kompetencer, ansvarlighed og engagement udvikles og styrkes. At gøre den nære natur til sin egen forstærker også det forhold, man selv har til naturen og øger ansvarligheden for nærmiljøet. Naturvejledning er vigtig, da den indebærer at tilbyde betydningsfulde læringssituationer og aktiviteter, der støtter både individers og grupperes kompetence og vilje til at opføre sig på en ansvarlig måde i miljøspørgsmål.

Delagtighed og egenmagt

En skolegård der ikke understøtter engagement.
Foto: Sanna Koskinen

Delagtighed er et individs fornemmelse af at have vilje, evne og mulighed for at påvirke.

Begreberne *delagtighed* og *egenmagt* har fælles træk. Delagtighed er et individs fornemmelse af at have vilje, evne og mulighed for at påvirke. Begrebet *egenmagt* (som ikke er noget dansk ord, men kan sammenlignes med det engelske ord *empowerment* (eller *selvstændiggørelse*)), er en indre fornemmelse af tilgængelighed og magt: at man mærker, at man har kapacitet og mulighed for at agere. Egenmagt eller selvstændiggørelse er at tro på sine egne muligheder for at påvirke, at se meningen i sine egne handlinger og at ville påvirke. Både delagtighed og egenmagt er oplevelser, som hver især skal definere selv.

Det omgivende miljø og gruppen, man agerer i, har stor betydning for, hvordan og om man føler sig delag-

tig. Hvor megen plads giver gruppen eller samfundet til det enkelte individs delagtighed? Følelsen af egenmagt inden for gruppen eller samfundet indebærer, at man oplever, at man kan forandre det miljø og den sociale kreds, man er en del af. Ud fra den enkeltes synsvinkel indebærer det, at man kan tilegne sig og få plads og mulighed for at påvirke. De, der gør dette muligt, deler aktivt ud af deres autoritet og magt. Det væsentlige er, at forandringen sker gradvist, så individerne lærer at betragte sig selv som aktive og selvstændige aktører og at stole på sin egen kunnen og sin egen mulighed for at påvirke.

Det vigtigste for børn og unges muligheder for at påvirke og deltage, og for at det skal have en virkning, er, at voksne deltager i processen. Voksnes indstilling til at dele deres egen magt og den rolle, han eller hun påtager sig i processen, afstikker i høj grad grænserne for børn og unges delagtighed. Børn og unge skal – især i begyndelsen af en aktiv proces – støttes af en (voksen) partner, der skaber en tryk og god stemning. Den voksnes eller rådgiverens rolle er at gøre processen mulig og at støtte den. Målet er aktive og ansvarlige deltagere, der agerer så selvstændigt som muligt.

Egenmagt eller selvstændiggørelse er at tro på sine egne muligheder for at påvirke, at se meningen i sine egne handlinger og at ville påvirke.

Hvorfor er deltagelse og egenmagt så vigtige?

Følelsen af deltagelse og egenmagt er afgørende for at tage ansvar for miljøet, eftersom det giver mennesker en følelse af, at det har betydning, hvad han eller hun foretager sig. Miljøpædagogik og naturvejledning handler i stor udstrækning om at bidrage til egenmagt og om at skabe sig en personlig, meningsfyldt relation til naturen og omverdenen. Det handler om, at den enkelte sætter pris på og oplever, at naturen har betydning og er vigtig for netop en selv: Man vil opføre sig ansvarligt og stoler på sin egen evne til og mulighed for at påvirke – føler, at man deltager i opbygningen af en bæredygtig fremtid.

Hvordan kan man så støtte den enkelte persons deltagelse og følelse af egenmagt med naturvejledning? Personlige oplevelser er

Voksnes evne til at dele ud af beslutningsmagten og den rolle de har i beslutningsprocesserne sætter i høj grad begrænsninger for børn og unges deltagelse.

Foto: Sanna Koskinen

centrale, så mennesker opbygger forhold til andre mennesker og steder, og så motivation og kompetence til ansvarlig adfærd udvikles. Det, der er brug for, er egne erfaringer i at påvirke og agere på en anden måde samt en følelse af, at vi i fællesskab kan få sat en forandring i værk. I det praktiske arbejde med naturvejledning og miljøpædagogik har man koncentreret sig om at støtte følelsen for miljøet med personlige naturoplevelser samt ved at lære om miljøvenlige adfærdsmønstre i hverdagen. Fokus har i stor udstrækning været på at lære individerne at agere på en bestemt måde og muligheder for samfundsmæssig og gruppe baseret påvirkning er blevet forsømt.

Det er blevet undersøgt (til en vis grad), hvordan børn og unge lærer deltagelse og egenmagt. Ifølge disse studier har de tilegnet sig visse medborgerfærdigheder, der handler om kommunikation, diskussion og beslutningskompetence, men også om følsomhed og empati over for andres meninger og behov. De har også indhentet viden om, hvordan man kan påvirke og har udviklet en vilje til at deltage også fremover. Delagtigheden har også styrket deres selvtillid

og troen på egne muligheder for at påvirke samt følelsen af at være en del af en gruppe, at være deltagende, samt følelsen af ejerskab i de spørgsmål, de har engageret sig i.

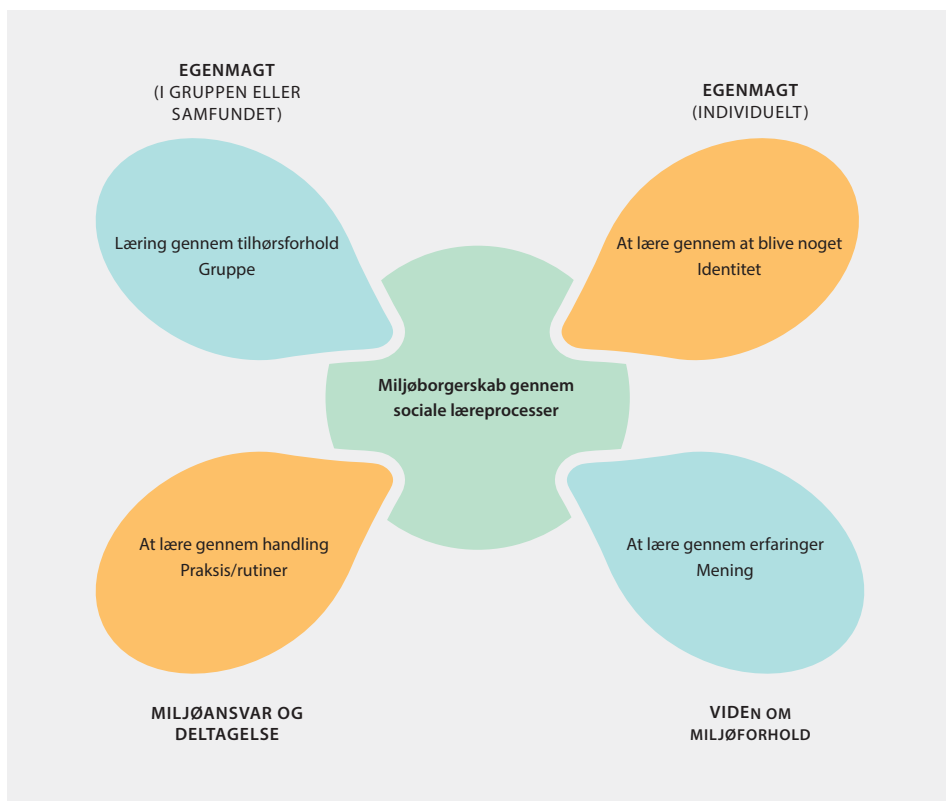
Deltagelse som socialt lærende

At deltage/deltagelse kan betragtes som en indlæringsproces, hvor man lærer om, deltager i og bliver interesseret i den omkringliggende verden og samfundet. Man kan også forestille sig, at deltagelse er en måde at få folk til at bekymre sig mere om miljøet og påtage sig ansvar for det. I bedste fald kan deltagelse føre til en følelse af ejerskab. Ejerskab er, at man som individ erfarer, at en proces, et sted eller et fysisk objekt føles som sit eget, og at man via sine handlinger kan påvirke den/det. Følelsen af ejerskab styrker båndet til eller ansvarligheden for et objekt eller et sted.

At deltage giver mulighed for en social indlæringsproces. Social indlæring er en kollektiv proces, der hører sammen med situationer og vaner i det virkelige liv. Deltagelse i en fælles og innovativ problemløsningsproces. Ifølge Etienne Wenger (1998) formes det sociale menneske af fire elementer: læring gennem erfaring, læring gennem handling, læring gennem at høre til og læring gennem oprettelse af identitet. Disse elementer kan kobles til de tidligere opstillede begreber (figur 13).

I denne figur er delagtighed handlinger og rutiner. Magtovertagelsen handler om at tilhøre en gruppe eller et samfund og om de muligheder, det omgivende miljø tilbyder. Følelsen af egenmagt er en personlig proces, der handler om identitet og viden om miljøet, der baserer sig på den erfaring man har gjort, og de betydninger der er opstået. På den måde kan man betragte naturvejledning som en mulighed for læring gennem handling, erfaring, at høre til og at blive noget (nyt).

Aktiviteter og oplevelser har altid været det centrale i naturvejledning, ikke i samfundsmæssig forstand, men med fokus på at opleve og studere naturen. Synsvinklen bør udvides. Inden for naturvejledning er alle sanser åbne for den omgivende natur. Naturvejlederen kan ved at skabe relationer og fremhæve nye perspektiver og

Figur 13
Miljømedborgerskab som socialt lærende (Koskinen 2010). En tillempning af Wengers (1998) sociale indlæringsmodel og Koskinens & Paloniemis (2009) model om miljøbevidst delagtighed som en social læringsproces.

muligheder støtte og forstærke deltagernes miljømedborgerskab. Naturvejledning kan støtte aktive og kyndige aktører og samtidig også deres identitet som fuldgyltige medlemmer af samfundet. Vi har alle en stærk trang til at tilhøre en gruppe og at være som andre. Denne drift er især stærk hos unge mennesker. Hvordan kan vi støtte en miljømedborgeridentitet, som sætter spørgsmålstejn ved mange af vurderingerne og fremgangsmåderne i de vestlige landes samfund? Hvordan kan vi styrke sammenholdet i en gruppe,, hvor ansvar over for miljøet er normalt og noget at stræbe efter?

At støtte deltagelse og naturvejledning

Traditionelt har lærerrollen været stærk inden for naturvejledning, akkurat som inden for anden pædagogisk virksomhed. Lærerrollen planlægger aktiviteter, der har et bestemt formål, og gennemfører dem. Deltagerne eller eleverne kommer med i processen, hvor alt er planlagt i form af et program, en øvelse, en udflugt eller en anden form for pædagogisk virksomhed. Modellen fungerer god i mange henseender. Spørgsmålet er, om den fungerer, når målet er at muliggøre en følelse af delagtighed og ejerskab og at støtte miljømedborgerskab. Ikke nødvendigvis. Det er muligt, at der i stedet er brug for et spring ud i det ukendte mod nye måder at handle på. Deltageren eller eleven bør tilbydes en mere aktiv rolle: I stedet for at være den, der skal vejledes, bør deltagerne stimuleres til at deltage aktivt og påvirke. En naturskoledag kan for eksempel bygges op, så eleverne har mulighed for at vælge mellem forskellige alternativer. Kan de oven i købet påvirke, hvilke temaer der vælges? Eller være med til at skabe helheden selv? Det er sikkert muligt, men det kræver tid og øvelse. Når børn og unge – og hvorfor ikke voksne – har været vant

Klimademonstrationer verden over er en måde for børn og unge at skabe egenmagt.

Foto: Sanna Koskinen

til den relativt passive rolle som vejledt, kan en mere aktiv rolle være vanskelig og måske endda ubehagelig. Det er lettere bare at sidde stille og lytte eller at følge efter og gøre det, en anden siger man skal. Hvis man får mulighed for at påvirke og spekulere over, hvad man egentlig vil, ændres situationen.

Især i de urbane miljøer er mulighederne for, at børn og unge kan påvirke deres eget miljø, betydeligt begrænsede. Man må ikke engang bygge huler i byens skove. Hvordan skal man kunne gøre miljøet til sit eget og få en følelse af ejerskab, hvis alt allerede er færdigt og man ikke engang må røre ved noget. Muligheden for at gøre nærmiljøet til sit eget styrker forholdet til miljøet og hjælper individet med at tage ansvar. En tydelig virkning af delagtighed hos børn og unge har kunnet konstateres ved at hærværk begrænses. Hvis de unge mennesker har fået lov til at være med i planlægningen og ikke mindst virkeliggørelsen af for eksempel skateboardparker i deres eget nærmiljø, bliver de ofte holdt hele og pæne. Vægge i skoler, der tidligere har været dækket af graffiti, har fået lov at være i fred, hvor eleverne selv har kunnet planlægge og udføre kunstværker på væggene. Samme erfaringer har man gjort i fodgængertunneller og på stationer. Ejendomsret styrker båndet til og ansvaret for ting og steder.

Hvordan kan man så støtte en følelse af ejendomsret i naturmiljøet? Hvordan kan man gøre stedet til sit eget – på naturen betingelser og med respekt for den? Steder, man ofte besøger, bliver ens egne. Hvis man desuden giver stedet navn, sætter redekasser op, studerer og vedligeholder dem og sørger for, at fuglene får mad om vinteren og holder stedet rent, kan stedet blive endnu mere ens eget, "vores skov". Det er også muligt at gå endnu længere og i samråd med jordejere forsøge at forøge naturens mangfoldighed ved for eksempel ved at lade træer rådne og alt efter behov begrænse skovplejen. Man kan også blive enige om, at man må bygge huler, så læne det sker med respekt for natur og træer. Man kan bygge nogle meget fine huler af ris og grene, der også kan give beskyttelse mod vejr og vind.

At være med til at udvikle sit eget nærmiljø kan være en alsidig indlæringsproces. Naturvejledning kan støtte menneskers samfundsmæssige aktiviteter og vække interesse for nærmiljøet. Information om de muligheder der er for at deltage, er en vigtig form for støtte, der kan rettes til medborgere i alle aldre. De fleste har for eksempel

ingen anelse om, hvordan man kan påvirke plejen af kommunens skove. En dagplejegruppe har helt sikkert brug for hjælp til at finde den rigtige kommunale tjenestemand, der kan sørge for at få anbragt flere affaldskurve langs med ruten til det bedste udflugtsmål. Børn og voksne kan som regel ikke gå på barrikaderne selv, men har brug for støtte fra de voksne. Hvis det for eksempel kommer frem i skolen, at eleverne vil på virke forskellige ting inden for skolens nærmiljø, kan det betale sig at inddrage forældrene i arbejdet. Gruppen af forældre har ofte nemmere ved at deltage i sagen end læreren eller skolen. Samarbejde er også på andre måder en styrke, når man vil påvirke, og det betaler sig at søge efter hjælp med åbent sind.

At ville deltage og påtage sig ansvar

Miljømedborgerskab er medborgerskab her og nu. Man bør give børn og unge – og også voksne – mulighed for at være medborgere og lære, hvordan man er det ved selv at agere inden for sit eget miljø. Det er vigtigt at føle, at man bliver taget alvorligt og bliver hørt. Sådanne oplevelser skaber delagtighed og en følelse af ejendomsret – kapacitet og vilje til at være med og tage ansvar. Der er stor bekymring og øget bevidsthed omkring miljøet og fremtiden blandt dagens unge mennesker. Vi som pædagoger og naturvejledere har en vigtig rolle: Vi bør støtte og opmuntre børn og unge til at tro og stole på en bedre fremtid. Med Paolo Freires ord: "Selve opfostringens opgave er at skabe et miljø fyldt med håb."

LÆS MERE

Dobson, Andrew & Bel, Derek (2006). *Environmental citizenship*. MIT Press, Cambridge (Mass.) London.
Koskinen, Sanna (2010). *Lapset ja nuoret ympäristökansalaisina*. Ympäristökasvatuksen näkökulma osallistumise-

en. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 98.
Reid, Alan, Jensen, Bjarne Bruun, Nikel, Jutta & Venka Simovska (red.) (2008). *Participation and Learning*. Springer.

Wenger, Etienne (1998). *Communities of Practice. Learning, Meaning, and Identity*. Cambridge: Cambridge University Press.

NATURVEJLEDNING VED FINLANDS NATURCENTRUM HALTIA

MARIA AROLUOMA

Jeg er naturvejleder ved Finlands naturcentrum Haltia, som ligger ved Noux nationalpark i Esbo. Haltia administreres af Forststyrelsens Naturtjenester, hvis opgave det er at opretholde den finske stats naturbeskyttelsesområder (blandt andet 40 nationalparker) og kulturarvobjekter, tilbyde rekreative muligheder og fremme naturturismen m.m. Forststyrelsens opgave beskrives således: "Ved hjælp af en økosystembaseret fremgangsmåde og bioøkonomi bestræber Forststyrelsen sig på at fremme en bæredygtig udnyttelse af naturressourcer og naturbeskyttelse samt at producere velfærdstjenester til nuværende og kommende generationer." I denne artikel fortæller jeg om, hvordan vi tager imod børn og voksne på Haltia.

Haltia gennemfører naturvejledning, som hviler på Forststyrelsens principper. Gennem sin kommunikation fremmer Forststyrelsen et ansvarligt og bæredygtigt udendørsliv, hvor man tager hensyn til naturen. Naturvejledningens målsætning er at fremme viden om natur

og kulturarv, at bidrage til en positiv indstilling til naturbeskyttelse, ageren for naturens velbefindende og at gøre naturbeskyttelsesområderne kendte.

De centrale budskaber, som Haltia vil formidle til sine målgrupper, er at:

1. Finlands natur er unik og varieret.
2. Den finlandske identitet hviler på naturen.
3. Udendørsliv giver velfærd.
4. En natur i balance sikrer vores fremtid.

Kilde: Haltias plan for miljøpædagogik

Udover naturskoledage for 5. til 9. skoleklassetrin tilbyder Finlands naturum Haltia naturvejledning til alle aldre. I Haltias udstillinger

Naturvejledningens mål ved Haltia er at inspirere de besøgende til selv at gå ud i naturen. Et af værktøjerne er at lave mad udenfor.

Foto: Jari Kostet

guider vi grupper fra dagplejealderen til pensionister. Vi laver skræddersyede programmer til alle typerne. Hovedformålet med guidningerne er at inspirere til at gå ud i naturen. I guidninger for børn lægges vægt på fortællinger og aktivitet. Unge og voksne inspireres gennem fælles refleksioner og fortællinger. Bør og skolebørn guides også ude på stier i den nære natur. Stiernes formål er at give mulighed for at opleve naturen med alle sanser og forså betydningen af naturens mangfoldighed.

Arrangementer på Haltia er en anden kanal til naturvejledning for alle aldersgrupper. Arrangementets mål er det samme som for guidningerne, at inspirere de besøgende til at gå ud i naturen. Planlægningen sker i samarbejde med et bredt netværk, der garanterer, at vi nærmer os temaet for arrangementet fra overraskende synsvinkler. Faste og tilbagevendende arrangementer er Vinternaturens dag, Den finske naturs dag og Børnenes naturlørdag. Desuden afholdes de såkaldte naturlørdage med forskellige temaer otte gange om året. Særligt interessante og afholdte har de arrangementer været, der kombinerer forskellige kunstarter, videnskab og udendørsliv.

Et personligt, oplevelsesbaseret forhold til naturen

Målgruppen for Haltias naturskole er elever i klassetrin 5. til 9. Naturskolens pædagogik støtter og realiserer den nationale læringsplan for grundskolen. Naturskoledagenes oplevelsesbaserede program indeholder for eksempel øvelser i friluftsliv, undersøgelse af naturen, sanseøvelser, spil, leg, drama og eventyrpædagogiske metoder. Med henvisning til målsætningerne for naturvejledning i Eiiitta Nykänens artikel præsenterer jeg her nogle eksempler fra naturskolens program.

I alle naturskoleprogrammer bevæger eleverne sig ud i naturen og lærer om et bæredygtigt udendørsliv. Ved hjælp af forskellige øvelser iagttager og oplever de naturen med alle sanser. I programmet friluftsliv øver de sig på at læse kort og orientere sig. De går blindgang med en seende elev, der skal føre an og beskrive ruten. De lærer om allemandsretten i en dramaøvelse. De prøver at lave mad på et stormkøkken og opleve et lejrbål.

Viden om natur, forståelse for livets forudsætninger og naturens mangfoldighed.

Eleverne i de ældre klasser lærer om biodiversitet og oplever, hvordan forskellige befolkninger bliver påvirket af forandringer i omgivelser ved at spille Livets spil. I spillet repræsenterer hver elev en population af en af skovens arter. Arterne opbygger fødekæder, og i de grupper skal eleverne finde forskellige stationer i skoven. Ved stationerne gennemfører de opgaver, der handler om biodiversitet og befolkningsbiologi. Slutresultatet påvirker alle befolkninger på forskellige måder. Målsætningen for spillet er at forstå, hvorfor naturens mangfoldighed er vigtig, og hvordan den kan beskyttes.

I programmet Skovnaturens hemmeligheder lærer eleverne om fødekæder og skoven som økosystem. I fødekædelegen bliver eleverne selv producenter, forbrugere og nedbrydere, der jagter hinanden. Eleverne gør sig bekendt med forskellige arter i skoven ved at spille skovart-bingo, foretage en artinventering eller undersøge forskellige træarter og deres følgesvende, der lever rundt om træet.

I programmet Fuglenes forår lærer eleverne om trækfuglenes liv blandt andet ved at agere dommere i fuglenes melodifestival og forsøge at kopiere og genskabe fugles bygning af reder.

Forståelse for menneskets afhængighed af naturen

I programmet Historiske spor i naturen lærer og oplever eleverne, hvordan mennesket har levet på naturens vilkår på forskellige tider i historien. For eksempel bygger de miniaturebopladser til stenaldermennesker af naturmaterialer, de prøver at lave ild med ildstål, flintesten og fyrsvamp som i jernalderen, og de tegner nutidige klippermalerier med gadekridt for at vise, hvad der er helligt og vigtigt i deres liv.

I programmet Skovnaturens hemmeligheder tænker vi også i fællesskab over skovenes økosystemtjenester ved at hver elev skal nævne noget, vi henter fra skoven (for eksempel blåbær, afslapning, frisk luft)

Forståelse for, hvordan mennesket påvirker naturen og at den negative miljøpåvirkning skal begrænses.

I Haltias program om friluftsliv, skal eleverne orientere sig i skoven med kort og kompas.

Foto: Jari Kostet

I Skovnaturens hemmeligheder skal eleverne i de ældre klasser også planlægge og gennemføre et "forskningsprojekt", hvor man undersøger forskellen mellem økonomiskov og naturlig skov. Blandt andet undersøges mængden af dødt træ, skovens alder og rigdom af arter. Eleverne på klassetrin 5. til 6. skal indrette miniature-nationalparker (3 m²), hvor de afmærker seværdigheder i naturen og steder til aktiviteter og hvile. Ved hjælp af øvelserne lærer eleverne forskellige måder at beskytte naturens mangfoldighed på.

Viden om bæredygtig livsstil

I løbet af naturskoledagene lærer eleverne om et bæredygtigt uden-dørsliv ved at vi følger og taler om allemandsretten: Vi efterlader ikke affald eller synlige spor, men vi bevæger os frit og nyder naturen. Programmet afsluttes med en diskussion, hvor hver elev skal udtænke en måde at beskytte naturens mangfoldighed på.

Det, vi som naturvejledere ved Haltias naturskole vil kommunikere til vores besøgende, er ansvarsfølelse for naturen ved hjælp af positive oplevelser, ved at være nysgerrige, øge forståelse for, hvordan naturen fungerer, og styrke et personligt, følelsesmæssigt forhold til naturen.

I forløbet om skovfuglenes forår, skal eleverne forsøge at bygge reder med samme materiale og teknik som fuglene.
Foto: Maria Aroluoma

Nordisk Ministerråd
Nordens Hus
Ved Stranden 18
1061 København K
www.norden.org

Naturvejledning i Norden

Naturvejledning i Norden handler om kommunikation mellem naturvejledere og mennesker, der færdes i naturen. Om direkte naturoplevelser og viljen til at være opmærksom på det, der inspirerer og fascinerer, det, der er særligt værdifuldt, og det, der er truet. Naturvejledning giver mulighed for at reflektere over relationerne mellem menneske og natur, for rige indre og ydre oplevelser og for engagement og deltagelse.

Undervisere, forskere og naturvejledere fra hele Norden skriver her om naturvejledning i teori og praksis. Bogen henvender sig til alle, der har interesse for, hvordan naturvejledningen kan bidrage til en bæredygtig fremtid, naturbeskyttelse og samfundsmål som folkesundhed, demokrati og borgernes adgang til færdsel og oplevelser i naturen. Hensigten er at inspirere naturvejledere til at byde på flere og endnu bedre oplevelser og læring i Nordens natur og kulturlandskab.